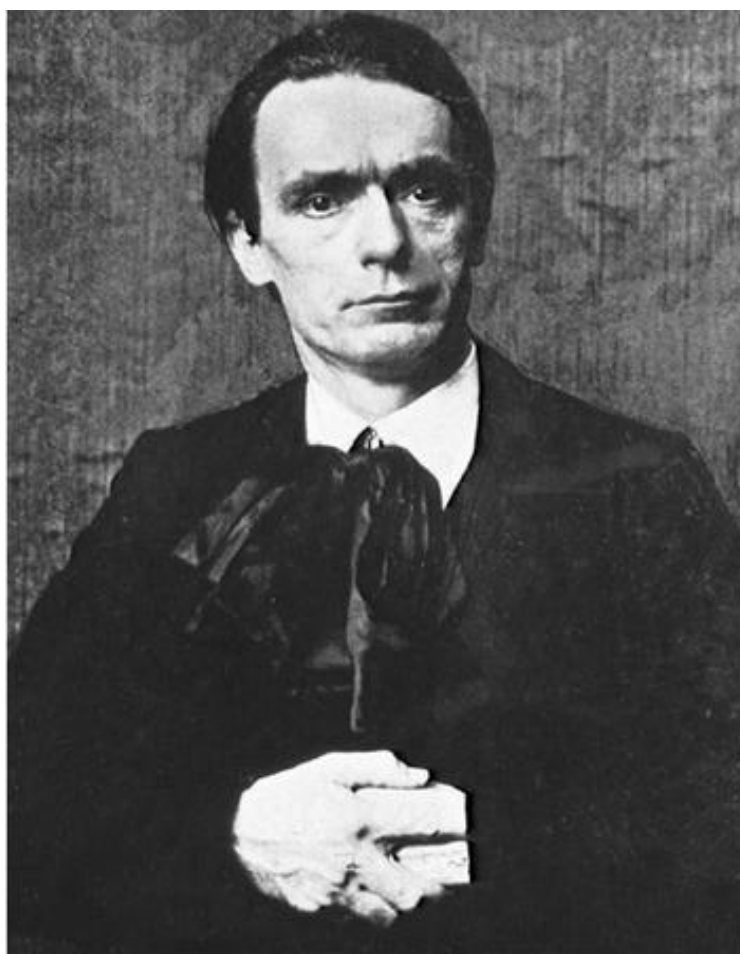

Uspomene na Rudolfa Steinera

Andrej Beli

Asja Turgenjev

Margarita Vološin

Andrej Beli

Čovjek, Rudolf Steiner	3
Berlin i Dornach	11
Redatelj i glumac	22
Prvi svjetski rat i rad na Goetheanumu	30
Rudolf Steiner i tema Krista	41
Pismo Aleksandru Bloku	47
Rusija, pjesma iz <i>Krist je uskrsnuo</i>	52

Asja Turgenjev

Odlazak Belog za Rusiju	54
Grupa, velika rezbarija Rudolfa Steinera	56
Novi razvoj u umjetnosti crnog i bijelog	62
Dijagonalno sjenčanje	64

Margarita Vološin

Autoportret	72
Uspomene iz života: <i>Susreti; Vrijeme je zrelo - ljudska bića još nisu; Šegrtovanje</i>	74
Razgovor slikara s Rudolfom Steinerom	90

Andrej Beli (crtež Asja Turgenjev)

Čovjek, Rudolf Steiner

Andrej Beli

*

Ništa od onog što ja zapišem ovdje ne može prenijeti zaista pravi dojam Rudolfa Steinera. Više od jednom pokušao sam zapisati moja sjećanja, ali svaki puta to je završilo fijaskom. Lik Steinera u mojoj priči *Povratak* očiti je promašaj. Pokušaj pri opisivanju *Početka stoljeća* — još jedan promašaj. Za moju vlastitu uporabu, pokušao sam uokviriti moju povezanost sa Steinerom u njegovom svojstvu kao moj duhovni učitelj, i čak sam i tu promašio. Nakon trostrukog brodoloma mojih 'pokušaja ispunjenih namjerom', odlučio sam se na neformalni skicirani nered utisaka o Doktoru (tražim oprost od čitatelja što ga zovem nazivom koji smo tada koristili za njega) i bez razlike ću sakupiti zajedno sve važne i manje važne uspomene.

Da bi se dokučio izražaj konkretnog života kod Steinera, treba proširiti vlastita ograničenja. Ali ja sam se u odnosu s njim suočio s vlastitim ograničenjima, tako da ga mogu opisati samo simultano s iritantnim osjećajem mojih vlastitih granica.

*

Mnogo se može reći o Steinerovom radu, o njegovoj misiji ljubavi i žrtvovanja, ali to bi zvučalo otrcano jer su slične stvari napisane o mnogima drugima.

Želim samo spomenuti neodoljivu ljubaznost. Njena snaga se ne izražava gestama ili izgovorenim riječima, on nikada ne kaže, „ja volim, ja osjećam“. On ljubav čini neizravno vidljivom, to je jedva primjetna užarena toplina Sunca oko njegovih usta, oko njegovih očiju, koja je nadživjela godine i pobjeđuje u trenucima potištenosti. Imao je, takoreći, terapijski osmijeh; lice bi procvjetalo obiljem savršene ljubavi u jedva primjetan izlučeni miris ruže. On je samo 'poklanjao' osmijeh, ali netko bi se osjećao da ništa 'takvo' nema za dati zauzvrat. Imao je dar 'osmijeha' — premda nikada nije bio šarmer — sposobnost izravnog izražaja iz srca. Gigant u moći ljubaznosti! Njegov osmijeh mogao je imati učinak davljenja da ga on ne bi ublažio kada je bilo potrebno. Mnogi su poznavali njegov sunčani osmijeh; govorili smo o njemu. Treba o njemu govoriti, jer ga ni jedna fotografija ne reflektira.

Aleksandar Mihajlović Pozzo (1892-1941) ruski odvjetnik, rekao mi je da kada je prvi puta u Bernu došao na Steinerov ciklus predavanja, da nije imao ni najmanju namjeru postati član Društva. Mislio je da je siguran u svoj put, jedan drugi, i putovao u Bern ne da bi nešto pronašao već samo da kaže zbogom i da izrazi zahvalnost za ono što je već primio. Ali pokazalo se da je to bilo apstraktno razmišljanje. „Do sljedećeg puta“, rekao je Doktor, i njegovo lice je postalo, kako ga je Pozzo opisao, 'ruža' — gornja usporedba potječe od njega.

Svesci bi se mogli napisati o njegovim izražajima ljubaznosti srca. Mudrost koja je u sebi držala ljubav i dužnost bila je velika, ali snaga ljubavi nekada je nadmašivala mudrost. Broj sati za konzultacije se povećavao, prema sposobnosti za apsorpciju; vrijeme u kojem je trebalo održati šest razgovora bilo je korišteno da se održi dvanaest. Ako je netko išao Steinerovima, (naravno trebalo se prethodno dogovoriti), bila je duga linija ljudi koji su čekali; kada bi netko otišao — linija ista, automobil parkiran ispred kuće, koferi spakirani; ali Steiner je sjedio i slušao, a *kako* je slušao! Naš zadnji sastanak protekao je ovako: dugi niz ljudi ispred mene i iza mene, automobil je čekao — Steiner se planirao iz Stuttgarta vratiti u Dornach. Pozdravio me i uveo u sobu. Sjeli smo za mali stol, Steiner je bio blijed kao smrt; nije lako slušati toliki broj ljudi jedan za drugim kada svatko dolazi s najhitnijim problemom. Njegovi odgovori su uvijek bili konkretni i svrsishodni, ali razvili bi punu prirodu tek tijekom godina. Sve je to također prošlo mojim umom tijekom našeg posljednjeg susreta. Okrenuo je svoje premoreno lice s dobrodušnim orlovim nosom u mojem smjeru i rekao s osmijehom kojeg je teško opisati: „Nemamo mnogo vremena, pokušaj ukratko reći sve što ti je na umu“. Ovaj razgovor od dvadeset minuta živi u meni kao da je trajao satima, ne zato što bi ja bio sposoban reći *sve* već zato jer je on odgovarao na sve dalje od svih riječi. Odgovor je izrastao iz činjenica godina mog života koje su slijedile.

Samo on je mogao tako odgovarati, da prepozna vodeću misao mjeseca i godina iza izgovorenih riječi, i iza te misli raspozna zbroj iskustava, i da vidi moju volju koja u to vrijeme nije jasna čak ni meni samom. Tako mi je on odgovarao *tada* u odnosu na moje misli *danas*. Kako me je jasno morao *vidjeti*! Kako je konkretan njegov odnos prema meni morao biti. Taj odnos nadmašuje čak i snagu moje ljubavi za njega.

O emocijama — niti riječ; već mi ih je pokazao prije našeg razgovora, tijekom skupa u Stuttgartu (1923), načinom na koji me gledao, zaustavivši me u hodniku držeći me za rukav, povukavši ga malo, načinom na koji me pitao da ga posjetim, unijevši datum i vrijeme u svoju bilježnicu. U najmanjem pedlju *slobodnog* vremena između dva predavanja bio je beznažno preopterećen stotinama savjetovanja; i nije on trebao biti taj koji se obraća *meni* već ja njemu. Svoju ljubav je učinio posebno očiglednom moleći me da kažem sve što imam na umu, a na umu sam imao mnogo toga, čak i mnoge grube riječi protiv

njega. Njegovim ublaženim, nekako dubokim glasom objasnio mi je u kom smislu i zašto sam bio u krivu; i osjetio sam kako je ova atmosfera topline i zanosa obavila i mene također. Sve što sam ja izrazio bilo je samo trodimenzionalno; ali ova atmosfera usijane topline koja me očistila od mojih grijeha i moje boli nije se mogla shvatiti; razumijevanje se razvilo tek tijekom godina kao ono najbolje u meni.

Prijateljica mi je također opisala tu toplinu za koju je izgledalo da emanira izravno iz srca. Ona je stigla potpuno neočekivano, da uskoro opet otiđe na dugo vremena. Imala je apsolutno hitnu želju da bude primljena od Steinera, ali Doktor je bio preopterećen; nije mogao potisnuti uzrujani povik, „Zašto dolazite tijekom konferencije? Ja nemam slobodnu minutu!“ A moja prijateljica je odgovorila na isti način, „Ne možemo doći kada to želimo, samo kada smo u mogućnosti!“ Okrenula se i otišla. Čula je glas kako doziva njeno ime i okretala se naokolo. Doktor Steiner je trčao za njom raširenim rukama; primio je za obje njene ruke, bio pun topline.

Duboko dirnut, pokojni T.G. Trapeznikov rekao mi je o snazi Doktorova unutarnjeg suosjećanja prema njemu. Nakon odluke koju je Trapeznikov donio, Doktor je emocionalno bio toliko dirnut moralnim procesom kroz kojeg je Trapeznikov prošao da su mu oči zasuzile.

U vrijeme kada njegov emocionalni izraz nije mogao nauditi učenicima, njegova mudrost nije stvarala barijeru između njega i njih.

Ni najmanje nije bio sentimentalni; umjesto toga više je izgledao udaljen i rezerviran, posebno kada bi se suočio s iskušenjem sentimentalnosti. I baš zbog toga, Trapeznikov je bio duboko potresen Steinerovim 'darom suza'.

*

Doktor je kod svojih učenika promovirao nezavisnost duha, i uvijek čekao zgodan trenutak kada je njegova pomoć mogla biti djelotvorna. Mnogo puta sam naricao, „Moja snaga kopni, okolnosti su protiv mene“. Ali izgledalo je da Doktor ne obraća pažnju. Tijekom druženja i predavanja nije davao znaka da je bilo što primijetio. Kasnije sam shvatio da je ova gesta ignoriranja mene bila izraz njegove pronicljivosti: duša koja traži pomoć još nije dovoljno zrela za razumijevanje. Tražilo se da ustraje dalje pošto snage strpljenja još nisu bile iscrpljene. Njegova pomoć je uvijek apel na nečiju vlastitu svijest.

Međutim, u trenucima kada je život uzeo oblike koji su bili izraz događanja unutar duše, kada se pitanje „biti ili ne biti“ nametnulo, onda je Steiner tijekom providnosti odlučno intervenirao s hrabrim, s „biti“ koje daje snagu! I sudar je kulminirao katarzom.

Samo odupirući se iskušenju, i na njegov obazriv način, mogao je svoje učenike usmjeriti na lijepo, i plemenito bez narušavanja njihove slobode.

Kod pada 1913, u Münchenu sam morao izdržati teške mentalne borbe. Ali on se ponašao posebno indiferentno, čak posebno okrutno; bilo je prijekora na njegovo licu. Kasnije sam shvatio: znao je što radi; želio je da otkrijem korijen zla u meni mojim vlastitim naporima. Jednog dana tijekom koncerta, preda mnom se pojavila moja vlastita slika; pun gorčine bio sam spreman odustati. Odjednom, u prvom redu, Steiner se podignuo i pogledao pravo u mene na takav način da je ovaj trenutak prepoznavanja sebe postao prosvjetljujući.

Bio je spreman i učinkovit pomagač na nivou prelaženja od jedne svijesti do druge; mogao je dugo vremena čekati pogodan trenutak. Možda svakodnevni um „g. doktora Steiner“ nije uvijek bio potpuno svjestan motiva za svoje djelovanje jer je sebi dopuštao da ga ponese duhovni ritam ne različito od novog učitelja kojeg opisuje u njegovim Misterijskim dramama.

Pojavljivao se u trenucima koji su zahtijevali njegovu prisutnost, i više nego jednom doživio sam čudnu činjenicu da je postojalo vrijeme kada ga nisam susretao premda se pojavljivao svugdje — na gradilištu, tijekom predavanja. Samo ja koji sam živio preko puta ne bi ga susreo. I onda je opet izgledalo da je bio na svakom zamislivom mjestu: doktor Steiner ovdje i doktor Steiner ondje; susretne ga se na putu za predavanje; ja ga prestignem ili on mene sustigne; susretalo ga se tijekom šetnje, na putu u Arlesheim gdje ponekad ne bi išao tjednima, s kišobranom i nekim paketom uvučenim ispod ruke; na njega se naleti na ulici u Baselu: odjednom je tamo stajao sasvim sam ispred izloga knjižare. Čudan ritam po kojem je sebe mogao 'umnožiti' tako da se svuda pojavi, svuda bude prisutan.

Padaju mi na pamet njegove vlastite riječi: „Kada u nama postane aktivna inspiracija, naši mišići nas sami povlače na pravu točku gdje nas čeka sudbina“.

U proljeće 1915, vjerujem da je bio ožujak, netko me prilično nedvosmisleno tapkao po ramenu dok sam poslije predavanja napuštao stolariju. Okrenuo sam se — Steiner je stajao odmah iza mene; veoma ozbiljan i veoma ljubazan, gotovo očinski. Namiguje mi i kaže: „Hrabro, g. Bugajev; nemajte straha!“ Ali — čega sam se trebao bojati? Ja sam imao sumnje, patio sam, lutao u vezi nekih stvari — ali strah? Razlog je postao očigledan kasnije. Moja stanja akutnog straha trajala su mjesecima, turoban period tijekom kojeg sam bio samo jedna gesta: okrenut prema njemu preklinjući ga za pomoć, ali izgledalo je da me ne čuje. Ta neopisiva stanja anksioznosti ponavljala su se od travnja do kolovoza. A Steiner, koji ih je predvidio, već me opremio za bitku koja mi se spremala s demonom straha kada je došao do mene i dodirnuo po ramenu — „Hrabro“.

Osim njegove unutarnje podrške, također smo primili vanjsku pomoć kada su to njegovi fizički resursi dopuštali. Kada su se 1914-15 ljudi odasvud okupljali u Dornachu i pojavila se epidemija (gripa, tada nazvana influenza), bila je potreba za antropozofskim liječnikom. Liječeni smo od dr. Fridkine,

Ruskinje koja je imala liječničku licencu ali još nije imala praksu. Fridkina je Steineru morala izvijestiti o svakom pacijentu. Bio je detaljno obaviješten o tijeku bolesti svake osobe, posvetio pažnju svakom detalju terapije gđe. Firdkin, i davao joj savjete.

*

Steinerova elastičnost, njegova sposobnost da se promijeni unutar pola sata, bila je nevjerojatna. Posjedovao je dar koordiniranja mnogih osobnosti, koje su sve živjele u njemu, u jedinstvo, u organizaciju osobnosti, kolegij. Ovaj kolegij osobnosti, iz kojeg se svaka pojedinačno otkrivala slobodno i iskreno bez ograničenja, bila istaknuta usavršenim individualnim stilom. Individualnost tog stila bila je nitko drugi nego više Ja Doktora. U svima nama, naš ego otkriva sebe u kontradikcijama naše samosvjesne duše, u koliziji osobnosti unutar konteksta individualnosti koja ih obuhvaća. U Steinerovoj individualnosti boravio je 'Manas'; i Manas je isticao njegovu individualnost od drugih individualnosti. Izgledalo je da boravi u različitoj klimatskoj zoni iznad oluja, u sjaju i odsjaju Sunca neopterećenih snijegom pokrivenih vrhova. Zona samosvjesne duše svijesti (u svom uobičajenom obliku pojavljivanja kao individualna zona) zona je izmaglice, magle. Zona duše intelekta je kao široki brišući krajolik alpskih pašnjaka ispod, otkrivajući se promatraču kao apstraktna zemljopisna karta; zona duše osjećaja — to je cvjetajući svijet zelenih dolina u podnožju planine.

'Manas' Doktora — to je snježni sjaj ispred bezdana nebeskog svoda. Ali Doktor se slobodno kretao na svim duševnim razinama ispod Manasa, u zoni oluja kao i u zoni cvjetnih livada. Iz dimenzije oluja bacao je svjetlosne strijele, okupljao je cvijeće na livadi; te zone su u njemu uvijek bile žive...

*

Doktor je mogao biti kao lakrdijaš, sposoban prakticirati znanost duha kao „Veselu znanost“ (aluzija na „Veselu znanost“ Nietzsche-a) ispred svojih učenika kada je mislio da je to prikladno. U takvim trenucima izgledao je lakog koraka; usput rečeno imao je veoma lagan hod. Ako ste ga vidjeli da se ujutro penje na brežuljak u Dornachu, mogli ste pomisliti da se približava vitki mladić. Čudno da ovaj mladi momak nosi jutarnji kaput s preklopnim repom! Tek tada primjećujete da je to bio Doktor. S lakoćom i agilno uputio se na brežuljak i požurio od jedne drvene građevine do druge. Bez napora se popeo na skelu, sve gore do onih ispod kupole, i otuda još više na kutije da bi se pojavio do onih koji su gore radili i da im objasni svoje misli o obliku. Kada je pratio Mariju Jakovljevu (gđa. Steiner rođena je u Rusiji i Beli koristi njen ruski patronim), izgledalo je da lagano lebdi njoj sa strane, ruku pod ruku s njom, ali kada bi se vraćao sam žurio bi laganim kratkim koracima niz brežuljak; izgledao je kao da leti, sustiže radnike sporijeg koraka, skreće u trenu i žuri s letećim repovima

kaputa kroz prednji vrt vile Hansi. To je pogled kojeg sam vidio bezbroj puta jer je naša mala kuća smještena nasuprot Steinerove.

*

Iz razgovora sa Steinerom, za stolom za večeru prema kraju večere: Doktor sjedi na jednoj strani stola, ja sjedim do njega, na drugoj strani sjedi A.A.T.(Asja Turgenjev, žena Belog), i preko puta njega — Marija Jakovljevnina i gđica Waller. Ispred Doktora stoji bademovo mlijeko koje je imao običaj piti za vrijeme obroka; on gleda na mene postrance i stoji tiho na iščekujuć način. Ja to uzimam kao pozivnicu da govorim i počinjem govoriti o Rusiji. A.A.T. se igra s komadom papira: Steiner je neko vrijeme promatra, iznenada me prekida, i prstom pokazuje na papir.

Steiner: „Ako gđa. T. ustraje na tome da tako malo jede uskoro će biti tanja od ovog komada papira“.

A.A.T., pokazujući na mene i smijući se: „Ako g. Bugajev nastavi pušiti toliko mnogo, biti će tanji čak i od mene“.

Ja: „Odlučio sam smanjiti moje pušenje“.

Steiner (gledajući me odozdo s komičnom ozbiljnošću): „Pušač, koji je imao naviku pušiti deset cigara dnevno, obećao je liječniku da će od sada pušiti samo devet, na što je liječnik odgovorio: 'Oh ne, svakako ostanite na deset cigara; jedna više ili manje ne pravi razliku!'“

*

Steiner je imao stil da proturječi svakoj vrsti moraliziranja. Ponekad me izazivao, i tijekom vremena za čaj s njime često sam bio raspoložen za besmislice. Bio je potpuno drugačiji kada bi primio izvješće o radovima: ozbiljan, svjestan odgovornosti, bez tolerancije za najmanji nemar. Zahtijevao je da se prije početka njegova predavanja ljudi neko vrijeme okupe u tišini: ovdje se obraćao višim sposobnostima; govorio je kao više Ja višem Ja. Stići na predavanje ravno iz svakodnevnog užurbanosti njemu je značilo isto kao i zakasniti na pričest, gurati se u žurbi kroz gomilu i pojuriti do kaleža.

*

Kada je primijetio da u stolarskoj radionici u Dornachu neki članovi ulaze i izlaze tijekom predavanja, tražio je da tijekom predavanja vrata budu zatvorena. Bio je točan do točke pedanterije: uvijek se pojavljivao pet minuta prije početka predavanja; počinjao je točno u minutu. Vezan rokovnikom sastanaka, tečajeva, predavanja, i razrednih sastanaka u svim gradovima Njemačke, stalno je bio na putu; ali svugdje se pojavljivao u točno vrijeme. Tijekom cijelog perioda u kojem sam ga ja pratio, ni jednom nije stigao prekasno ili dao da se bilo što otkaže. „Doći ću!“ — i došao bi; rečeno je da je

neke učenike isključio iz Visoke škole (za duhovnu znanost, nap.pr.) koja je upravo bila otvorena, samo zato jer su kasnili i unatoč tome ušli u prostoriju za predavanje. Objasnio je to ovako: ili netko želi doći ili ne želi doći, ali ni u kom slučaju ne može ometati koncentraciju prisutnih. Onaj tko to ne razumije dokazuje da za njega vrijeme da radi ezoterijski još nije došlo.

*

Način na koji se Steiner odnosio prema problemu spola bio je izrazito čedan. Njegova formulacija tog pitanja bila je daleko od Freudove. Profesor S.N. Bulgakov jednom mi je rekao, „Steinerova ideologija je aseksualna“. To nije točno. Steiner nikada nije zatvarao oči na značaj spolova. Rekao je, „Duhovne snage inherentne seksualnosti ...“ On samo naglašava da spol sam po sebi nije te „snage“, već je samo forma u kojoj se pojavljuju. Naglasio je da je opasno pobrkati izvor tih snaga i oblik u kojem su manifestirane. Iz toga proizlaze spolna odstupanja. Snage spola usporedio je s granama koje se protežu prema nebu, i njihovu vanjsku formu s korijenjem stabla. Zadovoljavati vlastiti interes spolnim problemima smatrao je za praznu znatiželju koja polaže golo korijenje. Nikada nije poricao samo korijenje.

Ali naglasio je da asketi kao i sljedbenici spolne filozofije imaju pretjerani interes za golo korijenje. Stablo koje je posađeno s korijenjem gore umire.

Transformacija spolnih snaga odvija se kroz pojačavanje funkcioniranja onog dijela stabla koji je iznad zemlje, lišća, koje također daje ishranu za korijenje.

Lišće je svjesnost.

Steinerov naizgled apstraktni idealizam veoma je konkretan. On zastupa transformaciju duhovnih snaga unutar spola kroz snagu ega, pomicanje žarišta spolnosti. Prava evolucija spola je njegova transformacija.

*

U dnevnom životu on je bio slobodan i nezavisan, i radovao se svakoj nezavisnosti. Šaputalo se da je uništio brakove. Ova kritika, poput svakog izobličenja, nije bila potpuno neutemeljena. Lažnost braka srednje klase koji uopće nije brak, već sporazum na seksualnoj ili ekonomskoj osnovi, činila ga je ogorčenim. Neiskreni brakovi srednje klase pucali su po svim šavovima kada su došli u kontakt s antropozofijom. Ljude koji su se odvojili iz ljubavi za slobodom nije uzimao i za uši povlačio natrag u brak. Svaki pravi brak je pozdravljao s entuzijazmom.

*

Primjer njegovog nezavisnog stava prema stvarima ljubavi: Oženjeni čovjek se žalio da kada je njegova žena pitala Steinera da li bi se trebala vratiti svom

suprugu, on joj je savjetovao protiv toga. Kasnije je Doktor rekao tom čovjeku, „Znam da ste ljuti na mene zato jer vašoj supruzi nisam rekao, 'Vratite mu se'. Ali molim vas da promislite. Jesam li to zaista mogao reći! Vi je još volite, ali to je pitala vaša žena. Ako volite, ne pitajte.“ Odmah potom ga je suprug, poštovalac *Filozofije slobode*, razumio. Njegova zamjerka Doktoru promijenila se u toplu zahvalnost.

*

U svojoj ljubaznosti, zahtjevi koje je postavljao sebi bili su beskrajni. „Suosjećanje ima svoje granice“, kazala mu je Marija Jakovljeva. Ali on je odgovorio: „Ne, suosjećanje nema granica“.

O ljubavi je rekao: „To je sposobnost davanja. Što se više daje, više se ima za dati“. Svaka prava ljubav, prema njegovim riječima, ima osobinu beskonačnog proširivanja.

On je sebe proširio.

Berlin i Dornach

Andrej Beli

*

Sobe u kojima je Steiner živio sve su mi izgledale jednake; sličnost se sastojala u ekstremnoj umjerenosti tih uvijek malih, ponekad čak i uskih soba. Nitko, sam od sebe, ne bi mogao imati ideju da je Doktor živio u njima. Bilo da me primio u apartmanu koji mu je dan na korištenje od grofice Kalkreuth u njenoj ljubičastoj rezidenciji u Adalbert Straße u Münchenu; ili u Bottmingenu, predgrađu Basela; ili u apartmanu gospođe koja je vodila grupu u Kölnu — svugdje su to bile umjerene i male sobe... Nije trebao ništa više osim stola, sjedalice, knjiga i kofera kada je bilo gdje bio gost — krevet, i to je sve! Ne više od zavjese ispred vrata.

Ekstremna jednostavnost, ekstremna nepretencioznost!

Njegov stan u Berlinu, gdje je proveo mnogo godina, i gdje ga je portir smatrao za redovnog stanara, ... podsjećao je na zapovjedno mjesto. Na primjer, tamo je u jednoj od malih soba vječno klapao Remington i “dame iz ureda“. Iz te sobe iskrsnula je gđica Lehmann ili gđica Hanna Mücke (bivši socijaldemokrat), nezamjenjivi radnik u knjižnici i u Philosophisch-Anthroposophischer Verlag (oboje je bilo smješteno u istoj zgradi na različitim katovima, uvijek puni posjetitelja, dolazeći zbog privatnih ili poslovnih stvari); otuda stalni utisak užurbanosti — iz ureda, kroz hodnik, kroz mali hodnik do vrata dnevne sobe — do stepeništa, i tamo gore i dolje od jednog stana do drugog. Svi katovi ove zgrade bili su nastanjeni antropozofima. Tu je stan Sellinga, koji je svo biće posvetio berlinskom ogranku... Tu je, također, bio stan Kurta Waltera, nevjerojatnog, bistrog i uvijek originalnog ljudskog bića, i njegove drage žene... Tu su boravile dvije gđice Lehmann, koje su kao djeca primljena od Steinera i Marije Jakovljevine, Marija von Sivers, godinama njegova tajnica, prisna prijateljica, pratnja na svim njegovim predavačkim turama, majstor ceremonije za sve sastanke, čuvar transkripta, korespondencije i pisacih strojeva.

I zatim je tamo bila plemenita holandska dama Waller, temperamentna do točke ekstravagancije: leteći, kratki uvojci, nositelj štita pun vatre, uvijek spremna da izvuče mač u slučaju iznenadnog napada, ili da se s nekim susretne s punom posvećenošću. Ponekad je ona, umjesto Marije Jakovljevine, pratila Steinera; ponekad je, u rijetkim prigodama kada je sama Marija Jakovljeva

bila daleko na putovanju, bila podrška Steineru — koji je mogao biti veoma odsutan umom u svakodnevnim stvarima. Jednom je, umjesto knjige, na policu za knjige stavio kućnu papuču i osjećao se loše u vezi toga da mora kupiti nove papuče. Waller, otvarajući vrata Steinerova stana; Waller s buketom ruža; Waller u bijeloj tunici i maramom iste boje; Waller, naginjući se na ogradu i glasno govoreći nekom na donjem katu — iza nje otvorena vrata Doktorove dnevne sobe — sve ove poznate, drage slike toliko dragocjene nečijem sjećanju.

Svi ovi stanari zgrade, iznad i ispod Steinerova stana, bili su u stalnoj žurbi s jednoga kata na drugi s papirima i kopijama, klapajući po pisacim strojevima i radeći telefonske pozive. Moj dojam: Steinerov dom je uvijek otvoren; njegov učinak je poput onog od ćelije u komuni gdje nitko ne daje nikakvu vrijednost udobnosti; svaka minuta je već planirana; i postoje zadaci — zadaci — zadaci — zadaci. Ovdje, netko uređuje, tamo, distribuiraju se karte za ulaz na predavanje; ovdje, izdaju se knjige. Tamo se odgovara na poštu, a između, nešto se ispravlja ili netko prima pomoć. Cijelo boravište na mnogo nivoa pripada Steinerovom stanu, i obrnuto. U njegovoj kući ima mnogo rezidencija.

Mieta Waller

I pored ovih uključenih, stalno u pokretu soba, i užurbanih dama koje se drže svog posla, tamo je struja — struja i struja svih onih koji su se najavili za konzultacije sa Steinerom; sve ljudi koji su zaista strani ovom životu koji ključa. Ali svaki od njih dolazi s pitanjem koje mu je važnije od bilo čega drugog na svijetu. Neki od njih dolaze prvi puta; dolaze kao što netko dolazi na ispovijed u stanju najvećeg uzbuđenja. I većina njih je iznenađena. Umjesto dostojanstvene atmosfere koju su očekivali, primljeni su od glasnog, kipućeg života koji bi mogao uvrijediti njihov osjećaj prikladnosti. Zvone na vratima s

treptećim srcima — ali vrata su otvorena; nisu primljeni od služavke; u stvari, uopće nema domaćina, primljeni su od nekoga tko se tamo zadesio: Weller, Lehmann, ponekad i sama Marija Jakovljeva. Uvedeni su u malu čekaonicu gdje je svaki dio namještaja okupiran od ljudi koji čekaju. Soba je sitna: mali stol, mala kredenca, sjedalice, dvojna vrata iza smeđe draperije, veoma jednostavno i sve samo ne novo. Jedna vrata vode u hodnik, druga u prolaz. Otuda ulazite u malu kutnu sobu, i još dalje, u još manju bočnu sobu koja je velika kao kvadrat od tri koraka. U njoj je velika sofa gdje je Marija Jakovljeva imala običaj pričati sa mnom privatno; po svoj prilici to je „salon“. Tu su druga vrata, odmah ispred nosa; iza njih svako malo odzvanja duboki glas. Posjetitelj koji dođe na „ispovijed“ po prvi puta odjednom se trzne. „Što, Doktor je ovdje, odmah iza zida?“ Netko osobni susret s „Učiteljem“ predstavlja unutar određenog ceremonijalnog okvira; ali ovdje vlada jednostavnost i atmosfera intenzivnog svakodnevnog rada gdje nema mjesta za ceremonije — jedva odgovarajuće mjesto za ovog učitelja i učenika koji se ispovijeda. U jednom od stražnjih soba vjerojatno stoji neki otvoreni, neraspakirani kovčeg. Jučer se vratio iz Švicarske i sutra ide za Hannover — i netko sprema njegovu prtljagu za novo putovanje.

Zatim odjednom, ispred vašeg nosa, vrata ove jednostavne, „misterijom-ispunjene“ sobe su otvorena, brzo kao munja i uz potpuni nedostatak misterije; i pojavljuje se Doktor — malo iscrpljen, s umornim, blijedim licem; i, savršeni gospodin, savršeno uvodi damu kao svjetski čovjek — „Dakle, da“, — „Biti će sve u redu“, — „Auf Wiedersehen“, — sa rukom podignutom na pozdrav s praga sobe, osim ukoliko je osobno ne isprati u hodnik, gdje upali svijetlo, pomogne joj s kaputom, i svojim rukama zatvori vrata iza nje. I potom brzo prijeđe prolaz koji vodi iza čekaonice, gurne glavu kroz draperiju s osmijehom, „Samo trenutak, molim vas“, i produži u dnevnu sobu: možda da bi popio šalicu kave. Vrijeme posjeta je trajalo satima i satima. Nije imao mogućnosti ni jesti ni piti.

Posjetitelj je šokiran; sve je više nego jednostavno, više nego umjereno, više nego skromno. Posebno je iznenađujući Doktorov brz korak, neformalnost s kojom gurne glavu u sobu, njegovi „svjetski“, uglašeni maniri. Ponekad nije u raspoloženju za smijeh, užurbano korača kroz čekaonicu, čak i bez gledanja, sa strogim, ozbiljnim, očima; samo da bi se odmah vratio, „Tko je sljedeći?“ i povuče se sa sljedećom osobom, ponekad veoma dugi period, nekada na pet minuta.

Posjetitelj je povremeno stranac i ne govori ni riječ njemačkog; tada, Steiner brzo dovodi Mariju Jakovljevu. Ona je odmah tu; ona koja govori mnoge jezike stalni mu je prevoditelj; njega se moglo razumjeti na francuskom ali samo s poteškoćama i izraženim naglaskom. Nije imao dara za jezike. Ta me njegova strana ganula. Bilo mi je gotovo drago zbog toga. Za njega je bilo iznimno teško naučiti strani jezik, i ta mi je njegova nesposobnost davala

izvjestan osjećaj sigurnosti. Bilo bi strašno družiti se s osobom koja ne zna za poteškoće.

Nosio je tijesnu, kratku jaknu; jaknu koja nije više nova. Povremeno je nosio papuče; njegovi cvikeri su visjeli i plesali na maloj traci i ponekad se upleli u draperiju kada bi tu prolazio.

I zatim se nađete u sobi za prijem: sitna soba, crni namještaj, knjige, stol, fotelja; sve veoma umjereno.... Kada sam tu ušao odmah sam izgubio sposobnost da percipiram bilo što osim njega; kako sjeda do mene, okrećući uho u mom smjeru (na jedno uho je slabije čuo).

I sada mi blizina njegovog profila smeta, bezbrojne fine linije — ne veoma duboke, i povučene, takoreći, graverom; nikada nisam vidio takvu koncentraciju, takvu mobilnost i takvu nehotičnu igru linija. One su izazivale dojam da mu se lice stalno mijenja i da ne bi bilo moguće zadržati to lice u sjećanju; ali na udaljenosti od samo petnaest stopa, linije više nisu bile vidljive i lice je izgledalo glatko.

Sjedeći do njega — on svoj obraz drži, ili radije svoje uho u mojem smjeru — divite se linijama; on ne izgleda kao da mu je pedeset pet, prije izgleda kao da je star petsto godina; nos je posebno oštar i istaknut; odjednom je to nos grifina, ali dobronamjernog „grifina“. Postoje također tranzicije brzinom munje, ili radije uopće ne tranzicije od šarmantnog osmijeha do glasno i jasno izgovorene objave s dubokim glasom iz grudiju: „To je loše, to je veoma loše“. Nad takvim „To je loše“, često iskaljeno još jednom u istom dahu, ljudi su mogli plakati mnoge noći, i njihovo kajanje je trajalo, ne mjesece, već godine.

Jednostavnost ostaje jednostavnost, ljubaznost ostaje ljubaznost, ali u jednostavnoj unutrašnjosti ove sobe zbile su se takve drame — svake vrste, užasne i radosne — da Ali nema koristi pričati o tome. On je bio, konačno, „Rudolf Steiner“, i imao je sposobnost svaku situaciju transformirati u nezaboravan trenutak.

Bio je neprijatelj bilo koje vrste pompe.

Ja sam više od jednog puta bio posjetitelj u njegovoj sobi za prijem. Često sam morao doći „na šalicu kave“ Mariji Jakovljevoj. Tamo, sjedilo se u maloj blagovaonici, namještenoj jednostavno kao i sve ostale sobe; podignuo bi šalicu do usana i znao: Steiner će ući izravno od svog pisaćeg stola ili iz sobe za prijem. Sjećam se kako je jednom došao iz radne sobe, vidio kavu, Mariju Jakovljevu i mene, i odmah sjeo s nama. Srknuo je kavu iz male šalice, optužio me za lakomislenost, izvukao par mojih paunovih pera, sve to u prolazu, takoreći, bez da potpuno prekine vlastitu misao, i opet se podigao bez da je završio kavu. Očito je bio u žurbi da se vrati za svoj pisaći stol.

*

Sjećam se:

Tijekom burnog i odlučujućeg sastanka u Dornachu, Steiner je članovima antropozofskog društva kazao da će Društvo morati biti razriješeno ako se ne nađe način da se smire sukobi koji su se pojavili. To bi značilo da bi se obiman rad na Goetheanumu trebao zaustaviti; morali bi spakirati naše torbe i otići. Goetheanum, okružen skelama, bio bi napušten s jesenskim kišama. To je bila suština njegovog obraćanja; govorio je kao što je samo on mogao govoriti, njegove riječi bile su poput praska groma, njegove oči nemilosrdne, pržeće bljeskanje munje. U ovakvim trenucima njegov glas zvučao je poput groma u doslovnom smislu riječi. Sjećam se naše potištenosti kada smo napuštali sastanak. Sljedećeg dana članovi Savjeta i oni koji prisustvuju konferenciji morali su donijeti zajedničku odluku za koju se nadalo da će značiti kraj za slijepu ulicu u kojoj su se našli više tjedana. Slijepa ulica je bila nastavljanje niza konflikata unutar dornaške grupe, pošto bi rješavanje jednog čvora donijelo brojne nove, i ti beskrajni sukobi po mom mišljenju imali su korijen u nepovjerenju prema dornaškoj grupi i Steinerovim suradnicima. „Tanten“ („tetke“) su u raznim ograncima širile glasine u vezi pretpostavljenog razvoja stvari u Dornachu. Od svuda su samozvani inspektori poslani u Dornach; sazvan je Savjet. Došlo je do kontrole Središnjice (Unger, Marie Steiner, Michael Bauer) koja je bila upoznata s unutarnjim političkim stvarima Dornacha. Članovi Izvršnog odbora branili su dornašku graditeljsku grupu, dok su autokratski ispitivači netaktično njuškali okolo po različitim dijelovima Dornacha. Marija Steiner je istupila iz Izvršnog odbora, istražitelji Velikog savjeta su otkrili brojne konflikte koji su se na kraju svi pokazali kao tračevi; ljute zavade su eruptirale u Dornachu. Sa svakom gestom, Steiner je izgledao kao da izražava, „Ostavite moje mlade suradnike na miru; zar ne vidite gdje će ovo voditi?“ Ali glasine, koje su kolale mjesecima, podržavale su općenitu predrasudu protiv „Dornach-ovaca“, koji su u nekim ograncima zvani „dornaške bitange“.

Na Steinerovu gestu se nije obaziralo. Stvari su rezultirale ne samo procjepom između starih i mladih već također i podjelom između vođa ogranaka, Izvršnog odbora i dornaške grupe. Unutar vodstva antropozofskog društva Steiner je želio skrenuti pažnju na ovu podjelu.

Poput prijetećeg oblaka, stajao je iza govornice i dao nam gromoglasnu opomenu da ponesemo kući.

Sljedećeg dana A.A.T. i ja bili smo pozvani na večeru kod Steinerovih nakon sastanka. Tijekom večere, pretpostavljalo se da će se doći do konačne odluke. Rasplitanje zavada koje traju više tjedana sve nas je iscrpilo, posebno one koji su radili na Goetheanumu, do točke gdje su neki ljudi pretrpjeli istinski nervni slom. U međuvremenu, pokazalo se da konačno rješenje konflikta nije više zavisilo od onih koji su napravili zbrku već od onih koji su je nastojali

razmrsiti; u ove potonje spadali su oni koji su došli iz daleka da bi „revidirali“ život u Dornachu; i sada sami moraju svoju savjest podvrći temeljitoj reviziji, ostavljajući dornašku radnu grupu prepuštenu sebi. Tijekom sastanka, postalo je očito da se izlaz iz postojeće situacije ne može još predvidjeti. Steiner se na sastanku pojavio s blijedim licem na kojem je izgledalo kao da je nešto ugašeno. Uzeo je sjedalo u prvom redu s primjetnim izrazom promatrača koji nema ništa za dodati. Izgledao je kao da implicira, „Ne pitajte me ništa više. Upozorio sam vas: niste željeli slušati“. Iz njegovog držanja, načina na koji je sjedio u sjedalici, osjećalo se da je „spakirao kofere“, i bio spreman sve ostaviti iza.

Njegova gromovitost je bila strašna, ali još je strašnija ledena tišina koja ga je okruživala; u ovom stavu podsjećao je na glečer omeđen s noći, crnom i bez dna.

Tijekom ovog sastanka nije nađeno nikakvo rješenje, i odluka je odgođena za sljedeći dan. Steiner je došao, sjeo, digao se, i izašao bez da izgovori riječ, s uskim, čvrsto zatvorenim usnama i poraznim izgledom prijezira, čak i nezainteresiranosti! Otišao je sa sastanka s izgledom za koji se činilo da kaže, „Ne mogu imati nikakve veze s time!“

Imali smo osjećaj da je naša pozivnica anakronizam, da bi naše pojavljivanje tamo bilo poput provale u kuću gdje je smješten leš, a taj „preminuli“ je antropozofsko društvo koje je Steiner oživio.

Osjećali smo nelagodu i pustili smo njega i Mariju Jakovljevnju da poslije sastanka hodaju ispred nas, sljedeći ih veoma polako i pozvonili na vrata. Ušli smo oklijevajući kao što se ulazi u kuću gdje se okupljaju oni koji oplakuju. Ali iz hodnika mogli smo vidjeti u bojama ispunjenu blagovaonicu. Oko stola su stajale dekorativne crvene fotelje i u jednoj od tih crvenih fotelja sjedio je Steiner, još sa svojim ogrtačem, skidajući čizme (vani je bilo prilično blatnjavo). Smijao se od srca poput djeteta. Nikada neću zaboraviti njegove oči; u ovom trenutku bile su to oči djeteta. Na stolu je stajao buket crvenih ruža, i sjećam se kako nas je vidio kako stojimo u hodniku i mahnuo nam rukom od iza tog buketa da bi nas pozvao u blagovaonicu. I u toj gesti njegove ruke bila je dječja veselost. Cijelu večer Steiner je bio dobrog duha i od srca se šalio i smijao; ponekad se šalio kao da nas ohrabruje da napravimo isto. Nakon obroka, za vrijeme čaja, nekoliko puta je poskočio sa stola, „Čekajte, želim vam nešto pokazati...“, i nestajao da dohvati što god je to bilo. Više se ne mogu svega sjetiti, ali znam da je jednog puta to bio svezak Goetheovih djela. Ispred crvenih ruža čitao je divnu pjesmu Goethea, *Röslein, Röslein....*

A.A.T. i Kiseleva, usput rečeno, nedavno su predstavile ovu pjesmu na pozornici u Dornachu u izvedbi euritmije, i čak je i to dalo povoda mnogim glasinama; tekst na kojem počiva pjesma je navodno opscen. Čitanje i komentari Steinera dali su pjesmi dječji, nevini ton; u njegovoj interpretaciji

dobano je nešto pomalo melankolično. Doživjela se cvjetna livada i dijete koje se igra cvijećem, i iznad livade i djeteta – refleksija nebeskog svijetla.

Doktor od te večeri nakon sastanka živi u mojim sjećanjima kao ozarena, radosna osoba, gotovo poput djeteta; Nikada ga nisam doživio tako veselog kao tada. Ali Doktor sa sastanka u mom pamćenju ostaje kao onaj koji prijeti, ledeno i bez sažaljenja. Onakvom ledenom prijeziru kao te večeri ja, u svakom slučaju, nisam nikada svjedočio. Interval između ledene hladnoće i veselosti bio je vrijeme potrebno da se hoda od brežuljka u Dornahu dolje do vile Hansi, točno pet minuta. I u tih pet minuta Steinerovo biće se transformiralo. Za vrijeme sastanka bio je *jedna* osobnost, kod kuće potpuno različita. Obje su se pokazivale u potpunoj nezavisnosti jedna od druge, iskreno i potpuno; točka u kojoj se susreću leži, ako to neto želi tako izraziti, izvan polja mog pogleda iznad zone oluje – u sjaju snježno bijelih vrhova, u Manasu!

*

Steiner je sa sobom nosio nešto ozbiljno i veliko, nešto toliko veliko da je on izgledao ozbiljan. Nije mogao spustiti veličinu koju je nosio sa sobom – bilo gdje. Zamislite nešto poput ovoga: Netko iz dalekih krajeva dolazi s ogromnim, vrijednim teretom. Dolazi da ga preda, ali postaje očito da oni koji bi ga trebali primiti nemaju spremno mjesto gdje ga može položiti. „Mjesto“ za taj dar zatrpavano je tijekom godina mamurluka; pogreška primatelja osujetila je svrhu poklona. I taj netko mora ostati stajati s vrijednim teretom premda se gotovo slomio pod njegovom velikom težinom. Mora ga držati premda žudi da ga zbog ostalih spusti dolje.

Sav ovaj rad, njegove olujne aktivnosti u teozofskom i kasnije antropozofskom društvu, služile su da pripreme pogodno mjesto koje bi moglo primiti blago. Konačni pokušaj da pripremi kućište za njega bila je zgrada takvog mjesta; Goetheanum je morao biti to boravište. Ali Goetheanum je spaljen. Taj netko, koji je došao s vrijednim teretom, nije poživio da vidi posvećenje drugog Goetheanuma; otišao je kao što je i došao, i najvažniji dio blaga odnio sa sobom. Iako je dao toliko mnogo, obogatio toliko mnogo – dovoljno za desetljeća, mogao je dati još više, jer njegovo blago predodređeno je za nešto daleko veće. Ovaj vrijedan teret koji je od nekoga nošen često se u mom umu formirao u sliku Svetog Grala.

Kroz cijeli svoj život, Doktor je pred sobom nosio Gral. Dok je hodao i čak i dok je spavao, podizao je svoje umorne ruke podržavajući Gral. To je razlog tona ozbiljnosti i pečata patnje, nepodnošljive patnje uzrokovane nemogućnošću da ostvari ono što je nosio u sebi. Ta ozbiljnost je bila, na neki način, pozadina svih izražaja njegove duše. Svi ti izražaji imaju učinak da su usklađeni s pozadinom njegove životne misije. Sve periferno isticalo se posebnom oštrinom i izgledalo toliko strano da mi je to dalo unutarnji šok; i što se on više ponašao na vanjski način, to sam se ja više osjećao uzdrman.

*

Rudolf Steiner je osjećao da bitka sa samoljubljem nije stvar uništavanja korijena egoizma, već prije ispravljanja deformacija. Egoizam je ukorijenjen u egu, ego – u duhu; snage ega su potopljene, sabijene u individualnu osobu. U pozitivnom razvoju, egoizam postaje pročišćen od svog otrova tako da ego otkriva sebe na mjestu gdje je prije našao „ti“ ili „on“; sada „ti“ može postati „Ja“. Asketsko mučenje egoizma pomoću moralnih dogmi, pukih dogmi, ekvivalentno je utapanju spola kroz samokažnjavanje. Otkrivanje točke u kojoj je egoizam opravdan, Steiner je gledao kao cilj našeg hrvanja s oblasti osobnog. „Čak iako bi netko“, rekao je, „mogao krenuti putem istine iz sitnog egoizma, to nije toliko važno. Važno je samo da kada uđe u sferu istine, napustio je ili ne, da ako odluči tamo ostati, on se mora odreći svog ograničenog „osobnog života“!

To objašnjava zašto, na neko vrijeme, on nije samo tolerirao izraženi egoizam u svojoj blizini, već je na njih čak skretao i svoju glavnu pozornost. Vjerovao je u alkemiju samospoznaje; znao je da u nekim slučajevima put do istine vodi kroz pojavljivanje skrivenog poroka. Imao je više razumijevanja za grijeha rođene iz aktivnosti nego za one od lijenosti, indolencije i prosperiteta. Povremeno bi se čudni, nepoznati ljudi pojavili u antropozofskom društvu, i on ih je tolerirao sve dok ne bi preplavili društvo. Kod njih je, također, očekivao čudo transformacije.

*

Nije tolerirao bilo kakvo samozadovoljstvo u pukom slijedenju tradicionalnih vrlina.

Imao je naviku kazati, „Bolje je misliti pogrešno, nego uopće ne misliti“, pri čemu je mislio da se to odnosi na etiku, ne na logiku. Ne misliti je smatrao najgorim od svih grijeha. Misao koja dolazi do zastoja je navika; navika koja stagnira je instinkt; čvrsto ukorijenjen instinkt je smrt. Steiner je želio osloboditi barem naše misli da bi u nama zaustavio proces smrti. Svu stagnaciju je smatrao za retrogradnom i kvarenjem; svo to kvarenje počinje s osjećajem samozadovoljstva u tradicionalnim vrlinama.

Po njegovom mišljenju, neki antropozofi „nisu mislili“, ako su vjerovali da će kroz antropozofiju sve postati jasno i odmah pregledno. Bjesnio je protiv takve „uzvišene duhovnosti“ u Dornachu: „To jednostavno neće valjati – da stalno jurite okolo s tako blaženim licima i meditirate, meditirate, meditirate! Mogli biste barem organizirati grupu da unaprijedite vaše obrazovanje! Ili jednostavno sjesti zajedno i malo se smijati i ismijavati jedan drugog!“

*

Steinerova pozornost slagala se sa sigurnom oštrinom uvida, sposobnošću da razmrsi složenosti i dade ima jasan izraz. Na primjer:

Priča ide da su jednog dana vlakovi ispali iz rasporeda na velikoj željezničkoj stanici. (Direktan vlak je očito dolazio na zauzeti kolosijek) Prestravljen, voditelj stanice je izašao na peron, ne mogavši vidjeti ni jedan način da izbjegne neizbježnu katastrofu. Odjednom, pored njega se pojavi svježe obrijani gospodin i obraća mu se; nije prošla ni minuta kada je stranac shvatio situaciju; još jedna minuta i voditelj stanice, prema planu stranca, brzo daje naređenje skretničaru, skretnica je pomaknuta, i vlak je zagrmio kroz stanicu bez incidenta. Stranac koji je spriječio katastrofu bio je Steiner. Njegova praktična dispozicija pokazala se u sposobnosti da se usmjeri u svakoj oblasti – bilo u svakodnevnoj oblasti željeznice ili u sferi ideologija.

Predstavite sebi, dodano ovoj vrsti prodornog uvida, prodorni uvid duhovne vidovitosti. Ove dvije vrste uvida, simultano aktivne na različitim nivoima, čudno su mijenjale Steinerov lik tijekom odlučujućih i važnih trenutaka i dopuštale mu da uključi prekidač za pokrete križanja u njegovoj duši brzinom munje; ledena, zloslutna tišina – nakon par minuta vic, i potom opservacija „Gđa ta-i-ta nosi ovu ili onu haljinu“.

*

Obraćao je pažnju kako je dama odjevena, i bilo mu je drago ako je haljina bila s dobrim ukusom; još uvijek se sjećam kako je hodao do gđe Peralte i dao joj kompliment za njen mali šešir.

On sam je uvijek bio odjeven jednostavno, veoma jednostavno; ali sve što je nosio na njemu je izgledalo dobro; uobičajeni redingot u kojem se pojavljivao za predavanja i konferencije ponekad je bio sve osim novi, a ipak je odavao utisak elegancije; bez da se trudio znao je kako ga nositi. Za mene, redingot je izgledao kao dio njegovog bića, kao uporni pramen kose koji pada preko njegovog čela i uvijek je iznova bačen natrag, bilo rukom koja je držala cvikere ili pokretom glave. Sve što bi napravio nehotice bi imalo elegantan i srdačan učinak; i, osim njegova nosa ili njegovih očiju, svi smo voljeli njegov mekan, lagano vezani šal, komad crne svile s valovitim krajevima. Također sam ga vidio odjevenog formalno za vrijeme pogreba sa staromodnim cilindrom osobitog oblika, ne toliko visokom i šireći se prema vrhu. S tim cilindrom, izgledao je kao lik na slikama četrdesetih, četrdesetih zadnjeg stoljeća, godina idealizma – okruživale su ga s dahom nečeg drevnog, gotovo staromodnog što je, kombinirano s briljantnim znakovima novog čovjeka, ljudskog bića budućih stoljeća, njegovu cijelu pojavu činilo toliko impresivnom. Kod njega, sadašnjost najmanje od svega dolazi do izražaja; izgledalo je da se otapa pred licem budućnosti. To je bila budućnost koja je u njemu najsnažnije živjela.

Međutim također je imao gestu umjetnika; dodir boema — u dobrom starom, ali ne u modernom smislu kavane. Slobodan umjetnik, čovjek slobodnog zanimanja, učinio je da se osjeća istaknuto. Nikada neću zaboraviti prolazan utisak: München, kočija se kotrlja pored mene upadljivom brzinom (kočije su u Münchenu obično veoma spore). Ja sam zapanjen ovom brzom kočijom i još više iznenađen njenim putnikom: glatko obrijan mladi čovjek — na njegovom licu drzak, gotovo nemaran izraz — to je bio moj prvi dojam — sjedi naslonjen natrag u relaksirajućem položaju, njegov ogrtač se vijori, jedna noga prekrivena preko druge, mašući vrhom stopala. Ovaj glatko obrijan mladi čovjek oslanja se položivši lakat na štap za šetnju, i — meni je tako izgledalo — sa visine svoje kočije izaziva na dvoboj cijeli svijet. Sve me to zveknulo u tom prvom trenutku; a u drugom, napola svjesno: O čemu se radi? Gdje želi ići? Koga želi izazvati na dvoboj? I konačno: Bože! Kako mogu toliko pogriješiti? To je Doktor! — I ponašao sam se kao da ga nisam vidio tako da on ne bi vidio mene.

Vjerujem da razlog za moj stid leži u činjenici da sam u tom trenutku, po prvi puta u životu, raspoznao u Steineru „slobodnog umjetnika“, „vječnog studenta“, možda čak i „Bečkog intelektualca“.

Utisak nemarnosti bio je naravno pogrešan. U stvari to je zaista bio utisak vatrene mladosti koja se tako često u njemu pokazivala. Način na koji mi se činilo — samo činilo — da izgleda bio je način kako je otprilike izgledao otprilike prije dvadeset godina, u krugu nezavisnih mladih ljudi: među pobunjenicima, anarhistima, revolucionarnim umjetnicima i vječnim studentima. Možda je bio takav u grupi koja je okruživala anarhista Mackey-a, s kojom je jednom bio blizak. Nadam se da je moje poštovanje za Rudolfa Steinera izvan svake sumnje. Ali u tom trenutku, znao sam da su s tim izrazom Bečki studenti, u obilju neukrotive, mladahe energije, demolirali ulične lampe i radili podvale policajcima na ulici, bježeći neozlijeđeni.

Ali također sam vidio Steinera za vrijeme njegovih „ezoterijskih trenutaka“. Gdje je kist slikara koji bi mogao uhvatiti to lice? Gdje, kod predstavljanja Krista Rafaela, Rembrandta, Van Dyke-a, nalazim ono što se pokazalo u tim trenucima na Steinerovom licu?

Također sam vidio Doktora u zaprljanoj staroj košulji kada je klipsao kroz ilovaču Dornacha u visokim čizmama. Tada je izgledao star, njegovo lice prekriveno bezbrojnim malim linijama. U tome skromnoj, kao samozamračenoj čudnoj odjeći, još uvijek je izgledao divno. Zgodan? Ne. Neko kaže da je imao zgodnu pojavu — ja ne mogu reći, nisam nikada o tome mislio kada sam stajao okrenut prema njemu. Za mene je jednostavno izgledao divno — uvijek.

*

Imao je, usput rečeno, oko sebe nešto izrazito Mađarsko, nešto vatreno, puno žara. Njegova kosa je bila crna crncata; nekima je izgledao neadekvatno crn za svoju dob – nije bilo ni jedne jedine sijede dlake. I šaputalo se da „boji kosu“. Tek godine 1923, tijekom našeg zadnjeg susreta, bez namjere, uočio sam sijedo svjetlucanje kroz garavu crninu. „Jadni čovječe, čak ni u ovome ti nismo dali mira...“ Pogled na te sijede dlake ispunio je moje srce iznenadnom, snažnom emocijom, impulzivnom ljubavi, radošću, obilnom zahvalnošću da sam sreo ovo ljudsko biće, i u mom srcu je odjekivalo, „Hvala, hvala, hvala – hvala ti za svaki-, svaki-, svaki-, za sve! A najviše zato jer si ono što jesi!“

Zatim je došao rastanak, i ne sramim se priznati da sam mu poljubio ruku, jer je nehotična, nekontrolirana gesta bila izraz sinove ljubavi.

On je to razumio; konačno, on je sam bio onaj koji me, tijekom rastanka 1916, zagrlio i poljubio jednako impulzivno i nada mnom napravio znak križa; to je bio izraz očinske ljubavi.

*

Naravno, rekao je „Auf Wiedersehen!“ tijekom rastajanja. Ali ovog puta to nije rekao; konačno, nije mogao lagati. Nije bilo šanse da se više susretnemo. Više ga nikada nisam vidio.

*

Poput ogromnih oblutaka koji su iz kratera gromovito zavitlani gore u nebesa, i zatim se iz visina sjure dolje, tako visoko gore u nebesima lete zadaci i genijalni projekti koje je on postavio: euritmija, pedagogija, nova religiozna svijest, ideja o ukidanju države, prvi i drugi Goetheanum. Mnogi od njegovih planova su pali natrag na njega kao vulkansko kamenje: neuspjeh njegovih učenika s obzirom na njegove socijalne ideje, gotovo potpuni neuspjeh cijelog antropozofskog društva, spaljivanje Goetheanuma, i tako dalje. Taj pljusak kamenja deformirao je, uništio život vulkana koji ih je bacio u zrak; ali uvijek iznova bacaio je nove, veličanstvene ideje, visoko gore u nebesa, dok smrt nije zaustavila njegov rad.

Nikada nisam doživio ništa ljepše; četiri duge godine mogao sam promatrati ovog čovjeka u svim njegovim manifestacijama, u njegovoj veličini i jednostavnosti, u spokoju i oluji, u ljubavi, gnjevu, i boli, pravednog i nepravednog, smijući se i šaleći. Hoće li mi se slika, slika jednostavnog čovjeka, zamutiti? Ne, iz svega što sam razumio i što nisam razumio kod njega, glavni motiv se pojavio još jasnije: entuzijazam, ljubav, povjerenje, i radost koju mi je dala sudbina da ga sretnem. On je stvarna „nenadana radost“ mog života, čak i u „boli“ koju mi je nehotice prouzročio; ova pretrpjela bol je tuga za svijet, ne za moje privremeno ja.

Nakon što je zadovoljio moju staru bolnu žudnju za pravim ljudskim bićem, doveo me do toga da pobijedim sebe; pokazao mi je veličinu Čovjeka ponižavajući „kepeca“ u meni; ali to ponižavanje se zbililo zbog uzdignuća istine.

Moj prvi susret s njime, godine 1912, izazvao je u meni slavljenje entuzijazma; danas, godine 1928, kada zapisujem ove rečenice, moja sjećanja, mogu svjedočiti: s vedrom radošću ja mislim o Steineru, ni najmanje sjene, ni najmanja mrlja sumnje!

Mnogi od mojih suvremenika nisu imali sreću da mogu vjerovati u „Čovjeka kao takvog“ kao što ja vjerujem — jer ja sam vidio „Čovjeka“ s mojim vlastitim očima.

Najviši oblik svih Steinerovih djela bio je — Čovjek, Steiner.

Redatelj i glumac

Andrej Beli

*

Doktor kao redatelj — to je bila iznimna pojava. Mogli biste napisati desetke stranica, opisujući njegov talent za improvizaciju: ni iz čega, za pet dana, glumačka družina; iz pregršt krpa, postava pozornice; s par glazbenih laika stvaranje orkestra. I to domaće zbivanje predstavio bi antropozofskoj publici okupljenoj iz cijele Švicarske na takav način da su gosti iz Ženeve, Berna, Basela, Züricha i Lausanne uzvikivali „*Ravissant!* Divno! Veličanstveno!“

*

Posebno je volio Božićni igrokaz koji je do današnjeg dana preživio u udaljenim kutcima Njemačke; tekst igrokaza datira natrag u 13-0 stoljeće. Volio je šale pastira, burne geste koje se tako dobro harmoniziraju s nabusitim, prirodnim seljačkim govorom. Učinio je običajem za te „misterije“ da se vide u svim većim antropozofskim središtima u božićno vrijeme. Godine 1914, vidio sam ih dvaput — najprije u Berlinu, zatim u Leipzigu. U Leipzigu su ljudi na produkciji radili dugo vremena prije nego su to pokazali Steineru. U Berlinu, Steiner je sve režirao lakoćom i za nekoliko dana predstava je improvizirana.

Berlinsku izvedbu vidio sam prosincu 1914, onu u Leipzigu 28-og ili 29-og prosinca; Moj Bože, kolika razlika između te dvije večeri!

Božićni igrokaz u Leipzigu:

Pompozan, napuhan, ceremonijalan, upadljivo razmetljivi kostimi, teatralno u stavu i izražaju. Recital, ništa osim šupljeg recitala; u velikoj Sali, osvjetljenoj kao dan, procesija, gotovo čin obožavanja, odvio se. Ali cijela stvar je bila pogrešna, bombastična i dosadna; najgori aspekt je bilo proturječje između otajstva i jednostavnog, snažnog seljačkog govora. Redatelj je vođa grupe, autorica Wolfram, koja se ponosila dobrim ukusom.

Božićni igrokaz u Berlinu:

Neusiljen i veseo, bez ikakvih ekstravagantnih kostima. Selling, koji je igrao vraga, ispleo je niti kose u rogove, pričvrstio rep napravljen od papira na njegov kaput princa Alberta — i već je bio originalni „vrag“, vrag iz narodne igre 13-og stoljeća. Josip je bio dirljiv, a gđica Waller, nepogrešivo „gđica“, *Madamoiselle*, sa zlatnom krunom kućne izrade i sjajnom zvijezdom na vrhu dugog štapa, s kojim je glasno udarala o pod dok se probijala kroz publiku do Krist-djeteta, bila je autentični mudrac s Istoka, kralj od glave do pete.

Nakon Božićnog igrokaza u Berlinu, hodao sam kući duboko dirnut, dirnut kao nakon gledanja misterijske drame, zahvaljujući jednostavnosti izvedbe.

Doktor je sjedio u prvom redu i zabavljao se; smijao se na šale pastira i kraljeva kao da želi dodati vlastitu certu u začim narodnog humora. I mogli ste osjetiti: njegov humor je narodni humor.

Konačno, on sam dolazi iz naroda; bio je sin nižeg zaposlenika željeznice. Opet sam 1915 i 1916 bio prisutan na probama za božićni igrokaz. Sada je Steiner imao više vremena da pripremi izvedbu (u Berlinu je sve bilo improvizirano unutar dva dana) i to se pretvorilo u pravo čudo. Kralj Herod (Stuten) u nekim slučajevima pobudio je apsolutni strah, i vrag nije imao ni najmanju sličnost s „malim vragom“ predstavljenim od Sellinga. On je bio utjelovljeni vrag, u skladu s ovom produkcijom, i jasnije je ocrtao Vraga unutar vraga. U Dornachu, bila je to dramatična – u Berlinu, emocionalna – strana teksta koja je istaknuta. U jednom trenutku tijekom probe, Doktor je uskočio na pozornicu, uzeo libreto i štap od glumca (koji predstavlja pastira) i sam odigrao pastira koji se raduje rođenju Krista. Pokazao je kako taj pastir pjeva i, podržavajući se na štapu, skakutao okolo oko njega. Teško ste mogli prepoznati Doktora. Cijelo njegovo držanje bilo je promijenjeno dok je hrapavim glasom intonirao drevni, gotovo jedinstveni dijalekt.

Tamo sam vidio da je u Doktoru bio veličanstveni glumac; da nije postao „Doktor“, postao bi drugi Mošalov. (*Pavel Mošalov, čuveni Ruski glumac*)

Jednom drugom prigodom svjedočio sam kako je preuzeo ulogu Mefista u sceni gdje Faust umire i Mefisto se s anđelima bori za njegovu dušu.

„Ne, ne tako, to nije Mefisto!“ uzviknuo je. Skočio je okretno na pozornicu, gotovo nestrpljivo uzeo scenarij od iznenađenog glumca, i najprije počeo s entuzijazmom čitati Mefistov dio, zatim ga odglumio, i zatim se suočio s euritmistima anđelima kao samo utjelovljenje Mefista. Odvratan, sijedi stari čovjek stajao je tamo na pozornici. Posebno je bio odbojan i žestok u trenutku kada je Mefisto od anđela bombardiran s ružama i postaje u njih zaljubljen. Ravno ispred anđela, vrag je transformiran u starca, drhtavog starog čovjeka koji šapuće prljave i jadne objave ljubavi anđelima. To više nije bio Doktor, to je bio vrag.

Na završetku monologa, i on sam je izgledao iznenađen. Ostao je stajati na pozornici i obrisao čelo. „Ovako treba glumiti!“ – to su bile, vjerujem, njegove riječi.

To je bila velika gluma, ne više u potencijalnom već u potpuno stvarnom smislu.

Sljedećeg dana napomenuo sam mu, „G. Doktore, jučer kada ste bili vrag, bilo je trenutaka kada sam vas mrzio“.

Nasmijao se značajnim osmijehom i odgovorio rečenicom koja mi nije točno ostala, ali u stvari je rekao: „Mi smo okultisti da bi se upoznali s manirima i grimasama tog gospodina“. (mislio je na vruga)

Razgovor se odvio kratko prije mog konačnog odlaska u Rusiju (1916). Slika zla portretirana od Steinera opremila me znanjem koje se ne može prenijeti bilo kakvom knjigom. Ta drama je dosegala daleko izvan granica pozornice; zaboravite da je to bila improvizacija. U ovoj igri, „igra“ je ukinuta. On je sam bio Zlo. Zato sam rekao da je Steiner bio veliki glumac.

*

Doktor je grmio kao Jaures, na mnogo različitih načina; zaista je to bilo opsežno, ali njegova tišina tijekom pauza bila je čak i raznovrsnija. Oh, tišina pauza! A „mirnoća“ njegove pojave tijekom ezoterijskih satova! To je vjerojatno mirnoća — *stareta (sveti ljudi Rusije)*.

Gdje je model za njegove geste i mimikriju? Čudno, lice je bilo različito, oči različite, mnogi pokreti različiti, temperament potpuno različit, ali ponekad bi se pojavilo nešto zajedničko — u treptanju njegovih očiju, ponekad u boji zvuka basa, u kontroliranim, agilnim, poput munje brzim pokretima (unatoč potpuno različitom držanju), u eleganciji siluete, u veličini — nešto zajedničko s Čehovom, kada, u drugoj sceni prvog čina *Hamleta*, okrećući se prema kralju on kaže: „Ali ne, moj gospodar, imam toliko mnogo Sunca!“; kada se Hamlet obraća ocu; kada Hamlet apelira na savjest njegove majke, ili gleda približavanje procesije koja nosi tijelo Ofelije; povremeno, Doktor je tako izgledao, međutim ne na sceni, već u stvarnom životu. Sjećam se kako je, godine 1914, tijekom generalne skupštine, gledao od iza vrata i tražio nekoga.

Predstavite si bogatu mimikriju Čehova, obuhvatite to bogatstvo svojim rukama tako da dio kinetičke energije transformirate u potencijalnu energiju, uvećate je deseterostruko i usidrite u dubokom, apsolutnom središtu — tada imate „model“ i možete također nagađati nešto od Steinerovih osobina.

Kombinirajte zamah geste Čehova, pokretima ruke Nikiša (*Artur Nikiš, Mađarski dirigent*), ako ga se još možete sjetiti, reducirajte radijus Nikiša, ograničite se na male pokrete palice koje drže uzde cijelog orkestra, umjesto palice dajte mu križ ili čekić Velikog meštra masonske lože, i dobijete dojam „Meštra religioznog obreda“. Sjećam se biskupa Trifona (Princa Turkistana) tijekom religijske službe u Katedrali Spasitelja, koji me duboko dirnuo sa gracioznom energijom, ljepotom svećeničkih kretnji s kojima je njegova ruka podignula križ; ovdje također krećući od kontrasta, kroz rikošet imaginacije, takoreći, možete naći nešto od Doktora, os oko koje se geste koncentriraju.

I ako ste ga odjenuli u kaput princa Alberta i naoružali otmjenom kočijom takve snage da nosi teret znanja u najvećem stupnju, nešto od profesora, u najboljem smislu riječi, bilo bi dodano. Slično elegantno profesorsko

ponašanje isticalo je profesora K.A. Timirjaševa prije srčanog udara, kada se u skladu s akademskom tradicijom, prigodom ceremonija pojavljivao s trokutnom kapom u ruci i ljubičastim pojasom s medaljama preko ramena. Znao je kako nositi taj pojas na način da je izazivao odjekivanje crvene nijanse Marseljeze.

Čudan paradoks, izniman rikošet! Timirjašev i Rudolf Steiner! Među desetinama aspekata, imali su zajedničko lakoću, delikatnost, eleganciju — i hrabrost.

Ali među svima koje sam vidio, s kime bi mogao usporediti ovo lice formirano kao dljetom? Jednom sam promatrao takvo lice; to je bilo u katedrali Monreala: prelata koji je molio odjeven u ljubičastu svilu s licem koje je izgledalo kao da je izrezbareno iz kamena poput kameja (*nakit s izrezbarenim portretom u profilu a pozadina je drugačije boje, nap.pr.*). Ali u isto vrijeme u tom liku trebali biste vidjeti lice Erazma Roterdamskog, iako sa značajno manjim nosom — također lice glatko obrijanog derviša u Kairu, krotitelja zmija. Ova lica, tri osi koordinata, u mojem sjećanju izazivaju osnovnu strukturu njegovog lica; ponekad uspješno. Obično, preokrenu se u tucet fragmentiranih portreta. Svaki sadrži samo jedno svojstvo; ne, međutim, lice kao cjelinu.

A sa čime bih usporedio njegov smijeh, otvoreni ili ublaženi smijeh? Takav smijeh nisam nikada doživio ni kod koga drugog. To nije smijeh grohotom kao kod Vladimira Solovjeva, premda ista sklonost za obješenjaštvo koja je isprepletena s iskrenošću i ponekad skrivala najdublju ozbiljnost. Međutim, Solovjev koji se smije ima užasna usta; Steinerova usta imala su razoružavajući šarm; prizivala su utisak ruže koja će se uskoro rasprsnuti.

Tužne oči, male kada se gledaju izbliza — crne; sa distance — dominiraju cijelim licem poput sjajnih dijamanta. Uvojak kose pada preko čela, pokret glavom kojim je bačen natrag — sve to podsjeća na kompozitora; i povremeno sam prepoznavao u svečanom stavu njegovog naizgled čistog glazbenog prepuštanja temi onaj isti izraz koji je jednom na portretu Beethovena privukao moju pažnju. Uzete jedna po jedna, ove osobine nemaju ničeg zajedničkog.

Ove sjene koje sam promatrao pokazale su se još i u daljnjoj nijansi, nijansi bajke.

Prijateljski pripovjedač bajki spušta ton kada kaže, „mudrac“, „čovjek s jednom namjerom“, „čovjek s mnogo strana“, „tihi čovjek“, „mimičar“, „profesor“, „učitelj“, i tako dalje. Cjelina u kojoj su okupljeni svi ovi aspekti bila je ona od mirne i tužno nježne bajke.

Ne — odustajem od pokušaja da proizvedem negativ njegovog portreta s aspektima rikošeta drugih osobnosti natrag do njega.

Imao je mnogo kompetencija reći nešto o teatru. To je potvrdila izjava Čehova da njegov tečaj drame daje glumcu odgovore na specifična pitanja koja gledatelji ni većina dramskih kritičara niti ne naslućuje.

Doktor je, prema Čehovu, ekspert, istinski ekspert.

Tijekom svake izvedbe, novi problemi se pojavljuju kao gljive iz zemlje. Govor, kretanje, kostimi, rasvjeta, sve što je danas dobro uhodano u Dornachu i Stuttgartu – Euritmija s pet godišnjim programom vježbe i govornom školom u Dornachu – bilo je riješeno i ubrzano osobno od Steinera tijekom „malih izvedbi“ u Dornachu. To se može vidjeti na primjeru zapanjujuće smjelog pokušaja novog scenskog rješenja za zadnji čin *Fausta*, koji se sastoji samo od pokreta; riječ je smještena pored njega i povjerena govorniku; govornik je bila Marija Jakovljeva. Grupe hijerofanta i anđela su karakterizirane bojama njihovih kostima i velova. Poseban značaj bio je usklađen s pauzama. Za njih, bila je potrebna glazba. Premda je tamo bilo, u Dornachu, predstavnika svakakvih specijaliziranih područja, nije bilo profesionalnih glazbenika; ali bio je kompozitor, Stuten, i nekoliko laika. Bio je također veliki glasovir kao i violina, violončelo, truba. Kasnije, nabavljena su dva bubnja i timpan. Za tu grupu instrumenata Stuten je napisao glazbu koja uopće nije bila loša i s laicima započeo s probama. Nastao je orkestar ali nedostajao je drugi bubnjar koji je također trebao koristiti „mističnu“ drvenu zvečku. Danas se čak ne mogu ni sjetiti kako se dogodilo da volontiram kao bubnjar, vjerojatno iz goruće želje da pomognem. Sve se odvijalo dobro; pod Steinerovim vodstvom proizveo sam grom i potrebne oštre zvuke timpana. Publika je čula mistične zvukove; orkestralni bubanj je u gledateljima trebao pobuditi mističnu napetost.

Uzevši zasebno, svaki detalj je bezvrijedan. Kostimi su se sastojali od krpa a članovi orkestra su bili, poput mene, „drugorazredni bubnjari“. Ali ukupna izvedba ostavila je dubok i snažan utisak, a osobito je ponudila rješenje za postavljanje „mistične“ finalne scene *Fausta*.

Prva izvedba ove scene dogodila se u kolovozu 1915 u kritičnom vremenu u životu Dornacha kada je naš brežuljak bio obavijen sumpornim parama klevete i glasinama koje su se pojavljivale svuda od izvana i unutar našeg društva. Mlađi ljudi bili su izgubili hrabrost. Vjerujem da je, između ostalih stvari, Doktor želio razonoditi mlađe ljude i suočiti ih s novim zadatkom, ali učinak ove *Faust* scene nadmašila je njegovu vlastitu namjeru. Od scene se širio misterij unatoč neadekvatnim sredstvima i načinima. Dah misterija otjerao je svu tamu; atmosfera je postala transformirana; sve do dana izvedbe sve je bilo određeno beznadnošću, zatim je bitka između dobra i zla započela; nadali smo se pobjedi i pobijedili smo.

Preokret raspoloženja dogodio se (kroz učinak *Faust* scene doživljene kao sveti misterij) u transformiranoj atmosferi Dornacha.

To je bila čudna podudarnost. Na početku izvedbe došla je teška grmljavina, sve boje su bile ublažene, izvan prozora gromovi i munje pratili su riječi tri hijerofanta i uznesenje Faustovog besmrtnog entiteta. Ali u trenutku kada se pojavi Mater Gloriosa, Sunce je zasjalo kroz raspršene oblake. Išli smo na izvedbu u nenasno vlažno poslijepodne pod prijetećim grmljavinskim oblacima; nakon izvedbe kročili smo vani u sjajni, osvježeni, sunčani dan. U ovoj sceni pojavljuju se riječi:

*Munja koja plamteći udara dolje
Da popravi cijelu atmosferu....*

Kada sam ih čuo, mislio sam: Da, atmosfera mora biti popravljena — ovaj zrak koji nas okružuje sa svojim sumpornim parama. Tijekom izvedbe, kroz snagu Goetheovih riječi i doktorove režije, postignuto je poboljšanje atmosfere. To je bila čudna podudarnost s pražnjenjem atmosferskog elektriciteta iznad Dornacha.

Zrak je bio pročišćen; članovi koji su bili prisutni išli su svojim putem sa svijetlim licima, kao nakon svetog obreda, ispod bistrog neba. Ispred nas, već u podnožju brežuljka, hodao je Doktor. Iz daljine njegova crna silueta, nasuprot zelene pozadine, pokisnule livade, izgledala je posebno dobrohotna. Odjednom je stao mirno i podignutom rukom pokazao na sjajno nebo Mariji Jakovljevi i gđici Waller. Zamišljam da sam mogao čuti kako je uzviknuo: *Atmosfera je sada popravljena!*

Tada sam osjećao da je ova gesta Doktora, koji je veselo hodao ispred nas (dan ranije je bio namršten) i koji je, ispruženom rukom svima pokazao (ne samo Mariji Jakovljevoj) popravljenu atmosferu, gesta velikog učitelja umijeća življenja, koji u jednom trenutku radi kroz pročišćujuće riječi predavanja a u drugom, kroz pročišćujuću gestu umjetnosti.

Ova *Faust* scena, predstavljena kozmičkom gestom euritmije, za mene je u svom učinku nešto veće od umjetnosti. To je bila bijela magija, okultizam, čini protiv moći zmaja koji je, u Dornachu, otvorio ralje u našim dušama protiv Doktora.

Znao sam: te ralje su bile poražene.

*

Ovdje dodirujem točku koja se može smjestiti u riječi samo s poteškoćama. U tendenciji doktorove režije, vidim pokušaj javne drame i jasnoće stila takve da se, pod velom drame, odvija nešto veće.

Često sam morao misliti na briljantnog, zlosretnog d'Alheim-a od koga je nastala *Kuća pjesme* i u njegovim koncepcijama je imala nešto zajedničko sa Steinerom. Poput Doktora, on je kontemplirao mogućnosti geste, neku vrstu euritmije ali, za razliku od Steinera, bez da može formulirati bilo što konkretno o tome. 1907-1908 kada smo često bili zajedno, više puta mi je rekao:

„Najveća magija umjetnosti sastoji se ne u očajavanju nad proturječjima života kroz proturječne špekulacije, već to napraviti kroz ritam, s božanskom lakoćom koja nalikuje igri“. Dok je patio pod najtežim udarcima sudbine, u trenucima potpune bespomoćnosti, d'Alheim bi nas suradnike u *Kući pjesme* pozdravio sa: „Eh bien, jouons! Pa, igravimo!“

Međutim, on sam nije znao kako „igrati“ i primio je mnogo udaraca kada je to želio napraviti.

*

Bez namjere — ili možda svjesno? — Doktor je promovirao igranje drama tijekom teških trenutaka u životu Dornacha kada je izgledalo da nema izlaza. U trenucima gubljenja nade, razmiricama, klevetanjima i bitkama, tijekom mjeseci kada su mnogi zgriješili protiv „puta duše“, u mjesecima kada smo mi, Rusi, mogli u Dornachu ostati samo s velikim poteškoćama — Varšava, Brest-Litovsk, i Ivangorod tada su bili evakuirani — tijekom tog vremena zlokobnog okruženja, stalno iznova Doktor je po par sati uranjao u umjetnost i kod onih koji su radili s njime postignuo „božansku lakoću“, „igranje“ bez kojeg nitko ne bi mogao prijeći preko zjapećeg bezdana Dornacha. Bilo je nekoliko takvih „zjapećih bezdana“. To znam — a znam također da je često jedan jedini korak određivao nečiju cjelokupnu moralnu egzistenciju. Bilo je mnogih među nama koji bi bili beznadno izgubljeni, da su pogledali dolje u dubinu ispod svojih nogu. Tamo niste mogli ići polagano; svoj pogled ste morali usmjeriti gore na zraku mita koji se odigravao iznad naših glava i — trkom; trebali ste biti u stanju koračati euritmijski.

Tamo, pred onima čiji je pogled bio hipnotiziran bezdanom, stajao je Doktor i pokazao im lakonogo koračanje; on sam je trčao ispred nas u „božanskoj drami“, i mi smo trčali za njim. On je bio Orfej i učinio je da plešu oni koji su postali beživotni kao kamen. A.A.T., koja je tada osjećala najmanju moguću sklonost za euritmiju, klizila je po pozornici, i učinio sam da odjekne i drugi bubanj.

Glumac, redatelj Steiner, pratio nas je preko bezdana ne dopuštajući nam da oporavimo naša osjetila: izvedbu za izvedbom. Tijekom produkcija, mit nas je preplavljivao; u mitu je atmosfera bila transformirana, i trenutak transformacije bio je skok preko bezdana. Kada smo ponovno dobili naša osjetila — u veljači 1916 — već smo stajali na drugoj strani, opasna mjesta pada

ležala su iza nas. Vanjski život u Dornachu bio je reguliran; prednje linije su bile stabilizirane.

Zatim, umjetnik Steiner nas je napustio da bi vodio bitku na drugim točkama za zadatke i članove društva.

Tom prilikom, Doktor je pustio da se umjetnik, lakonogi plesač, pojavi kao Orfejeva maska novog posvećenika, i misterij novog posvećenja dotjecao je u medij umjetnosti i uspio gdje briljantni, zlosretni d'Alheim nije uspio.

Moto simbolista, *transformacija života*, ušao je u vidokrug kroz orfejsku snagu inherentnu Steineru, kroz kreativne simbole raznih „biografija“ koje su se u njemu presijecale.

*

Mogli bi misliti da sam Steinera želio opisati kao „velikog“ čovjeka. Uopće ne. Aspekt „veličine“, „veličina“ Doktora, ni najmanje me ne zanimaju. Nisam zainteresiran za kvantitetu već za kvalitetu; kvalitetu boje njegovog „portreta“, nezavisno od veličine platna na kojem su boje primijenjene.

Pitanje veličine nije odgovarajuće u Steinerovom slučaju; Vidio sam mnoge „velike osobe“ u mojem životu u kojima nisam mogao otkriti ništa posebno.

Iskra koja pada na bačvu baruta je sićušna — bačva baruta je velika. Doktor je mala iskra koja uzrokuje velike potrese.

Takozvani „veliki ljudi“ su često ništa više od glasne vijesti koja se raspršuje u pućkanju dima, bez iskre za zapaliti. Velika fama je buka i dim. I Doktor tako nije nošen gore na krilima fame već je nestao tiho i neopjevan s pozornice. On je zapaljujuća iskra koja radi bezvučno; njen učinak je — ozon u atmosferi!

Prvi svjetski rat

Rad na Goetheanumu

Andrej Beli

*

Rudolf Steiner je često ponavljao: mi govorimo o duhovnom putu, govorimo o duhu; stalno govorimo o, o i o nečemu. Ovo o je premalo. Moramo pokušati komunicirati duh konkretno. Govoriti s duhovnim darom o duhu samo tjera duh i to je skretanje u materijalizam. On sam je govorio drugačije.

A potpuno drugačije kada je govorio o Kristu.

Rudolf Steiner je stvorio prve nužne uvjete za doživljaj Krist impulsa, tako da zvučanje imena Krista može strujati vani kao *izdisanje* već *udahnute* Kristsnage. Da bi se razumjela Doktorova Krist-misao, treba krenuti putem, njegovati misli i osjećaje koji pripremaju za krštenje. Očekivao je da riječ duha pogodi u nas kao sama munja života. Njegovo govorenje o Kristu bila je stroga šutnja – to je bio Krist u njemu.

Ponekada se pripremao mjesecima prije nego je izgovorio riječ „Krist“ i najavio tečaj kao što je „Krist i duhovni svijet“. Onaj tko je bio njegov učenik zna značaj takve objave. To je bio ulazak u nove sfere znanja, to je bio poziv, „Bdijte i molite!“ – Mi smo se pripremili – i prespavali njegov Getsemanski vrt; znali smo da smo nešto prespavali, premda smo težili za snagom. Odjekivao je poziv: „Promijenite svoje puteve!“ – odjekivalo je, ne kao riječi, već u onim „tihim“ trenucima tijekom predavanja kada je grmljavina odumrla....

Ali čak i dok smo spavali – nazirali smo, u takvim trenucima, let anđela iznad teme predavanja: anđeo je bio predosjećaj da bi budući tijek predavanja mogao postati simbol za događanja, otkrića i katarzu u našim vlastitim dušama, ako bi naša volja bila fokusirana na Damask „ega“.

To nije bila fantazija, bila je životna stvarnost.... Njegova tišina je bila – *udisaj*, njegova buduća riječ o Kristu – *izdisaj*; očekivao je od nas da otkrijemo gestu njegovih riječi – ono što je neizgovoreno, ipak bilo prisutno; pozivao nas je da „izgradimo kolibu“, mjesto skloništa za duh....

S kakvim je jasnim, osmjehom punim ljubavi, govorio o Isus Djetetu koje, u svojoj bespomoćnosti, leži u jaslama nad kojima je bio razbijen Ahrimanov mač. – Tada je u potpunosti *bio* srce.....

Netko tko nije sam doživio Rudolfa Steinera teško može imati ideju što se odvijalo u našim vlastitim srcima. On je *bio* inspiracija, ne samo imaginacija. I njegove riječi o Kristu su bile inspiracije; misli-srca — govorio je iz srca Sunca. — Ili bi možda bilo bolje reći: njegova inteligencija je za svoje boravište uzela njegovo srce; i inteligentno srce je sada cvjetalo — i samo srce — ne samo inteligencija sa srcem....

Ipak nije samo iz glave niti samo iz srca govorio o Kristu, već iz nečeg još višeg.

Bili smo u stanju dokučiti stvarnost inteligencije koja je kroz njega govorila o Kristu samo kada smo mogli prihvatiti da je ovdje govorilo ljudsko biće s neograničenom snagom misli — iz punog žara srca, od srca do srca.

Drugdje, osim u takvoj snazi i takvom žaru — od kojeg smo svi mi toliko daleko — tajna kristijanizirane inteligencije neće se naći.

Prvi svjetski rat

Prvi zadatak koji nam je Steiner dao u Dornachu, odmah nakon izbijanja rata, bila je briga za ranjene. Mobilizirao je svakog tko je znao bilo što o tome i tražio da se provede tečaj prve pomoći. U to vrijeme nije bilo načina da se predvidi u kojem će se smjeru situacija razvijati. Bili smo smješteni izravno na granici. Svatko je očekivao da će se rat proširiti i na Švicarsku također. Njemački topovi u Badenu već su bili okrenuti prema nama, pošto je jedinica francuske vojske smještena uz granicu mogla prodrijeti u švicarski teritorij tijekom povlačenja u Belfort, francusku utvrdu, i tako povrijediti švicarsku neutralnost. Jedinice bi marširale kroz našu dolinu i iz Badena bi se otvorila vatra na Arlesheim i Dornach. To je Doktoru bilo očito od početka, i on nas je potaknuo da naučimo kako previjati i transportirati žrtve.

Prevladavalo je raspoloženje panike; ljudi su jaučući trčali iz kuća na ulicu. Grmljavina obližnjih topova ne bi prestajala; već je bilo glasina da je granica već prijeđena i da je u Baselu bilo uličnih borbi. U Švicarskoj je započela opća mobilizacija; federalne vlakove i ulična vozila trebalo je uporabiti u vojne svrhe čim bi borbe izbile na Švicarsko tlo. Civilna populacija bi se evakuirala na planine nakon što bi se oglasio alarm; obrana Švicarske bi započela u točki iznad Dornacha; izravno iznad Goetheanuma bila je pozicionirana artiljerija. Cijelo naše područje okrenulo se ratu.

Ljudi su se pakirali, vozila su držana u pripremi za bijeg u planine. Jednog dana pozvani smo u kantu, zatraženo je da novac i prtljagu imamo u blizini i da spavamo noću odjeveni. Alarm se očekivao tijekom noći. Mi bi se okupili ispred kantine i uputili se u planine zajedno s Doktorom.

On je bio šutljiv, miran i tužan. Obično bi ga vidjeli u kantini gdje bi se susretali za vrijeme ručka, za poslijepodnevni čaj, i navečer. U ostalo vrijeme rijetko je bio tamo, ali sada je dolazio dnevno, kretao se među nama ili sjeo negdje na klupu. Izgledao je beskonačno umoran. Dolazio je bez očitog razloga; samo je htio dati podršku svojim prisustvom.

Ali postalo je jasno: život u Dornachu, Goetheanum, svi mi, bili smo u opasnosti....

*

Sjećam se susreta s njim; bilo je to u vrijeme kada smo čuli prve tutnjeve topova. Znali smo — tamo je rat, ali imali smo osjećaj: to je daleko, daleko; Švicarska je neutralna zemlja i iznad glava imamo krov.

Ali odjednom jedne večeri nakon rada, A.A.T. i ja išli smo dolje niz brdo u Arlesheim; ispred nas mirne male kuće Dornacha, izvan toga u daljini, ravnica. Tamo, rijetkih dana, mogli su se vidjeti planinski grebeni Alzasa premda se obično ravnica utapala u izmaglici; ali što je ovo? Grom? Čudna, kratka tutnjava. Linija izmaglice je drugačija; je li to kiša? Jeli magla? Ili dim? Vjerojatno se diže grmljavinska oluja — a dolje, između Dornacha i brežuljka, stoji usamljena crna figura. Netko je zastao na ulici s pognutom glavom, neodlučan, kao da sluša. Što on čeka? Možda grom? Mi smo se pogledali: Zašto, to je Doktor! Ali zašto je ovakav — bez njegove uobičajene sigurnosti? Zašto oklijeva i izgleda kao da ne zna da li da nastavi ili ne? On nastavlja stajati i sluša grom. Da li je ovo zapravo grom? Mi smo u Švicarskoj, u miroljubivoj zemlji; ne može biti drugo; čak ne želim ni misliti misao koja se počela oblikovati. Doktor, koji nas je bio vidio, čeka nas: Bez pozdrava, očima pokazuje na tutnjavu u daljini, i čujem njegov duboki glas: „Rika topova“? Ne može biti sumnje — to je artiljerija. U to vrijeme je bilo borbi oko Basela i francuska vojna jedinica odgurnuta je prema švicarskoj granici.

To je bila grmljavina topova. Nas troje stajali smo tamo u tišini; zatim smo željeli nastaviti. Jedva da je potvrdio naše doviđenja i nastavio sa spuštenom glavom, neodlučno, s uhom okrenutim u smjeru tupe tutnjave.

U Arlesheimu su ljudi već znali: to nije olujna grmljavina, to su topovi; sloj izmaglice nad ravnicom je dim. Sljedećeg dana bilo je u novinama: „Bitka blizu Basela“.

Prva reakcija na rat: moramo se s više empatije posvetiti zajedničkoj stvari; svi mi — Rusi, Nijemci, Austrijanci, Francuzi, Poljaci — svi smo mi braća po nesreći, svi smo žrtve kriminalne politike; naša „politika“ je posvećenost zajedničkoj stvari, odlučnost da nastavimo s izgradnjom. Kada je Strauss, Bavarac, regrutiran i morao se pridružiti službi kao medicinska pomoć, zapisao je što je više moguće ruskih riječi tako da može pomoći zarobljenim ruskim zatvorenicima. Moto koji nas je ujedinio je bio „ljubav, solidarnost,

odgovornost“. Našu solidarnost smo doživjeli još živopisnije u danima kada je svuda izbijala panika. Naslućivanje egzodusa, zajedno s Doktorom, nalikovalo je na nešto biblijsko.

Ali postupno se vratilo smirenje; švicarske trupe svih rodova vojske bile su stacionirane u našoj blizini, i kada je granica zapečaćena minskim poljem, osjećaj opasnosti je oslabio. Nastavili smo rezbariti na našoj građevini, svjesni činjenice da u svakom trenutku može biti uništena od artiljerijskih granata. Dodatak tome bile su nove brige: horde vojnika, neki među njima intoksicirani, prolazile su kroz područje. Povremeno bi produžili sve do konstrukcijske ograde gdje su se smijali i pušili između velikih gomila drvenih strugotina. To je bilo ekstremno opasno; cijeli brežuljak je lako mogao otići u plamenu – pet drvenih baraka, ured, sam Goetheanum, i brda drvenih strugotina. Ljudi su se izmjenjivali stražareći danju i noću. Nekih dana, posebno nedjeljom, cijele grupe artiljerijskih vojnika dolazile su dolje iz Gempena (podnožje iza Goetheanuma) i okupljale se ispred Goetheanuma: „U čemu je problem“? – „Željeli bi pogledati“!

Jedne nedjelje bili smo u kantini, Doktor je također bio tamo. Ljudi su se okupili oko njega s novinama u ruci i raspravljano je najnovije stanje stvari. On je stavio svoje cvikere i slušao. Više se ne sjećam zašto samo morao ići gore na gradilište. Put je vodio gore između kantine i Goetheanuma do Gempena; tamo, završavala je pješačka staza koja je vodila od brežuljka pored baraka i Schreinerei (stolarije) do vrata ograde gradilišta. Ispred tih vrata vidio sam grupu vojnika, trideset ili četrdeset ljudi, koji su svakako željeli vidjeti gradilište. Naši čuvari – von Heydebrand i još netko – ne bi ih pustili: „Zabranjen ulaz neovlaštenim osobama“! Sve više i više vojnika se pridruživalo grupi. Već ojađeni, zahtijevali su da ih se pusti. Razmišljao sam da bi ovo moglo imati neželjene posljedice; ili će ući na silu i zapaliti Goetheanum sa njihovih sedamdeset gorućih cigareta, ili će naš odnos s njima biti beznadno narušen, nešto što bi izazvalo da našim poteškoćama nema kraja. Naše čuvare nije krasila posebna prisutnost duha; vojnike treba drugačije primiti. Probio sam se naprijed, gurnuo stražare sa strane i obratio se vojnicima: „Dođite, prijatelji! Imati ćemo vođenu turu samo za vas! Pričekajte samo trenutak!“ Vidio sam ogorčena lica čuvara; vidio sam da dodatne grupe vojnika dolaze od Gempena, i trčao ulicom do kantine što sam brže mogao, pozivajući već iz daleka: „Herr Doktor, Herr Doktor!“ Doktor, koji je odmah razumio da se nešto neočekivano dogodilo, došao je k meni agilnim, brzim koracima, gotovo trčeći: „Što se dogodilo?“ Sve je došlo na svoje mjesto. Požurivši, dok smo zajedno hodali gore, objasnio sam što se dogodilo, urgirajući da se vojnici puste – to se konačno, ticalo građevine, čak ni sam doktor ovdje nije najvažnija stvar. Odmah je shvatio cijelu situaciju. Žurili smo zajedno; za čas posla stajao je usred vojnika, smijući se, prijateljski, nepristran, i rekao da će ih osobno

voditi. Svi smo zajedno ušli na područje gradilišta. Sve cigarete su bile pogašene.

Steiner je vodio vojnike naokolo dobrih pola sata. Kao zaključak, popeo se na skelu da bi im pokazao oblike i demonstrirao način rada. „Pokazati ću vam; hajde donesi dlijeto i čekić!“ Netko je otrčao i vratio se s oboje. Doktor je sam počeo rezbariti tako da su mogli vidjeti proces na licu mjesta. Vojnici su gledali sjajnim očima.

Vratili smo se kao prijatelji: Doktor, čuvari, ja, i oko stotinu vojnika; njihova lica su bila otvorena i radosna. Očito su imali poteškoća naći prave riječi da izraze zadovoljstvo za ljubaznost s kojom ih je Steiner vodio i ispratio. Od tada nadalje, postojao je najbolji odnos između nas i vojnih jedinica smještenih u blizini. Odredili smo sate za posjete tijekom kojih je svatko tko se tako osjećao mogao doći. Mi smo ih vodili i davali objašnjenja — ja sam, također, morao preuzeti takvo vođenje tura.

*

Izbijanje rata donijelo je Steineru nove, posebne probleme; izbijanje nacionalističkog sentimenta morao je voditi u razumnom smjeru. Poslije tri tjedna prvi moment naše spontane solidarnosti bio je sasvim očito prekinut. Kroz cijeli rujan i listopad oluje u kantini nisu se smirivale: Britanci i Rusi okupljali su se zajedno u malim grupama, Nijemci su često bez takta inzistirali da je rat bio potaknut provokativnim stavom Engleske; Rusi su se suprotstavljali izjavom da se kršenje neutralnosti svodi na barbarizam. Uskoro, teoretske debate promijenile su se u konkretne incidente i prijetile cjelokupnom životu Dornacha. Schoure-ovo povlačenje iz antropozofskog društva, odvratne glasine koje su se iz Francuske filtrirale kroz francuski dio Švicarske, dvoličnost nekih Poljaka — sve je to imalo veoma negativne učinke. Sve oči su bile uprte u Doktora; netko se barem nadao da će na kraju reći: „Njemačka je u pravu!“ ili „Njemačku treba kriviti za cijelu katastrofu!“ Međutim on nije optužio ni jednu zemlju, samo lažljivost tiska; i preporučio je da se ne vjeruje senzacionalističkim vijestima i da hrabro rade na ljudskom aspektu istinske kulture.... Svi su napeto iščekivali nedvosmisleni gestu.

*

Jedna takva gesta za mene leži u njegovih pet predavanja u vezi esencije kulture koje je održao u Schreinerei-u u studenom. Sadržavala su živopisne prikaze iz Talijanske, Francuske, Engleske, i Njemačke kulture. Campanella, 17-o stoljeće u Francuskoj, Njemačkog „Francuza“ u Steinerovu opisu, Leibniza, Shakespearea, Newtona, Schillera, i Goethea. Pojavila se slika Rusije — Rusije koja stremlji prema budućnosti, kraljevstvu duha. Svatko je bio oduševljen Francuzima, Austrijancima, Nijemcima i Rusima. Doktor je uspio izglati valove nacionalističke strasti ukazujući na jedinstvo koje sve velike

kulture imaju zajedničko. U svijetlu njegovih riječi mi smo se opet okrenuli jedni prema drugima; atmosfera tiranije je bila transformirana. Kasnije su se pojavile druge zaraze, ali nacionalistička groznica jednom i zauvijek je prevladana; od tada nadalje, članovi raznih nacija koje su međusobno zaraćene jedni s drugima su živjeli u miru.

Umjetnički problemi

Godine 1915 — more problema se izlilo na dnevni život u ratu koji se nastavljao. To se čak osjetilo i u Švicarskoj i bilo je pojačano samom našom lokacijom. S obzirom na ovladavanje umjetničkim zadacima, bilo je teškoća u komunikaciji zbog dogmatskog stava umjetnika usmjerenih prema akademskim, impresionističkim ili futurističkim smjerovima. U razrađivanju zadataka postavljenih od Steinera trebalo je istupiti u vlastitim pravim bojama; u staklariji formirale su se dvije frakcije. Na primjer: u „djetinjastom“ dizajnu za staklene prozore, netko je vidio izraz novog i originalnog stila. Objekt — simboli puta inicijacije — osim njihove estetske vrijednosti bili su dokaz da je njihov autor duhovni vođa; shodno tome, u izradi detalja tih skica, trebalo je podržavati duhovni realizam. To je bilo mišljenje Tadeuša Richtera, kojem je Steiner povjerio staklene prozore čak i prije polaganja kamena temeljca, i koji je vodio radove u staklariji do pada 1915. Takvo je bilo mišljenje Asje Turgenjev, Ledeborsa, i od berlinske slikarice gđice von Orth — koju je kasnije vjenčao Rus K. Ligski — to je bilo mišljenje Ligskog s kim se nitko nije mogao usporediti u izdržljivosti i obilju umjetničkih ideja.

Ali Richter je bio regrutiran i morao napustiti Dornach. Staklarija je dana na vođenje Siedlecki, kojeg je Richter pozvao iz Poljske i koji ima visoko mišljenje o sebi. Po njegovom mišljenju, Steinerovi skečevi su bili naivni i ne od pomoći; napravio ih je u smjeru izvana veoma efektivnim ali šupljim modernizmom a la Wyspianski i u tome nadjačao suradnike. Oni su vjerovali da Doktorova ideja treba po svaku cijenu biti sačuvana, da su neka vrijedna okna uništena jer se na njima mogao otkriti samo jeftini modernizam a ništa od izvorne Steinerove koncepcije. Oni mlađi pokušali su sačuvati stil izvornog dizajna što je moguće više i u radionici je bilo strašnih scena. Ja sam, također, škrgutao zubima u bijesu mnogo puta kada sam bio suočen s običnom glupošću „genija“ iz Varšave.

Glasine o napetostima u staklarskoj radionici mobilizirale su autoritete u graditeljskom uredu. Jednog dana, dr. Grosheintz pojavio se da pregleda radionicu — ali što je on, koji je imao samo Boecklinsa u uredu njegove dentalne prakse, znao o tome? Siedlecki je pripremio pompozni prijem za njega i imao način da ga odmah nasamari modernističkim izrekama. Mi smo

čupali kosu u očaju kada smo čuli da je stil Siedleckog tako službeno prihvaćen. To je značilo da je Steinerov stil jednako službeno odbijen. Nova tehnika brušenja stakla, korištena ovdje po prvi puta, sam materijal, ogromna postignuća svih radnika — sve je to bilo veoma impresivno, ali ne i Siedlecki.

A sam Doktor? Kako je Doktor reagirao na sve ovo?

Kada je kontemplirao detalje rada izvršenog u rezbarenju, inženjerstvu ili radu s betonom — a svuda se energično uključio — samo se složio s željama onih koji su radili; na primjer, kada su rezbari izrazili želju da prodru u njegov dizajn do zadnjeg vlakna, dolazio je dnevno i zastajao kod svake grupe da bi izvjesne dijelove trasirao s ugljenom. Bio je uvjeren da ga se tamo očekivalo i da su njegove sugestije zapravo mogle učiniti rad lakšim. Zbog ovog izravnog kontakta, rezbari su odbili vodstvo Kačerove — koju je tamo postavio sam Steiner — kada su primijetili da se ne slaže sa Steinerovim namjerama. Dužnosti Kačerove zajedno su preuzeli predstavnici svih grupa; bilo je raznih grupa i Steiner je bio koordinator. Rad je divno napredovao; ova „anarhija“ sačuvala je ideju cjeline, „monarhija“ je gotovo uništila.

Ista stvar se mogla dogoditi u staklariji; brusači stakla su sanjali o tome. Richter nije bio „šef“, bio je kolega; Doktor ga je dnevno posjećivao. Ali odjednom se „monarh“, genij, pojavio u „Kući-Richter“, kako smo zvali radionicu za brušenje stakla. Uveo je takvu atmosferu tamo da su suradnici mogli samo škrgutati zubima, a Doktor se tiho povukao. Prije njegovog odlaska, Richter, koji je sam doveo Siedleckog iz Varšave, i sada zažalio svoju grešku, pokušao pomaknuti nebo i pakao da bi Siedleckog isključio kao „očitog nasljednika“. Sugerirao je da A.A. Turgenjev preuzme radionicu iz razloga forme, da bi sačuvao autonomiju grupe brusaača stakla, ali A.A. Turgenjev je zazirala od ove odgovornosti i od intriga zvijezde iz Varšave; sugestija nije ostvarena.

Doktor, koji se jako trudio da izbjegne bilo kakvu intrigu koja bi izazvala dodatne komplikacije zbog ratne situacije, znao je veoma dobro da je ovaj „Pan“ već ubilježio kritiku Steinerove simpatije za nas i bijući uvjereni „entente-ist“ katoličkog karaktera, Siedlecki je lako mogao postati opasan politički faktor u Dornachu. Njegov oštri jezik mogao je izazvati mnogo muka, a ionako nas je okruživalo dosta glasina. Doktor je „odustao“ kod prozora zbog napora kao cjeline. Držao se dalje pošto nije bio pitan; povremeno bi prošao samo da ga se vidi, razgovarajući neodređeno i pohvalio majstorstvo. Rad Siedleckog imao je površinsko poliranje, izvjesnu vještinu, određeni kitnjasti stil nadarene prirode. Doktor je bio zabrinut da ovaj „karakter“ koji ga je odbio ne bi jednostavno u kritičnom trenutku napustio rad.

Kada je konflikt s mlađim ljudima koji su bili na strani Doktora došao do brade čak i u staklariji, on se povukao. Sudbina staklenih prozora određena je od zubara čiji se ukus nije dizao više od slatkastog okusa Boecklina. Doktor je

polje „politike“ ostavio drugima; na svoj izravan način bavio se onim što mu je bilo najbliže pri ruci.

*

Doktor Grosheintz, dobrostojeći zubar s Boecklinom koji visi u čekaonici, i mladi ljudi, futuristi i super-futuristi, među njima neki stariji buntovnici s mladim srcima, na primjer stari Wegelin — ova izmiješana grupa prizvala je svu svoju energiju s ognjenim žarom da bi Goetheanum sigurno prošao razne opasne točke. To je uzrokovalo koliziju između mlađih članova i dostojanstvenih članova s dosta godina ali siromašnih umjetničkim iskustvom. Često su se napetosti pojavljivale na vrhu proscenija, uzrok kojih je ležao daleko iza na krilima. Dr. Grosheintz nije imao mnogo toga dobrog za reći o Nijemcima u to vrijeme; militantni „Nijemci“ među nama postupno su raspirili „visoko eksplozivne“ mlade ljude protiv dr. Grosheintza. Izgovor je bio da je kuća koju je dr. Grosheintz želio graditi iz već postojećeg modela od Steinera bila preblizu Goetheanuma, i ometala bi pogled na njega. Zapravo, jednostavno su dr. Grosheintza željeli otjerati s brežuljka. Iskra je zapaljena; eksploziju nije trebalo dugo čekati. Podignuli smo alarm: „Što! Građanin Grosheintz želi njegovo srednje-klasno boravište, za jednu obitelj, smjestiti ispred našeg Goetheanuma? To nećemo tolerirati! Istrgnuti ćemo brdo iz ruku njegovog vlasnika!“ Stariji su dodavali benzin na vatru i sazvali sastanak rezbara drva pod predsjedavanjem Wegelina. Sastavljena je rezolucija: „Mi, umjetnici i rezbari, zahtijevamo da se ne podiže nikakva privatna zgrada oko Goetheanuma! Ne možemo dopustiti sušenje robe na liniji za pranje oko hrama kulture!“

Dr. Grosheintz je bio uznemiren; obavio se šutnjom; graditeljski ured simpatizirao je s nama.

Kada se dr. Steiner vratio s puta i čuo o ovoj stvari, postao je veoma ljut. S velikim naglaskom razjasnio nam je da se naša rezolucija sastojala od predrasuda. Stil kuće Grosheintza nije štetio općem stilu; linija za pranje nikako nije skrnavljenje Goetheanuma. Ovakva tvrdnja nije mogla doći od nedostatka razumijevanja za misiju Goetheanuma, koja stremi za stvarnošću novog života u svim aspektima i pokušava ujediniti hram i život. Konceptcija koja bi, eliminirala hram od briga običnog dnevnog i običnog ljudskog života bila bi ništa drugo nego sentimentalnost. Novi antropozofski život uključuje liniju za pranje oko svoje građevine; vjerujem da je tom prigodom kazao: „Posebno ovdje, na liniji za pranje na vjetru trebale bi klapati pelene“.

Nije mario za „politiku“ ove vrste. Bez obzira na sve razlike u socijalnim zapetljanostima, mlađa generacija i ljudi kao što je dr. Grosheintz služili su zajedničkom cilju s velikom nesebičnošću. Dr. Grosheintz dao je svoj doprinos: žrtvovao je svoje imanje; mladi ljudi su dali svoj — žrtvovali su svoje vrijeme, svoju energiju i svoje zdravlje. Intrige „političara“ su propale.

Rezbarenje

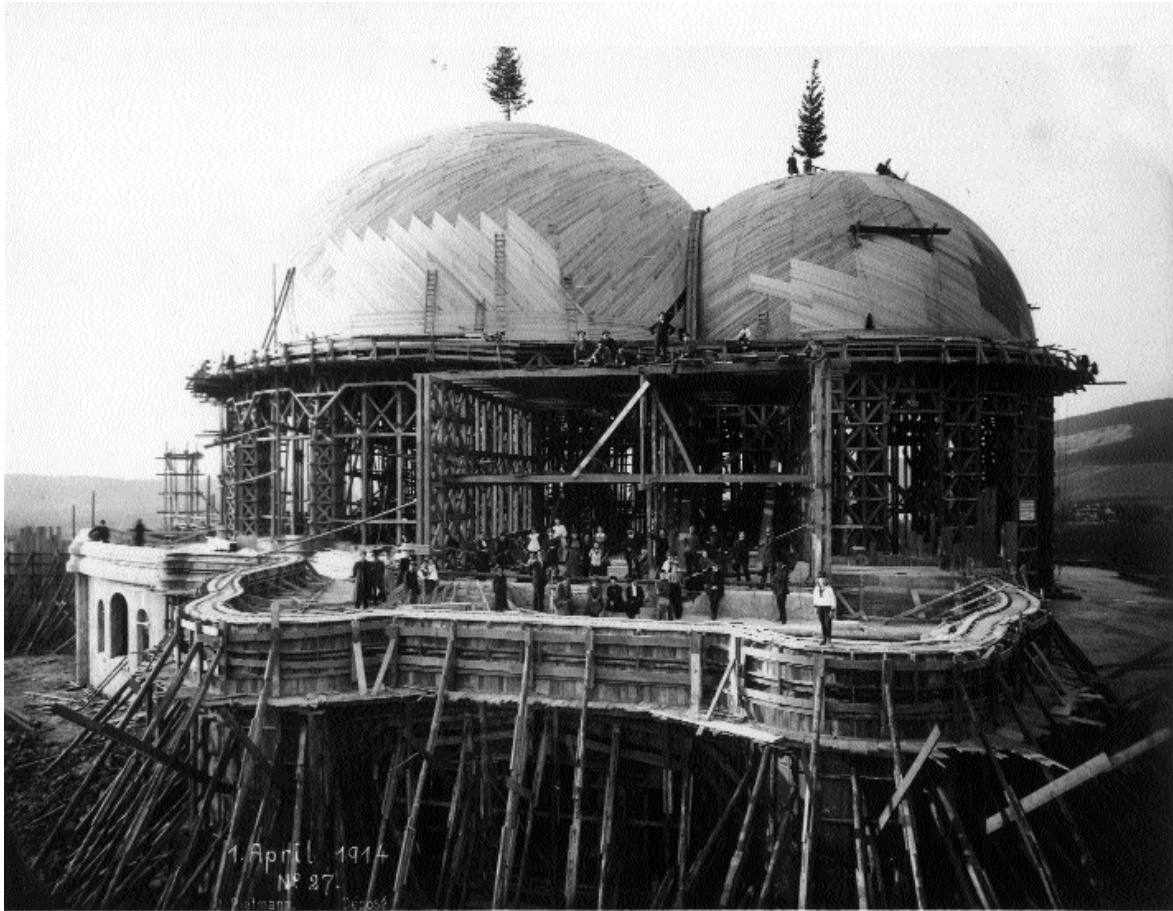
Bez umanjena naše slobode, Rudolf Steiner se detaljno upoznao s konkretnim, danim činjenicama raznih područja rada. Njegovo sudjelovanje dosegalo je samo do vanjske provedbe, tehničke komponente zadatka. Mogli smo slijediti njegove namjere slobodni u interpretaciji njegovih gipsanih modela; njihove dimenzije su bile beskonačno male u usporedbi s drvenim blokovima. Niti rubovi niti broj ravnina nije se mogao razaznati iz modela. Svaka se forma mogla interpretirati na razne načine kao međuigra pet, četiri ili devet površina. Vođa grupe morao je osjećati površine — potencijal — forme. To je morao objasniti svojim kolegama radnicima, proračunati, označiti na drvenim blokovima i izdubiti. Doktor se nije miješao u ovaj proces. Pregledao je arhitrave kada su se njihove forme već mogle razaznati, i, zajedno s rezbarima, zadubio se u međuigru površina koje su se presijecale. Uvijek iznova savjetovao bi počevši od površine radije nego od ruba ili grebena; grebeni bi nastali sami od sebe čim ravnine jedna drugu presijecaju. Na njegovim predavanjima detaljno nam je dao razlog za ovu metodu. Na kraju, kada se oblik već pojavljivao, bili bi suočeni sa zadatkom ili reduciranja ili povećavanja broja ravnina. Tu se, također, moglo računati na njegov savjet. Moglo se vjerovati njegovom oštrom oku — oštrina njegovog oka je bila nepogrešiva.

*

Oblik se pojavljivao neusiljen i svjež kada je rezbaren „iz ravnine“. Izgledalo je kao da je izbacio sebe vani iz samog drvenog bloka. Izbjegnula se geometrijska rigidnost. Učinak rezbarenja od „ruba do ruba“ nepogrešivo izgleda slab i statičan. Kada netko dlijetom rezbari od unaprijed označenog ruba, formiraju se grbe i šupljine koje trebaju stalno ispravljanje i novo rezbarenje. Kod pravljenja takvih ispravaka, često se reducira previše forme; ipak, svaka točka ogromne cjeline ne može biti niža od postavljenog broja centimetara ispod površine koja je pod pravim kutom ispod najviše točke. Sve točke moraju se harmonizirati u njihovim proporcijama. Ako se oduzme dva centimetra u jednoj točki, treba oduzeti četrdeset na drugoj, deset na trećoj, na još jednoj tri, a negdje drugdje šezdeset centimetara. Previše u jednoj točki bilo je previše svugdje. Ogromni oblici su se trebali glatko stapati jedni u druge. Bešavno spajanje moralo se podudarati sa statičkom funkcijom; uvijek smo morali imati na umu ovo glatko stapanje. U slučaju sumnje tražilo se da radije ostavimo malo previše nego da skinemo previše jer nešto što je ostavljeno lako se kasnije bez ikakvih poteškoća moglo ispraviti. Ako bi se oduzelo previše, kasnije bi nedostajali važni dijelovi koje je trebalo staviti natrag. To nije uvijek bilo moguće i osim toga veoma je skupo. Tijekom rata, nije se mogla uvoziti

hrastovima iz Amerike za vanjsku fasadu, a drvo koje je već bilo pri ruci postajalo je potrošeno.

Jednom riječju, pazili smo na pretjerano skidanje kao što netko pazi da ne izbije požar. Praktična iskustva, ne samo estetska razmatranja, pokazala su da su doktorova usmjeravanja bila ispravna; odnosno rad iz ravnine bez da se misli o rubu.

Potpuno neočekivani ritam otkrivao se u takvom obliku. U metodi tretiranja ravnina, došao je do izražaja isti zakon koji je Doktor predstavljao u svemu: rubovi koji određuju konture oblika poput su naglašavanja u stihu ili noti kod melodije; površina koja nastaje između rubova susjednih aspekata podudara se sa poetskom pauzom ili intervalom. Kasnije, Steiner je naglašavajući ukazao na značaj pauze u ritmu govora i na važnost intervala. U to vrijeme naglasio je značaj ravnine, „pauze“ između rubova.

Rođenje oblika iz ritma — to je ono što nam je objavio.

*

Uvijek iznova bi rekao: „Pokušavamo razviti ukupni stil kod građevine, koji ne potječe od neke apstraktne svrhe niti od — možda veoma dubokog — alegorijskog razmatranja. Umjesto toga, mi kuhamo ovaj stil u sokovima njegove vlastite dubine, takoreći, gdje intelekt šuti a stvaralaštvo živi“.

Jednog drugog puta je rekao: „Mi pečemo našu građevinu — oprostite mi na izrazu — poput kolača“. S ovime je želio reći: cijela stvar se podiže kao tijesto. Realizira se u međuigri raznih sastojaka; rezultat ove međuigre, ukupni stil, je iznenađenje.

Kod realizacije namjera izgradnje, ovaj trenutak iznenađenja ono je što je njega brinulo. U tome je bio poput Nikića, koji je glazbenicima zadatke objasnio detaljno tijekom proba da bi stil napravio — rezultat konfrontacije između zajednice glazbenika i simfonije — čujnim na koncertu i da ga tako učini umjetnički potpunim.

Na sličan način Doktor je dirigirao formiranje cijele građevine. Sva područja rada — rezbarenje, brušenje stakla, slikarstvo, konstrukcija kupola, postolja, red stupova — sve su to za njega bili instrumenti, i pokušao je da simfonija odzvanja u uzajamnoj igri orkestra. Meni je bilo jasno: neki glazbenici su shvatili koje su bile namjere; drugi (među njima Siedlecki) nisu marili za zvuk orkestra već za tremolo solo violine na račun Goetheanuma.

*

Do mog odlaska iz Dornacha, radio sam na svodu iznad glavnih vrata, stajao sam na skeli; ravno ispred mojih stopala, Ligski je rezbario na prozoru od izvana; ponekad bi zavukao glavu unutra; nekada bi ja svoju izbacio vani, i razgovarali smo. Kada bi ja gurnuo svoju glavu kroz prozor, vidio bih ispod betonsku terasu, brežuljak, Dornach, i u daljinu. Doktor se još nije bio vratio — bio je na duljem putovanju — i misao da ću na duže morati napustiti Dornach bez da ga još jednom vidim brinula me.

Jednog divnog jasnog dana, sa svih strana je dolazio poklič: „Doktor se vratio!“ Srce mi je preskočilo. Napokon ću ga još jednom vidjeti. Oko pet poslijepodne čuo sam glas, „Doktor“! Prekriven prljavštinom i prašinom, dlijeto u jednoj ruci, čekić u drugoj, na sve četiri sam se stisnuo kroz otvor i vidio — Doktor je ispod, zrači, radostan, u svom jutarnjem kaputu s crnim, šeširom širokog oboda; do njega Marija Jakovljeva u ružičastom s njenom sjajnom zlatnom kosom. Ja sam im, još uvijek na sve četiri, dlijeto i čekić u mojoj ruci, mahnuo odozgo; on je podigao ruku visoko iznad glave, ljubazno se nasmijao i zazvučao „Gruess Gott!“ U njegovoj spontanosti, i mojoj, bilo je izravne naklonosti. Tako se bliski rođaci, djeca i roditelji, međusobno pozdravljaju.

Tako smo se sreli kada nas je došao vidjeti.

Rudolf Steiner i tema Krista

Andrej Beli

*

Kada nam se Doktor obraćao „od glave glavi“, to smo mogli primiti. Ali u drugim vremenima obraćao se našim srcima. „Od srca srcu“ — kakav vedar, osmijeh pun ljubavi, koji je pratio njegove riječi kada je govorio o djetetu Isusu koje leži u jaslama u svoj njegovoj bespomoćnosti, jaslama nad kojima je Ahrimanov mač bio razbijen u komadiće! Tada je sam Doktor u sebi imao nešto od bespomoćnog djeteta ne tražeći ništa za svoje vlastite hipoteze. Cijeli je bio srce; ili još bolje, njegova inteligencija se preselila u njegovo srce, i njegovo srce je cvjetalo dalje; „srce“ — ne „inteligencija sa srcem“.

Želim ponoviti da bi bilo potpuno jasno: Doktor je imao briljantne stvari za reći o gnozi i o Kristu; to je dobro poznato. Ali netko tko nije stvarno doživio Steinera ne može zaista dobiti ideju što se odvijalo u našim srcima: „Bio je više srce nego glava“. Bio je inspiracija, ne samo imaginacija. Njegove riječi o Kristu bile su inspiracije — misli srca koje su transformirale više srca nego glave....

Kada je Doktor govorio o Kristu, njegova glava je šutjela; govorio je iz Suncem ispunjenog srca. Riječi njegova ciklusa predavanja o Kristu su poput izdisaja — ne kisika, već ugljičnog dioksida, simbola misterioznih životnih procesa....

Doktor je stajao „blizu vrata“, ali ne *ovih* vrata, drvenih vrata prema kojima su bile okrenute glave. Netko udari glavom o drvo — i izgubi svijest. Ali postojala su još jedna vrata — srce — i na *ta* vrata nas je on pozvao....

Možete misliti, „Besmislica!“ O kojim vratima ovaj priča“?

Govorim o onim vratima kroz koja ne biste smjeli ući sve dok niste promijenili cijeli svoj svijet. O tome se treba govoriti različito, bez akrobacija teoretskog znanja, bez Ahrimana, bez ahrimanizacije, bez snishodljivog osmjeha koji je postao uobičajen u našim krugovima.

Tako je Steiner govorio, i, također, njegov učenik Mihael Bauer. „Ti si naše pismo, upisano u našim srcima“, kaže apostol. — Bez jezika srca — tišina....

Doktor i tema Krista; Na kraju, sve što je rekao vodi prema temi „Kristusa“. Svi darovi koje je razvijao, s beskrajnim poštovanjem, ponuđeni temi Krista. Raznoliko razvijanje antropozofske kulture je Steinerova „tišina“. Doktor koji putuje od grada do grada — Doktor koji gradi mostove od socijalnog života do umjetnosti, od

umjetnosti do prirodne znanosti, otuda do zadataka pedagogije — Doktor koji je nijem u vezi esencijalnog. Ova kultura je briljantna tapiserija pogleda, vidika koji mogu uzrokovati vrtoglavicu. Ne može se a ne pitati, „Da li bi sav ovaj sjaj trebao biti ispunjen čovjekovom aktivnošću?“ Na um pada neka vrsta budućeg „nositelja kulture“: gospodar prirode, kralj, nudeći darove znanja u posudi. Ali onda se shvaća tišina kada je u pitanju bitno. Perspektive kulturalnih epoha — riječ iz njegovih riječi, njegova riječ iz Logosa; darovi, ruho, sjaj, sve to nije suđeno ljudskom egu: „Ne Ja, već Krist u meni“. Već je napisana riječ „ich“ monogram „I.CH“. Ljudsko biće — vladar i kralj — nudi plodove kulturalnog razvoja kod jaslica. Vladarstvo i kraljevanje nisu cilj sami za sebe; Doktor s njegovim darovima prst je koji pokazuje na jaslice; i Doktor se pred njima klanja.

Kada je govorio o čudu kulture, tajnama povijesti i misterijima, izgledao je kao „Mag“, odjeven u ljubičasto, udjeljujući tajne. U tom trenutku kada su svi darovi bili na okupu, odzvanjala je riječ „ich“, ali gotovo simultano: „Ich“ postaje „I.CH.“, postaje Isus Krist. Više moći vode kralja i vladara ovog svijeta; kraljevanje nije posjedovanje sebe, prvobitna slika je ona od visokog svećenstva. Spojite sve zajedno, sve što je kazano o kulturalnim epohama, o ljudskom egu, i sve to razmotrite u svijetlu onog što je kazano o Kristu. To označava transformaciju kralja i mudraca u najponiznije obožavanje; ljudsko biće, mudrac i kralj, nude sjaj vlastite biti kod jaslica. Ljudsko biće postaje pastir!

Kada je Rudolf Steiner govorio o Kristu, svjedočili smo misteriju transformacije mudraca u pastira. Kada je govorio o Kristu bio je pastir, kada je govorio o misteriju kultura utkanih u tapiseriju kulturalne evolucije, bio je mudrac i ako bi se, nekom drugom prigodom, netko želio pobuniti protiv Doktora ili posumnjati u njega, — kada je govorio o Kristu, njegov najdublji skriveni lik je otkrivao: onaj od pastira. On, toliko obožavan, spremno okrunjen od gomile, stajao je tamo nemoćno, i sam je položio „Ja“, sebe, pod nogama novorođene istine.

S takvim Ja pokušajte okarakterizirati ton njegovih izjava u vezi Krista, izjava koje su izrasle iz tišine, i prožeo izjave koje se odnose na evoluciju kulture. Stojeći na vrhu njegove magične interpretacije cijele čovjekove povijesti, s krajnjom preciznošću otkrio je magična, mistična gledanja na povijest, i to je napravio — takoreći — klečeći. Skidanje vela sa temelja povijesti otkriva se kao receptivna utroba Sofije, Marije, duše koja porađa dijete. Bespomoćnost ovog djeteta u njegovim prvim zemaljskim trenucima, djeteta koje trijumfira nad moći i nad silom, nad Luciferom i Ahrimanom, opisana je od Doktora u Berlinu na Božić, 1912, na način koji je teško moguće ispričati.

Sjećam se riječi, i prizivam pred sebe Doktorov lik dok je izgovarao te riječi. Nebranljivost pastira — koji samo kroz njegovu ljubav za Dijete, u čijoj zvjezdanoj slavi stoji, prevladava tu bespomoćnost — zrcalila se u Doktorovom liku. On je sam

bio poput djeteta, koje je u svojoj krajnjoj otvorenosti i ranjivosti imuno na sva iskušenja. Nikada ga neću zaboraviti, mudraca koji se predao djetetu i postao pastir — jednostavan, ponizan i ispunjen ljubavlju. Vidim ga iznad govornice — ispod njega ruže — s bijelim, bijelim — bijelim licem, strana bjelina, svjetlina koja više nije prelamala boju. Nikada prije nisam ni pomišljao, a još manje vidio, takvu bijelu čistu svjetlost. Topli purpurni sjaj strujao je iz Kristom-prožetih riječi. U tom trenutku, nije to bio „vođa“ ili „prenositelj“ Krist impulsa, onaj tko je stajao pred nama. „Prenositelj“ je ipak simbol, kalež, posuda, nešto, što nosi impuls, što čini korito kojim može teći.

Ali on koji je stajao pred nama te nezaboravne večeri — 26 prosinca 1912 — čije držanje, osmijeh, nije bio namijenjen nama već nevidljivom središtu, jaslama, koje su se pojavile usred nas — više nije mogao biti posrednik, pošto sposobnost, snaga, moć — sve su to bili neodgovarajući koncepti. Ono što su oni označavali transformiralo se u stvarno inkarnirano nešto koje više nije bilo izvor impulsa već jednostavno prisutnost, jednostavna gesta čuda. Radosti i ljubavi; nešto čemu cijelo okruženje žuri u susret, teži u to prodrijeti, i tako *biti* transformirano. Uobičajeni koncept o Suncu je onaj o disku, iz kojeg zrače prema vani koplja svijetla koja izbijaju u svim smjerovima od središta prema periferiji. Sada, sebi treba predstaviti protu sliku. U središtu — ništa; a točke periferije — ljudi i objekti — više ne ostaju ono što jesu, već se transformiraju u zrake i izlijevaju kao koplja svijetla u ono što je apstraktno nazvano „središte“, ali ono što u stvarnosti nije „središte“ već je cjelovitost, ukupnost u kojoj smo Doktor i mi — svi mi — jedno bijelo Sunce ljubavi za Dijete.

Ili, koristeći drugu analogiju: svi mi, odjeveni u svjetlucavo ruho, nudimo naše darove, a onaj koji nam ih je dao tako da bi ih mi mogli ponuditi, stoji tamo s praznim rukama — bespomoćni pastir — i klanja se i, bespomoćno, samo uzburkava, potiče nas na divljenje : „Tamo! Pogledajte Tko leži tamo, Tko nam je povjeren u svoj Njegovoj ranjivosti, Čija nezaštićenost je ono što donosi pobjedu nad Luciferom i Ahrimanom! Jedan jedini trenutak ispunjen ljubavlju za Dijete bitku s Ahrimanom čini stvar prošlosti; gdje ima takve ljubavi, tu je pobjeda“. Sve je to njegova gesta kazala kada nam je interpretirao Evanđelje po Luki.

Takav bijeli sjaj svijetla kakav ga je tada obavijao, nikada prije nisam vidio, čak ni zamišljao. Na um mi padaju riječi Otkrivenja:

Onome koji pobijedi dati ću bijeli kamen, s napisanim novim imenom na kamenu kojeg nitko ne poznaje osim onog koji ga prima.

Oh, ovo mirom ispunjeno bijelo svjetlo miruje u sebi — svjetlo tišine! Samo jednom, kada sam vidio bijelog starca Sarova, težnja za njim me dirnula, i sada sam

osjećao isto kako lebdi u zraku; ali to lebdenje nije dolazilo od Doktora, premda je to bio on tko je, unutarnjim naporom, ovaj trenutak učinio mogućim.

Duga šutnja, post, pustinja u koju se povukao, u koju nas je već bio pozvao, nijemo i davno prije ovog trenutka, pridonijelo je da ovo predavanje nosim sa sobom cijeli moj život kao trenutak ispunjen milošću. Kasnije, često sam morao slušati kako se riječ „milost“ zlorabi; na primjer, u primjedbi da „Doktorova učenja“ nisu bila „blagoslovljena milošću“. „Čuvajte ono što vam je povjereno i izbjegavajte opušteno svjetovno brbljanje i prepirke oko lažno hvaljene umjetnosti!“ mislio sam, pred sobom sam vidio Doktora za vrijeme predavanja tog 26-og prosinca.

Prije toga, i nakon toga, šutio je o temi „Krista“. Predavanja između listopada i prosinca bavila su se drugim problemima....

Par dana nakon ovog predavanja, za mene toliko odlučujućeg, čuli smo ciklus *Bhagavad Gita i poslanice sv. Pavla* u Kölnu. To je bilo tumačenje prepuno značenja, počast priznavanju i divljenju za Istok; razumijevanje za Indiju, kojoj su suprotstavljene osobine apostola Pavla, naglašavajući neravnotežu „svadljivog“ Pavla, koji se pojavio nakon veličanstvenog razvoja, daleko uravnoteženijeg i harmoničnijeg razvoja kultura „mudrosti“ Indije. To je bila naznaka transformacije učenog pisara i mudraca u Pavla, koji gubi ravnotežu i razvija pastirsku ljubav za kršćansko ljudsko biće. U njegovoj „slabosti“ Pavao vodi u budućnost ljubavi u smislu sv. Ivana....

Tema Evanđelja po sv. Luki ponovno je odjekivala u meni tijekom Božića 1915, u Dornachu, u vezi s Oberufer božićnim igrokazima. Dvije različite misterije, dvije različite priče, bile su predstavljene na pozornici. U jednoj, onoj jezivoj, pojavili su se mudraci s Istoka, kao i Herod i vrag; u drugoj, pastiri u polju. Predavanje je krenulo nakon drugog igrokaza. Ponovno, tijekom predavanja, otkrila se ista bezazlena toplina i nježnost: lik pastira. Doktor je govorio o „gazdi“ i o „pastirima“. Gazda, gostioničar, poslao je Mariju i Josipa dalje od svojih vrata. Marija je rodila u štali u koju su došli pastiri. Postaju očita dva ljudska tipa: „gazda“ ili gostioničar i „davatelj“, pastir, koji brani dušu od sebičnosti, bez obzira na oblik u kojem se može pojaviti. Doktor nas je pozvao na obožavanje kod jaslica s Djetetom, ponizno kao pastiri.

Tako je njegov lik izgledao dok je kontemplirao Isus Dijete, ono koje je bilo kalež u koji se ulio Logos. Dječja jasnoća se u njegovim osobinama ujedinila s patnjom koju ne mogu opisati i pred kojom sve riječi padaju. Samo je osoba koja je patila kao što je Doktor mogla, u nekim slučajevima, biti čisto-bijelo malo dijete. Također i kasnije — kada je govorio o Isusu iz Nazareta, koji se sakrio u stolarskoj radionici do njegovih tridesetih godina i poznao patnju koju prije nikad nije upoznala ni jedna živa osoba — tamo je zasjao iza boli, isti jednostavan osmijeh.

Oklijevajući, gotovo posramljenim osmijehom, Doktor je također rekao da je Isus nosio znak na licu; i kada promatramo znak, počinjemo voljeti Isusa. Umirući ugarci rastapajuće boli pred kojom sva patnja blijedi, probudili su našu ljubav; ta je bol vršila nad nama nježnu silu privlačenja.

Tema neiskvarene ljubavi utkala je sebe u temu neizrecive patnje. Kroz neizrecivu nevinu patnju, Dijete će postati kalež za Logos, koji je sa svoje strane preuzeo na Sebe drugačiju, jednako nevinu patnju zbog cijelog svijeta. Isusova patnja u gledanju Njegovih drugova zaposjednutih vragom križala se s mukom Krista, Koji je nevinu preuzeo na Sebe užas i bol samo-sužavanja u osobnost Isusa. Ovaj križ patnje čini osnovu za trogodišnju biografiju Krista Isusa. Krist je uronio u osobnost Isusa; Isus, ponesen Kristovom snagom, postaje Isus Krist. Doktor je pokazao na križ dvostruke patnje, na agonije u obje veze: Isus Krist i Krist Isus. Prije ujedinjenja s Logosom, osobnost Isusa doživjela je crnu rupu svijeta unutar središta njegovog „Ja“, njegovog ega; bezdan svijeta, koncept razmjeren onom od kopernikanskog univerzuma. Isus prije krštenja — „ono“, nad kojim je od Ahrimana ispražnjen univerzum rastrgan. Tako je to „ono“ otišlo na krštenje — pod dvostrukim križem „Isusa Krista“ — dok je „Krist“, koji je iz slobode napustio oblast duhovnog svijetla da bi bio uvučen u uzak procjep osobnosti, morao izdržati užas i bol neusporedivog sužavanja, pokraj čega bi bilo koji oblik ludila bio — ništa. Morao je podnijeti to mučenje tako da bi postao „Krist Isus“, da bi tako mogao živjeti u Isusu.

Dva križa: „Isus Krist“, „Krist Isus“. Trenutak krštenja u Jordanu: Ostvarenje oba križa u jednom križu — križu Golgote — konkretan proces Krist bića rođenog na Zemlji. Steiner ukazuje na križanje dva puta patnje — na nikad prije ukazano — stapanje u treći. Po prvi puta, on ukazuje na križ na Golgoti s točke gledanja koja je ostala skrivena čak i apostolima: kao potresanje do temelja božanske i ljudske sudbine. „Bogovi“ i „ljudi“ moraju nestati da bi se podignulo na novi potencijal, ne samo ljudsko i ne samo božansko, što opravdava sve odnosno: ne samo ljudskost čovjeka već također i božanstvenost Boga. Novi oblik života, jedini mogući oblik, sada još uvijek samo sjeme, u budućnosti će biti konkretno rođen, znak utjelovljenja „ovog“ u „ono“ i „onog“ u „ovo“; Krist Isus i svijet, „Ja“ i priroda, „Duh“ i povijest i teorija.

Kada je Steiner govorio o Isusu Kristu, ljubav za bespomoćno dijete odzvanjala je u njegovim riječima. Ali kada bi govorio o Kristu — nevina užarena patnja, patnja rođena iz ljubavi, ljubav rođena iz patnje, križali su se jedno s drugim, u njegovim riječima.

Nitko nije doveo do ničeg sličnog onom što je Rudolf Steiner iznjedrio kada je za duše ljudskih bića, razvio svoju kristologiju. Ovdje nije bilo znanja u

uobičajenom smislu riječi. To je bila ljubav preplavljujući sve oblike, patnja preplavljujući sve oblike.

Znak koji je nosio na svom licu u to vrijeme, „Ich“, bio je izraz njegovog stanja svijesti koji je slušatelje budio iz njihova sna.

Stajao je pred nama u strogoj tišini, pred vanjskim sudom njegovih riječi o Kristu.

Pismo za Aleksandra Bloka

Andrej Beli

*

Sljedeći izvaci uzeti su iz poduzg pisma njegovom bliskom prijatelju i kolegi pjesniku simbolizma Aleksandru Bloku (1880-1921), i poslanog samo par dana nakon što je autor prvi puta čuo i govorio sa Steinerom. Točnost i tačine susreta i puni utjecaj sastanka na Belog čine ovo pismo važnim dokumentom za one koji se zanimaju za Steinera i Belog.

Objavljeno je na ruskom u Prepisci Aleksandra Bloka i Andreja Belog (Moskva 1940).

Svibanj 1912, Brussels,

Moj dobri, vječno dragi prijatelju!

Već duže vremena razgovaram s tobom u mojim mislima. Zato nisam pisao. Nisam želio pisati zbrda-zdola.... Reći ću ti o Rudolfu Steineru — tko je on, kako se pojavljuje u knjigama, do kakvog smo stava prema njemu došli mi u Moskvi — jer Steiner je heroj naše *epopeje*. (1921, Beli je objavio *Pokrštenog Kineza* kao prvi dio rada koji će se nazvati *Epopėja*)

Prije par godina čitao sam njegovu knjigu *Kršćanstvo kao mistična činjenica i drevne misterije*. I pročitavši je, rekao sam sebi: „*Ovo je dosadna osoba*“. To sam rekao i zaboravio.

Par godina kasnije u jednom od kružoka čuo sam čitanje tipkanog predavanja nekog teozofskog autora; predavanje je bilo jedno poglavlje ezoterijskog tečaja; grupa je bila kružok elite. I zamisli: moja glava se počela vrtjeti u oluji svjetla, munjama nekakve vidovitosti; i sve što je zapisano bilo je na neki način naše, genetski. Kada sam upitao tko je bio autor, rečeno mi je: „Steiner“. (Poslije sam našao ovaj pasus u dosadnom i razrijeđenom obliku u njegovoj knjizi *Geheimwissenschaft* . . .)

Kod mog povratka u Rusiju, sve su češće stizale vijesti o Steineru: prvo jedno, pa drugo, došlo bi iz Njemačke, očarano njime....

Od 1909, kada sam otkrio kako su Steinerove ideje bile bliske sa svime što je postalo moje vlastito *Svijetlo na putu*, okrenuo sam se prema njemu s dubokim poštovanjem. Shvatio sam da je ono što je za mene bilo ezoterijsko, „Očekivano svijetlo“, bilo svijetlo također i za Steinera: Shvatio sam da on živi u *samom svijetlu*, i da su svi njegovi radovi — cijeli Steinerov pokret — bili esencijalni za Njemačku; to je pedagogija, pripremni razred bez kojeg nije moguće pristupiti ničemu; u isto vrijeme da je Steiner poput Puškinove pjesme.

Od 1910, iz mnogo razloga o kojima ti ne mogu pisati u pismu, Steiner je došao u posebno jasan i intiman odnos sa svima nama: neki, poput Elisa (*pseudonim, Lav Lvovič Kobilinski, simbolist, član Argonauta, mistik i kasnije antropozof*), bacili su se na njega slijepo; drugi, poput Vološina (*Maksimilijan Aleksandrovič, pjesnik simbolist, slikar, suprug Margarite*), hodali su s njime, ne naslijepo.... Od pada 1911 Steiner je počeo govoriti zapanjujuće stvari o Rusiji, njenoj budućnosti, duhu njenog naroda, i o V. Solovjevu (u Rusiji je vidio ogromnu i besprimjernu budućnost). Solovjeva je smatrao za najistaknutijeg čovjeka druge polovine devetnaestog stoljeća, on zna za Mongolsku opasnost, on drži da je od godine 1900 došlo do ogromne promjene na Zemlji i da je *sumrak različit od te godine nadalje....*

Kome bi, osim Steineru, mogao postaviti otvoreno pitanje o izvjesnoj nedoumici, u kojoj sam se našao točno sedamnaest mjeseci...? U 2:30 poslijepodne odlučili smo otići u Köln; sa smiješnom idejom da dođemo do sastanka sa Steinerom, nismo bili njegovi poznanici, nismo bili članovi lože. Čak i za članove lože, audijencije kod njega su sređivane s velikim poteškoćama....

*

Dan je olujni, s paran; kroz prozor je ogromna, čipkasta katedrala u Kölnu. Izlazimo vani, uzimamo kočiju — vozimo se duž obale Rajne.... Tražimo ulaz, zvonimo: mala ljuštura starije žene — „tetka“, blijeda, mršava, ali s ljubaznim očima, izlazi. Mi oklijevamo — uručujemo pismo. Druga žena, koja se približava srednjim godinama, dolazi prema nama i kaže na savršenom ruskom: „Jeste li ovdje da bi vidjeli Doktora? Ovdje ste iz onog moskovskog kruga, koji....“ itd. Ispostavilo se da je Ruskinja, Marija Jakovljeva, Marie von Sivers, doktorova tajnica, koja je mnogo godina od njega neodvojiva. „Čekajte“. — Mi čekamo. Sivers se vraća i kaže: „Premda niste članovi lože, Doktor će napraviti iznimku, i poziva vas na sjednicu lože za dva sata. Doktor će vas primiti kasnije — danas ili sutra“. Za dva sata se vraćamo: sobe su ispunjene ljudima; uvode nas u duguljastu salu tamno plave boje: svugdje na vratima i prozorima su tamno plave zavjese; naprijed je podij; u udubljenju na zidu je veliki križ; na njemu je vijenac crvenih

ruža †; na stolu, veliki buket iste vrste ruža; gore, zlatni znak ✨ i inicijali *gesla*. Sala je puna „tetskica“ i gospode; na trenutak se pojavljuju *veoma značajna lica* i zatim nestaju, većina njih su „tetskice“.

Ugurali smo se unutra i sjeli pored bočnih vrata. Čekamo. Zavjesa na prolazu se razmiče, ali iza zavjese soba je prazna: Steiner će uskoro ući. Strašan nemir, iz nekog razloga zahvaća me anksioznost — kao da netko gleda kroz mene; okrenuo sam se prema vratima i za minutu sam imao kratak pogled na *rub obraza nekog lica* — *ali rub obraza je proziran, osvjetljen* i znam da se to Steiner, iako je *rub obraza lica* već nestao (kasnije mi je Asja koja je cijelo vrijeme buljila u vrata, rekla da je na trenutak Steiner, kojeg je također vidjela prozirnog i osvjetljenog, u doslovnom smislu) pojavio na vratima; pogledao je na nas — u isto vrijeme dok sam osjećao neobjašnjivi nemir — i onda je nestao, tako da sam uhvatio pogled samo *rub obraza*.

Steinerova prva pojava bila je, za nas oboje, *svjetlosna pojava*, u doslovnom, ne figurativnom smislu; ali svjetlosna pojava je nestala.

Za oko tri minute, Steiner (ne više svjetlosna pojava), mali, rezerviran, rafiniran, popeo se na podij i počeo govoriti: s onim što je rekao — mogu ispuniti deset stranica pišući o tome, (ali još uvijek ne možete sve zapisati). Steiner je govorio ljutito, suzdrživo, basom; povremeno bi počeo vikati, ponekad bi mu glas bio poput baršuna, ali on govori na takav način da se svaka riječ uvija u vašu dušu, ostavljajući neizbrisiv znak. Svatko koga sam ikada čuo, lutka je u usporedbi sa Steinerom, u čisto vanjskoj sposobnosti da divno govori; povremeno Steiner baca dlanove svojih ruku na slušatelje, i iz geste dlanova, gotovo fizički osjećate ćušku u lice. Na njegovom licu, lice se raspada, i otuda, gleda drugo, da bi oslobodilo treće lice, dok se raspada drugo.

Tijekom predavanja, ispred mene je prošlo deset Steinera, jedan se upućujući od drugog, jedan nije sličio drugom, ipak u njih je prodirala ista vrsta jedinstva. Tijekom predavanja, bio je Španjolac, Brant (*vjerojatno Sebastian Brant, njemački humanist i satirički pjesnik*), katolički kardinal, učitelj u gimnaziji, i sjevernjački narodni junak. Snaga i moć njegovog pogleda bila je takva kakvu *nikada nisam vidio kod bilo koga*. Okružujući ga — osvjetljavajuće zrake; na njegovim prsima pliva osvjetljeno oblak, mijenjajući boje: Asja i ja smo vidjeli promjenu boje u jednom te istom trenutku. Njegova *aura* je nevjerojatna, i uvijek gotovo vidljiva, ali u točkama tenzije u njegovom govoru, postaje zasljepljujuća (ne znam da li ti vidiš auru — već više od godine dana, počeo sam je povremeno vidjeti). Na njegovom licu je često neizmijerna ljudska patnja, mješavina nježnosti i bezumne hrabrosti.

Takav je bio prvi dojam.

Nakon predavanja pristupili smo Sivers: „Kada će nas Doktor primiti“? — „Ah, znate, ne znam...“ — „Ali došli smo iz Brüssela posebno da njega vidimo: moramo

ga vidjeti....“ — „Deseci su ljudi došli na audijenciju kod njega, ali on je u Kölnu samo tri dana: ne znam da li će Doktor imati vremena da se s vama susretne.... Budite na javnom predavanju večeras....“. Otišli smo pokunjeni.

Večer. Staromodna sala: slike na zidovima. Buka, metež — stotine ljudi. Mi sjedimo — sasvim slučajno, opet do bočnih vrata. Opet sam osjetio uzrujanost: okrenuo sam se prema vratima — iz napola otvorenih vrata Steiner nas promatra; ali kada sam ga pogledao, bočna su se vrata zatvorila — Steiner je nestao, zatim je na trenutak neka žena došla kroz vrata; progurala se kroz redove, sjela na prazno mjesto do nas, i kazala nam: „Doktor vas čeka sutra u njegovoj kući u 2:00 poslijepodne“.

Za oko pet minuta — zvono: predavanje počinje. Njegova tema: „Krist i dvadeseto stoljeće“.

*

Navečer nakon predavanja sjedili smo u kavani i pili pivo; glazba je svirala valcere; na ulicama Kölna s električnim svjetlima, kiša bubnja, i kočije grme prolazeći. Sljedećeg dana, ujutro, zaustavili smo se kod katedrale — dugo smo vremena bili tihi; od tamo smo otišli Steinerovima. Zazvonili smo dvaput: nitko ne otvara vrata: čekali smo — i čekali. Odjednom su se čuli koraci iza nas: pogledali smo okolo — i susreli se sa Steinerom lice u lice: silazio je s gornjeg kata, ljubazan — rezerviran, malo ljut, i ukočen kao ploča; s njime je Sivers — naš prevoditelj. On nas poziva da uđemo. On je sjeo, rezerviran, ljut, ukočen kao ploča.

U petnaest minuta iznio sam najvažniju stvar koja nam se dogodila u dvije godine, kao da čitam molbu za posao adresiranu na Odjel X. On je, kao da je direktor Odjela X, slušao — rezerviran, ljut, ukočen kao ploča.

Zatim je Asja počela govoriti na sličan način kao u poslovnoj maniri o snu, susretu u tramvaju (*epizoda opisana ranije u pismu*), i — što je sljedeće? Steiner je govorio dugo vremena: kada je razgovor skrenut na gospodina u tramvaju, on se odjednom strasno nasmijao i malo namignuo, kao da je znao; nije bio iznenađen, ali o gospodinu u tramvaju — *ni riječi....* Progutao je, kao da nije govorio.... Smisao njegovih riječi je bio: Ruski narodni duh je bezgranično dubok, ali Ruski ljudi još nisu narasli do stature ruskog narodnog duha — nemaju odnos, samo teoretiziraju — kao da vrše svoju vojnu dužnost s željeznim štapom: također, za par godina, Rusiji će biti dan jedan koji izražava narodni duh, Ruski učitelj, ali u međuvremenu — budite pažljivi i učite abecedu!“ To je smisao njegovih riječi, ali što je više govorio, postajao je ljubazniji, i bore starog čovjeka uvile su se oko njegovih očiju. „Nećete izdati nikog, i ništa, ako u srpnju dođete k meni u München: ostanite kod nas neko vrijeme, i ako vam se bude sviđalo — ostanite na tečaj u kolovožu. I tamo — vidjeti će se“ Dao nam je adresu. Kada smo se pozdravljali, strasno se smijao, osmijehom divnim izvan mogućnosti izražavanja, i namignuo je Asji nekako na

poseban način (ona je sitna i još uvijek izgleda poput djevojčice), kao da se želio igrati s njom — kao da je mali jarac koji se sprema bosti.

Navečer, još jedno predavanje u loži: opet zapanjujuće. Otišli smo za Brussel sljedećeg dana. Stigli smo u 6:00 poslijepodne. U 7:00 bili smo na proslavi u čast Maeterlincka: Maeterlinck je sijedi glupan — g. Slonko Slonić; tako je izgledao nakon Steinera.

Ovo, moj dobri prijatelju, nije bilo pismo, već rezervirani, objektivni izvještaj onog što nam se dogodilo u Brusselu i Kölnu. Iz nekog razloga, ovo sam želio podijeliti baš s tobom. Što imaš za reći o svemu ovome?

Dok sam pisao ovo pismo, stigao je tvoj članak „Od Ibsena do Stringberga“. Ovaj članak je divan i značajan: u vezi članka, radovao sam se da si to napisao.

Piši nam, moj dobri prijatelju....

Već je prošlo 5:00 ujutro. Iscrpljen sam. Toplo te ljubim.

Tvoj dragi brat

Borja

Iz Krist je uskrsnuo

Andrej Beli

Rusija
Moja zemlja —

Ti si
Žena ogrnuta Suncem
Prema kojoj su
Sve oči
Uprte....

Vidim jasno:

Rusija
Moja Rusija,
Nositelj je Boga
Savladavajući
Zmiju....

Ljudi
Koji te nastanjuju
Pružili su
Svoje ruke kroz dim

Ka tvojim prostorima
Koji su ispunjeni pjesmom.
Ispunjeni vatrom
Serafina koji se spušta.
A ja, gledajući,
Osjećam moje grlo
Stegnuto emocijama.

Asja Turgenev

Odlazak Belog za Rusiju

Asja Turgenjev

*

Bugajev je bio pod dubokim dojmom odlaska od Rudolfa Steinera, koji mu je rekao, „Mnogi će svoj put do antropozofije naći preko tebe. Vodi računa da kada predaješ da nikada ne koristiš izraz „tako kaže antropozofija“ već „tako ja shvaćam antropozofiju“ — jer antropozofija je veća od bilo čega što bilo čija koncepcija može prenijeti“.

*

„Je li bilo teško?“ pitao je kad smo se sestra i ja vratili vidjeti Bugajeva i Pozzo na stanici. „Ne zna se da li ćemo se ponovno naći“, bio je moj odgovor. „Da, to se ne može znati“, ponovio je ozbiljno.

*

Kada smo se spremali otići nakon posjeta Rudolfu Steineru, osmjelila sam se da postavim pitanje i počela, „Herr Doktor, moram li...?“ „Ti moraš?“, on me prekinuo. „Ti uopće ne moraš ništa. Upitaj se da li želiš, isto tako da li bi trebala, jer željeti i trebati su jedno te isto — jedno te isto“, ponovio je. Tako je moje pitanje ostalo neodgovoreno.

Međutim, često je bilo tako. Upitaš se zašto ti je dao ovakvu vrstu odgovora. Očekuješ nešto potpuno drugačije. A ipak kada mjesecima — ponekad godinama — kasnije, u sjećanju oživiš razgovor, moraš shvatiti da je ono njegovo bilo najizravniji, najpotpuniji odgovor na pitanje koji se mogao dati — koje nije bilo dobro promišljeno i stoga nije bilo precizno formulirano.

Bila je raširena glasina da je Bugajev, u kasnijem tijeku života, zauzeo neprijateljski položaj prema Rudolfu Steineru. Ali u njegovoj biografiji, napisanoj pod kraj njegova života, nalazimo razna mjesta koja su u proturječju s ovom tvrdnjom. Andrej Beli opisuje putovanje u München, 1906, kratko nakon što je prevladao teške kušnje sudbine. Raspoloženja kao što su sjećanja na prošle živote, doživljaji dvojnika preplavljivali su ga u Augustinerbrauhaus u Münchenu. To je kao da je sebe doživio pod velikom kupolom špilje, duboko u šumama Njemačke.... Sa strane nabujale vode rijeke Isar stajao je „Brat“ — on sam?.... I

opisuje dalje kako ide kući mirnim ulicama, prolazi pokraj kavane Luitpold. „U toj zgradi postoji sala za predavanje i u toj Sali, godinama kasnije, primio sam odgovore na pitanja sudbine koja su me tada mučila“. Tako Beli piše. Formulacija tih doživljaja mora se uvući u zabilješke strogog cenzora zbog njegovog neznanja o povezanosti. I na drugom mjestu, ukazujući izravno na njegov rad zajedno s Rudolfom Steinerom, čitamo: „Samo kroz ozbiljni susret s Goetheovim znanstvenim radovima 1915 dan mi je uvid u moje mladalačke pogreške“. I drugi oprezni, ali profilirano formulirani pasusi pokazuju, za one koji su poznavali njegov život u inozemstvu, da je Beli pokušao, da svog prijatelja uvjeri da je ostao vjeran antropozofiji i Rudolfu Steineru.

Grupa: Rezbarenje u drvu Rudolfa Steinera

Asja Turgenjev

*

Tijekom godine 1916, Edith Maryon preselila se u dva velika, novoizgrađena ateljea na južnom dijelu *Schreinerei* (stolarije), jedna od njih je veoma visok, da udomi model Grupe u prirodnoj veličini. U ljeto 1915, prvi cijeli model - nekih dva metra visok - već je bio završen. Imao se dojam da je to prije svega djelo gđice. Maryon, premda je skica u plastelinu, kao i plan cjeline, dolazio od dr. Steinera. Moglo se vidjeti, u mnogim proučavanjima, koliko je mnogo pažnje i napora gđica. Maryon posvetila liku Predstavnik čovječanstva.

Izgradnja modela u njegovoj konačnoj veličini bio je gigantski zadatak. Za to je bilo nužno podizanje odgovarajuće skele, devet metara visoke, da podrži teške mase plastelina; zatim dolaze stijene oblikovane u gipsu, koje su odvojene figure morale povezati, i konačno neizmjereno težak rad modeliranja samih likova. Mnogo je ljudi bilo na usluzi na strani gđice. Maryon. Morali smo oblikovati stijene iz gipsa, i još je druga enormna količina posebnog plastelina morala biti pripremljena i potpuno zamiješana. Skele su podignute sa savjesnom posvećenošću od mladog stolara, Sonderegger-a, koji je sve do smrti lojalno posvetio svoje snage *Bau* (zgradi).

Morala sam pomoći gđici Maryon kao model na razne načine, katkad ležeći na stepenici, glavom dolje, držeći ruku gore kao ruku koja grabi stijenu od Lucifera. To mi je donijelo divnu mogućnost da pratim nastajanje Grupe u inače striktno zaštićenom ateljeu. Između snopova skele moglo se vidjeti kako pojedine forme podsjećaju na arhitrave Goetheanuma, samo što se ovdje razmiču ili sklupčaju da bi se oblikovale u ono što nalikuje biću. Bilo je nadahnjujuće vidjeti s koliko je snage i sposobnosti gđica Maryon oblikovala likove. Jedino je središnja figura meni bila manje uvjerljiva od ostatka.

Tijekom vremena kada je dr. Steiner poduzimao svoja bezbrojna putovanja u Njemačku, gđica Maryon pripremala je rad za njega. Ali jedva da bi se vratio i počeo ponovno raditi, to je bilo kao da se živa oluja uvukla u atelje - sve, svaka površina i svaki kut potaknuti su na kretanje, na djelovanje, izraz nadljudske drame. Oko se nije više moglo razvlačiti po samim divnim formama; živjelo je s time, prolazilo kroz i išlo izvan, i sama forma je nestajala da bi postala samo kretanje,

izraz, biće. Tragedija kozmičkih bića - Lucifer i Ahriman - ovdje su suprotstavljeni božanskom ljudskom liku.

Jednom je dr. Steiner doveo gđu. doktor i nekoliko euritmista s probe da im pokaže model Grupe. "G.doktor, Grupa se naginje na desno; nije u ravnoteži", bila je prva reakcija Miete Waller. Ona je imala dragocjeni talent da slobodno govori ono što misli bilo to prikladno ili ne. "U pravu si", on je odgovorio nakon kratkog razmatranja. "Još moram oblikovati nešto na lijevoj strani da je dovedem u ravnotežu". "G. doktor, morate nam reći priču o Grupi", rekla je gđa doktor, i tako smo ubrzo čuli legendu o "Novoj Izidi". Gore na obodu stijene na lijevo došlo je kao "promatrač" biće koje "nema nikakve veze sa Zemljom. Došlo je iz kozmosa i zuri u zemaljska događanja". Ponekad je nazvano "kozmički humor".

Uspomene na Rudolfa Steinera

Nezaboravna ostaje slika dr. Steinera dok nam je, nešto kasnije, stojeći na stepenici s lijeva blizu Grupe, pokazao ovaj rad koji se ni s čime ne može usporediti. Stajao je tamo obuzet i kao da zaista pulsira kroz toplinu njegovih kreativnih moći, u dubokoj ozbiljnosti, a ipak u jednostavnoj nesebičnosti, tako ljudski prirodno u svojoj veličini. Bilo je kao da je zaista želio u nama pročitati učinak svoga djela. Moje oči su ostale fiksirane na sputane prste Ahrimanove ruke podignute prema Luciferu. "Da, velika tragedija leži u onim rukama", nastavio je moje misli. "Mnogo toga moram u ovim figurama ublažiti; inače ih ljudi ne bi mogli podnijeti". Zatim je govorio o figuri Krista. On ne sudi. Samo je tamo. U Njegovoj gesti ne može se naći ništa agresivno ni borbeno. On tiho korača naprijed. Lucifer i Ahriman ne mogu podnijeti Njegovu blizinu; oni sude jedan drugoga. Nije Kristova ruka ono što lomi krilo Luciferu i sputava Ahrimana u zlatnim venama Zemlje. Obje figure na lijevo od središnje figure, kako su prikazane su, u njihovom međuodnosu, netaknute od Krist impulsa.

Kada sam se nakon nekog vremena vratila u atelje - zbog zdravlja morala sam par mjeseci biti odsutna - bila sam zapanjena vidjevši kako je rad u međuvremenu napredovao. Ne samo da je drvo brijesta, zalijepljeno u velike blokove, smješteno pored gipsanog modela, već su i odvojene figure već bile podignute u drvu. Donji Ahriman u pećini je odnesen, zajedno s njegovim modelom, u susjedni atelje i tamo je stajao gotovo završen. Padajući Lucifer je također prilično napredovao, i s poletom, Jan Stuten je oblikovao krilate uši kako slušaju glazbu sfera. Stuten je također bio odgovoran za formacije poput kristala na lijevoj strani Ahrimanove spilje. Dr. Steiner visoko je cijenio njegovu sposobnost kao kipara. Stijene su izrađene od Nizozemke, gđice Hoyak; gđica Geck okupirala se s "kozmičkim bićem" s lijeva. Osim ovih već spomenutih, na Grupi su radile gđica Kucerova, zadužena rezbarenje, i moja sestra, Turgenjev-Pozzo.

Gđica Maryon je preuzela pripremni rad srednje figure. Veličanstvena, statua je stajala tamo, kao Apollo, s divnim, oblikovanim mišićima izrezbarenim iz mekog drva s kojim je rukovano kao s baršunom. "Ovaj Engleski gentleman nije, međutim, moj Krist", dr. Steiner se smijao kada se vratio s dugog puta. "Moj Krist nije mišićav; nema sala", i njegov željezni alat energično je radio na drvu. Nije bilo ni najmanjeg traga povrijeđenosti ili nevoljkosti na gđici Maryon. Za nju je to bila normalna stvar da je, čak i uz njene artistske sposobnosti, ona bila samo učenik, na usluzi dr. Steineru.

Sada kada je rezbarenje "Zgrade" došlo do izvjesnog zaokruženja, ja sam radila na desnoj strani stijena. Bilo je zadovoljstvo opet duboko rezati drvo. Međutim, ljudi su mislili da je teško drvo i težak malj previše za moju ne sasvim obnovljenu snagu, tako da su tražili da pomognem u rezbarenju na gornjem liku Ahrimana, takozvanom "malom Ahrimanu".

"On je divan čovjek", dr. Steiner me kuražio. "Divno je: kada je ružno napravljeno ružnim. Trebati će sve više računati s ružnoćom u umjetnosti." – "Ahriman je moćan gospodar", rekao je. "On utječe i djeluje na okruženje. On sebe utiskuje u to. Iza njega, u špilji u stijeni, trebalo bi ugravirati njegov profil u negativu poput sjene i, u stijenama razbacanim okolo, uvesti naznake njegovih osobina. Priroda, također, želi oblikovati lica. To je njezin cilj. Kada izađem vani, vidim, cijelo vrijeme, lica koja žele nastati."

Za nas je bila velika radost kada je potpuno pripremljeni komad bio odnesen u atelje dr. Steinera. Tu je u velikoj osami radio na središnjoj figuri. Kroz njegove ruke, koje su oblikovale samo iz unutarnjeg iskustva, naš uvodni rad je značajno dobio na snazi izražaja i karakteru.

Jednom sam imala nešto posla u ateljeu dr. Steinera. Već je cijelo tijelo Središnje figure izašlo iz trupa pripremnog stupnja. "Pokušao sam svuda unijeti dušu", rekao je. "Drevni su oblikovali u kamenu iz impulsa mudrosti. U kršćanskoj kulturi, treba ugravirati toplinu u živi materijal drva..."

Uspomene na Rudolfa Steinera

Uspomene na Rudolfa Steinera

Novi razvoj u umjetnosti crno-bijelog

Asja Turgenjev

*

U ovo vrijeme, 1917, mogla sam se ponovno latiti mog rada – prekinutog godinama ranije – davanja umjetničke forme mediju crno-bijelog. Od mog djetinjstva taj cijeli svijet mi je izgledao misteriozan, pun pitanja koja nisam mogla formulirati. Taj je medij doveo okolni svijet k meni, ali najljepše od svega je bila magična međuigra tame i svijetla, kada bi se mogla dočarati samo iz tog elementa, u zračnom prostoru: iz visokih struktura oblaka, iz prozračnih slika koje su se pojavljivale u negativnom reljefu. Iza toga svega osjećao se svijet živih esencija.

Konačni rezultat mojih studiranja umjetnosti rezbarenja u Bruselu je bilo razočarenje. "Crno-bijelo" je povezano s skulpturalnim formama i kroz to je postalo potpuno umrtvljeno. Takav tretman je potpuno negirao ovaj element kao što je bio slučaj u suvremenom slikarstvu. Moj učitelj, osamdesetogodišnji majstor Auguste Danse, primio me, kao djevojku od osamnaest godina, u svoj dom i studio u Bruselu. On je bio dobro poznat, posebno po svojim gravurama slavni slika, ali također i po svojim portretima i krajolicima. Tako me ohrabrivao u mojoj vještini da napravim neke stvari u tome smjeru koje su tada bile prihvaćene za izložbu. Ipak to nije bio put onakve vrste umjetnosti kakvu sam ja zamišljala. Vičnost, naturalistički stil koje sam donijela sa sobom stajali su mi na putu.

Pokušala sam s nekoliko crteža u kojima je sjenčanje bilo u jednom smjeru, nezavisno od forme, ali još uvijek dopuštajući trećoj dimenziji da se pojavi. Nije bilo loše, ali još nisam bila zadovoljna. Bi li mi dr. Steiner pomogao da dođem do novog načina izražavanja crno-bijelog – oslobođenog od sve izvanjski opazive igre svijetla i sjene? Možda bi mogla, da bi se oslobodila od onog što su osjetila nudila, uzeti kao polazište neka od mojih vlastitih unutarnjih iskustava? Na taj način također bi mogla nastaviti kontakte s dr. Steinerom, Jer nakon odlaska Bugajeva nisam željela takvu mogućnost posjeta uzimati zdravo za gotovo.

Dr. Steinerov odgovor na moju neizgovorenu želju bio je otvoren i prijateljski, i iz toga su došle tri godine zajedničkog rada u potrazi za crno-bijelim jezikom forme, što je za mene postao neiscrpan izvor uvijek novih otkrića. Tek mnogo godina kasnije postalo mi je jasno zašto mi je svijet svijetla i sjene – koji sve stvari

dovodi do pojavnosti, skrivajući sebe iza vlastitog zrcaljenja – izgledao toliko prožet zagonetkama. Ako slijedite ovaj put dosljedno, možete doći do umjetničke forme koja je oslobođena intelektualnih reprezentacija – forme koja može probuditi kreativni element.

U mojoj knjizi posvećenoj prozorima Goetheanuma, napisala sam, na traženje Marie Steiner, bitne elemente ovog rada s dr. Steinerom.

Tako je kao stvar sudbine, svijet crno-bijelog postao za mene esencijalni, životom ispunjen svijet koji me na prirodan način povezao s duhom. Također mi je pomognuto u tom smjeru kroz moj kasniji rad na prozračnim staklenim prozorima na drugom Goetheanumu.

Dijagonalno sjenčanje

Asja Turgenjev

*

Kod usvajanja ove tehnike često sam se susretala s primjedbama, posebno od umjetnika čiji rad leži u domeni slikarstva. Mogu se sumirati ovako:

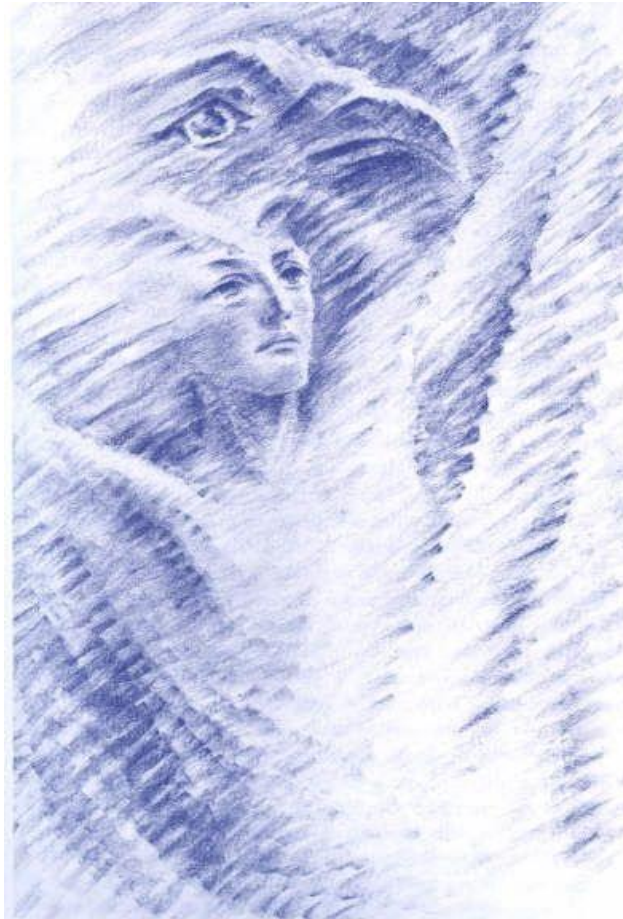
Da umjetnik nema potrebe da se podčini zakonitosti koja mu je nametnuta, već jedino u potpunoj slobodi slijediti jedino diktate vlastitog temperamenta; da te sugestije ne daju novi umjetnički impuls, već su prije posebne tehnike, koje bi, ako bi zaista bila prakticirane, bile monotone i čak umrtvljujuće; da nije opravdano izbrati konkretan nagib za sjenčanje, i da je, u svakom slučaju, nemoguće doći do bilo kakve stvarno kreativne kompozicije na taj način.

Pošto su te primjedbe više puta stavljane, mislim da je preporučljivo spomenuti jedno ili dva moja vlastitih iskustava u odnosu na tu tehniku. Jer Rudolf Steiner nije postavio dogmu, niti teoriju umjetnosti; samo je dao savjet koji je bio praktičan. Ako bi bio prihvaćen i prema njemu se postupalo, naučilo bi se mnogo toga novog i moglo naći nove primjene za sebe.... Mnogo toga mi je postalo jasno s usputnim, pukim skicama dr. Steinera. Od tada ga nisam vidjela. Radio je to za kipara, gđicu Maryon...

Nacrtała sam skicu po sjećanju. Predstavljala je ženu nagnutu prema grupi djece. Bila je poput sjene, a ipak su cijela figura i pokret bili tamo. Štoviše, imao se dojam

da bi se lik mogao kretati, nagnuti više, ili još pružiti ruke. Ostavlja gledatelja slobodnim. Također umjetnika ostavlja potpuno slobodnim da u svakom trenutku mijenja detalje dok cijela slika nije završena. Nedvosmisleni obris ne bi to omogućio. Jedno od prvih otkrića kada se koristi ova metoda je da je unaprijed napravljena skica ropstvo. Umjetnik koji započinje svoju sliku utvrđujući konture lišava je čisto umjetničkog elementa i slabi njen učinak. Tražeći formu bez kontura, on može, sve do trenutka završavanja, komponirati sliku u element kreacije, u proces nastajanja - "*Werde-element*".

Ganimed (Asja)

"Morate napraviti plohu (*Fläche*) i usmjeriti sve vaše osjećaje i pažnju na nju, i zatim napraviti isto s ostalim plohami". Dr. Steiner nam je često govorio kada smo rezbarili arhitrave u Goetheanumu, "i morate željno čekati, i u napetosti, da vidite kakva granica se pojavila između dvije plohe. *Nikada* ne smijete to unaprijed odrediti".

To jednako vrijedi i za crtanje. Napuštanje određenosti linije uvodi element neočekivanog, nepoznatog, što zahtijeva veću budnost i više unutarnje aktivnosti.

Ako netko stvarno uspije raditi po ovoj metodi, to dovodi do oslobađanja onog što je toliko uništavajuće u umjetnosti – činjenicu čvrste vezanosti za intelektualne koncepte, koji dolaze iz glave. Ona koncentrira i produbljuje svijest o aktivnosti u samim osjećajima, s kojima se doživljava kontrast hladnoće i topline, lakoće i težine, i oblikuje forme iz unutarnjeg dodira. One nisu promišljene unaprijed, već su izravno stvorene.

"Samo ste u vašoj glavi sentimentalni", dr. Steiner je rekao euritmistima. "Vaše srce zna što je ispravno".

Vrsta ritma, unutarnji ritmički zakon koji se osjeća kada se koristi ova tehnika sjenčanja, pomaže da se nečiji ritmički doživljaj ucrtu u kiparski medij.

"Ne slijedi oblik". Taj savjet me je činio posebno nesretnom kada sam crtala stabla.... Dok sam bila okupirana tim problemom, sjetila sam se stare gravure od Piranesija... Bilo je, u sredini slike, malo stablo nacrtano cijelo dijagonalnim sjenčanjem. Izgledalo je prilično moćno, kao da je slijedeća linija njegovog oblika, ipak je bilo više živo i više ozračeno od svijetla i zraka. Jedno od najranijih iskustava u ovoj domeni je, da je upravo ovaj stil crtanja najbolji način da se dobije ono što je Rudolf Steiner nazvao "intenzivan" učinak", "osvijetljenje od iznutra"...

Samo je znak nedostatka samopouzdanja misliti da priznati zakon može umanjiti umjetničku slobodu i osobno iskustvo. Glazbenik, daleko više nego plastični umjetnik, izvore svoje kreativnosti mora tražiti u svom unutarnjem životu, a ipak nema straha od slabljenja svojih doživljaja kada proučava objektivne zakone svijeta glazbe. Intenzivniji subjektivni život za plastičnog umjetnika također znači objektiviziranje iskustva – unutarnje obogaćivanje – ako odluči školovati svoj temperament u svijetu forme. To također znači veću slobodu izražaja nego to osobna proizvoljnost može ikada postići. Ipak umjetnikov put "između ekspresionizma i impresionizma" traži intenzivnije, a također i strpljivije, dodatno proučavanje.

"Ovu sliku trebaš crtati pedeset puta, tada će biti u redu", čula sam dr. Steinera da govori umjetniku koji je bez sumnje bio nadaren...

"Samo u intelektualnim stvarima je linija zaista na mjestu", bilo je mišljenje dr. Steinera.

Treba i snaga volje i hrvanje s vlastitim iskustvima, da je prijeđe od objekata na ono "što leži između stvari". Kada smo stekli iskustvo cjeline trebali bi moći prepoznati granicu kao znak duha. Ali ako naše sjenčanje "slijedi formu" mi ćemo nehotice koristiti granicu kao liniju. To uključuje nešto drugo....

Ako pokušamo prodrijeti u tajnu, prirodnih zakona svijetla i sjene, nalazimo bitnu razliku između njih i zakona boje. Tu tendenciju da utječe u forme i kretanja može se vidjeti ne samo u bojama čvrstih tijela – boja puti, na primjer, ili boje kod

biljaka – već također i u prelaznim pojavama neba. Ali ako gledamo osvijetljeno lice kako se polako kreće u svijetlu, odmah shvatimo, iz tog jednostavnog proučavanja, da svijetlo i sjena nemaju ništa s formom. Samo njihovi učinci postaju vidljivi; oni otkrivaju objekt, ali oni sami pripadaju svijetu koji nema ništa zajedničko s formama, da u stvari oni ne "slijede formu".

Ako još dublje prodremo u prirodu ova dva elementa, svijetla i sjene, nalazimo, u prvom redu (kao što je poznato iz najjednostavnijih optičkih pokusa), da svijetlo ima tendenciju da se širi, da izgleda veće, ali da sjena ima unutarnji, umanjujući učinak.

Tendencija širenja svjetlosti može se opisati kao tendencija bijega, da se postane lakši, da stremlji gore, dok tama se može osjetiti kao grčenje, sila zgrušavanja koja vuče dolje u težinu ili gravitaciju.

Ako netko pokuša u sebi osjetiti tu dualnost, i analizirati je, postaje svjestan da je lijeva strana njegovog tijela više povezana sa silama širenja, a desna polovina tijela sa silama sužavanja. Unutarnja gesta koja uspostavlja odnos sa te dvije sile, stvarajući ravnotežu između njih – gesta žive, mobilne ravnoteže – otkriva u samom čovjeku dijagonalan smjer od vrha lijeve strane do dna desne strane.

Udarac izveden (za gledatelja) od gore desno do dolje lijevo, koji dovodi do međugre svijetla i sjene, bilo da umjetnik radi iz svijetla u sjenu ili obrnuto, je u skladu sa "tajnim zakonima prirode". Zadatak je umjetnosti interpretirati te zakone.

Više puta sam pitana: "Mislite li da se ovom metodom još veće stvari mogu postići u svijetlu i sjeni nego je to postigao Rembrandt?"

Sigurno ne. Bogom dana umjetnost Rembrandta je jedinstvena, a to će i ostati. I sve dok priznata metoda (ili, drugim riječima, metoda napipana svjesnim osjećajem) iznutra ne evoluirala do točke da je transformirana u novu kreativnu snagu u nama, duga povijest osobnih iskustava, i inspiracija dostojna zadatka, biti će nužni. Možda, također, da li će ti potencijali u umjetnosti, za sada samo zamišljeni od nas, biti realizirani u budućnosti ne možemo odrediti. Ali trebali bi se odreći sve nade za buduću umjetnost, ako ne bi naučili od znanosti duha, upravo o elementima koji sačinjavaju umjetnost – bila to riječ, zvuk, boja ili svijetlo i sjena – da ih "napravimo našim učiteljima", kako se Rudolf Steiner jednom izrazio.

Ta pitanja se mogu samo neadekvatno dodirnuti ovdje. Drugi ljudi će naučiti druge lekcije iz tih iskustava. Namjera je samo ukazati na ono što je izgledalo važno zapamtiti iz usputnih i jednostavnih napomena Rudolfa Steinera.

Asja s dijelom crvenog prozora za drugi Goetheanum

Starac i svjetlo mudrosti

Uspomene na Rudolfa Steinera

Oblast glazbene fantazije

Autoportret

Margarita Vološin

*

Uspomene na Rudolfa Steinera

U Zurichu, pošto nisam mogla pronaći model, počela sam crtati autoportret. Moje lice je bilo reflektirano u drugom staklu trostranog zrcala tako da, kao rezultat dvostrukog zrcaljenja, dvije strane nisu zamijenjene. Crtala sam sebe s kosom koja teče i koja je formirala skulpturalnu, ružičasto-zlatnu masu na obje strane lica. Svaka od površina smještena jedna do druge, poput mozaika, su, po boji i obliku, podsjećale na sedef. Lice, naslikala sam plavkasto, u hladno-ružičastim i toplo-ružičastim tonovima; iza glave, površine su postavljene na isti način, formirajući arhitekturu. S velikim intenzitetom, kao da zure iz vječnosti, oči su gledale vani. Kasnije je ova slika kupljena od direktora muzeja u Moskvi; u koji grad je konačno poslana, nisam mogla saznati, u kaosu revolucije. Ono što me danas zapanjuje je činjenica da me arhitektura u pozadini i obrada površina podsjećaju, u svim aspektima, na skulpturalne forme Goetheanuma koji je izgrađen dvadeset godina poslije.

Životne uspomene

Susreti

Margarita Vološin

*

U to vrijeme (*kasno ljeto 1904. Zürich*) sam čitala najavu predavanja koje će se održati u Teozofskom društvu. Naslov se odnosio na put znanja koji vodi u duhovni svijet. Ime govornika je bilo Rudolf Steiner, ime koje prije nisam čula. Moj brat i ja odlučili smo slušati predavanje, premda sam impulzivno odbacila teozofiju kao diletantski kompromis između orijentalne mudrosti i zapadnog materijalizma...

Dvije dame, u živom razgovoru, sjedile su ispred mene u sali. Jedna od njih, čiji profil bi letimice pogledala s vremena na vrijeme, imala je zlatnu kosu i cvjetajući i delikatan ten koji se inače vidi kod djece. Kada se okrenula prema vratima, vidjela sam nevjerojatne oči, vatreno plave, poput safira; usta, delikatna ali čvrsta, s dobro formiranim obrazima. Također sam primijetila njene divne ruke. U jednom trenutku se srdačno smijala, u drugom je izgledala gnjevna, čime bi krv brzo navirala u obraze. Promatrala sam je sa zanimanjem jer je bila toliko različita od drugih dama u sali. Stariji gospodin s bijelom bradom – časnog izgleda – stajao je blizu govornice. To mora biti Steiner, mislila sam; ali tada, sljedeći pogled dame, vidjela sam vižljastu figuru u tamnoj odjeći kako ulazi. Veoma crna kosa padala je ukoso preko njegovog divno oblikovanog čela, s duboko usađenim očima ispod. Što je bilo to oko te figure što mi je toliko privuklo pažnju? To je bila moć čestitosti kojom je cijeli čovjek nošen. Bio je kao izvor u njegovom koraku dok je prolazio auditorijem, ali njegova glava je ostala mirna i staložena dok se kretao. Njegov vrat je zadržan natrag kao u orla. Kako bilo tko može tako zapanjujuće izgledati kao orao, pitala sam se. "Pogledaj", rekla sam mom bratu, "to mora biti yogi". To je bio Rudolf Steiner. Kada je počeo predavanje, bila sam sretna da ga mogu dobro pratiti, jer sam dosta sumnjala hoće li se moj Njemački pokazati dovoljan. Rudolf Steiner je detaljno govorio o obrazovanju Helen Keller, slijepa kao i gluha i nijema, i o naporima njenog nadarenog učitelja, i naglasio je da su mnogi ljudi gluhi, nijemi i slijepi u duhovnom svijetu ali da mnogi razviju organe percepcije za taj objektivan svijet svjesnim školovanjem. Nije me mnogo sadržaj ovog prvog predavanja impresionirao koliko osobnost samog predavača. Na kraju, stariji gospodin najavio je da će dr. Rudolf Steiner odgovarati na pitanja sljedećeg dana u sobi za sastanke vrata do restorana.

Razmišljala sam o mom pitanju. U to vrijeme, otkrila sam da su zagonetke koje najviše muče one koje žive samo u osjećajima. Pitanje, misao, je poput posude: ako je ispravno postavljeno odgovor ne može nego ispuniti je. A postojalo je nešto određeno što sam željela znati. Mogla sam zamisliti stanje duše u kojem je netko "van sebe" i, kao rezultat, zna više nego se to obično zna; osoba je u nekoj vrsti ekstaze. Doživjela sam nešto te vrste u jesenjem krajoliku i u egipatskom muzeju. Ali poslije, ostala su tek nejasna sjećanja doživljaja. Kako se može, pitala sam se, doći do znanja o duhovnom svijetu pri punom posjedu budne svijesti i ne gubeći tlo pod nogama? To je bilo pitanje koje sam napisala na komadu papira da bi ga predstavila Rudolfu Steineru, jer sam se bojala da ga, na moju sramotu, neću moći dobro formulirati. Bojala sam se otići sama sljedeće večeri i pitala brata da mi se pridruži na sastanku. Ali on je samo odgovorio, šaleći se: "Idi ti, ja ću ostati kod kuće na sofi i moliti za tebe; tada ti se ništa neće dogoditi"! Kako se moj anđeo čuvar morao smijati na moju brigu da, ovom prigodom, moram izgledati najbolje. Obukla sam laneno odijelo iz Pariza i nosila ornament sa sitnim ružama!

Većina ljudi koja je sjedila oko zidova male sobe za sastanke bila je krupnije građe i uglednog izgleda. U kutu, vidjela sam dame od večer ranije, za koje je izgledalo da su Steinerovo društvo. U sredini prostorije je stajao dugi stol. Rudolf Steiner je koraknuo prema njemu i kratko se obratio, zatim je čekao pitanja. Svi su bili tihi. Ja sam se odlučila, ustala, otišla do njega s komadom papira, ali nisam mu ga uručila, umjesto toga sam izgovorila moje pitanje, dobro se zacrvenjela i srce mi je snažno kucalo. Pogledao je papir koji sam držala, zatim je pogledao mene, i rekao: "To je zaista važno pitanje". Na moju sramotu, nisam se vratila na mjesto već sam sjela do njega za stol. Unatoč moje dvadeset dvije godine, lako bih se zasramila. Dr. Steiner je odgovorio na moje pitanje nekako ovako:

Postoje misli i senzacije koje su zavisne o mjestu gdje se nalazimo u tom trenutku. Imamo jedan set misli u Moskvi, drugi u Parizu. Ali postoje također misli i osjećaji koji su nezavisni od prostora i vremena. Kada negujemo duševni sadržaj takve vrste mi hranimo ono vječno u nama, jačamo to, činimo nezavisnim od našeg fizičkog tijela. – Nadugo je govorio o meditaciji, pomoću čega nadosjetilni organi mogu biti formirani u našoj duši, koji su sposobni percipirati objektivni svijet duha; govorio je o školovanju misli koje trebaju postati aktivnije, življe; o školovanju osjećaja, koji, kako postaju objektivni postaju organ percepcije; o školovanju volje, koja svjesno treba biti preuzeta i vođena od ega. Govorio je o činjenici, da u naše vrijeme, nećemo s prigušenjem svijesti postići duhovnu stvarnost već jačanjem svjesnosti i školovanjem sebe na taj način biti više sposobni, više efikasni u svakodnevnom životu. Ukratko, opisao je tri koraka koja učenik znanosti duha mora postići: stupanj imaginacije, inspiracije, i intuicije. Po prvi puta sam čula o putu duhovnog razvoja koji vodi do znanja o višim svjetovima koji su pogodni za svijest našeg doba. Proučavala sam profil Rudolfa Steinera nadohvat

ruke, čula njegov topao, entuzijastičan glas, i primila svaku njegovu riječ kao radosnu poruku. Je li zaista moguće da u naše vrijeme postoji čovjek koji zna, čovjek koji donosi izvorne vijesti duha? Zatim je zatvorio svoje predavanje, okrenuo se meni i pitao: "Jesam li odgovorio na vaše pitanje; je li to ono što ste željeli znati"?

Sljedeće se pitanje ticalo životinja. Bilo je postavljeno od jedne od one dvije dame, koja je govorila Holandskim naglaskom, koji je imao nešto djetinjasto i svježe za moje uši. Sjedila je do "zlatne" i izgledala također kao jedna od dr. Steinerovih kompanjona. Bila je velika žena, imala je meku smeđu kosu; zračila je toplinom i vitalnošću. Kao odgovor na njeno pitanje, Rudolf Steiner je skicirao veličanstvenu sliku evolucije svijeta. Pokazao je da je teorija evolucije Haeckela velika koncepcija i točna i da vrijedi za svijet fizičkih čula, ali da je čovjek izvorno bio duhovno biće i postupno pripremio tijelo za sebe kroz dugi period vremena. Radio je na svom tijelu od izvana dok nije mogao ući u njega, da bi ga oduhovio od iznutra. Međutim, tijela koja su već bila previše očvrtnula da bi mogla pretrpjeti daljnji razvoj, nisu mogla primiti duhovnu individualnost. To su životinje, bića koja su zaostala na putu – naša osakaćena braća. Pojedino stvorenje nije moglo primiti ego. Međutim, u duhovnom svijetu, svaka životinjska vrsta ima svoj grupni ego; pojedinačna stvorenja su poput udova grupne duše. Također je govorio o činjenici da su životinje, kao i druga carstva prirode, bića koja pripadaju onim stupnjevima koji su ostavljeni iza na putu ljudske evolucije. Ona su žrtvovana za čovjekov razvoj, i kada čovjek dosegne određeni stupanj u vlastitoj evoluciji, on će ih iskupiti.

Na kraju, čio i srdačan stari čovjek je ustao i rekao na švicarskom njemačkom; "Proučavao sam Bibliju i vaše Hindu knjige i jedanaest debelih tomova svjetske povijesti i uvjeren sam da se sve što je Biblija prorekla, zapravo dogodilo, i da je sve što Indijska mudrost govori pogrešno". Na to, Rudolf Steiner je odgovorio: "Ono što znanost duha ima za reći, nije izvedeno iz orijentalne mudrosti. Uvijek je postojala kršćanska ezoterijska mudrost koja potvrđuje velike istine koje su podučavane na Istoku, ali znanost duha ima više za reći". Zatim je govorio o događaju na Golgoti kako o središnjem svjetskom događaju, koji, po samoj svojoj prirodi, nikada ne može biti ponovljen. Upravo kroz znanost duha može se doći do ispravnog razumijevanja Biblije i svakoj riječi dati puno značenje.

Dok sam slušala ove riječi, znala sam da sam našla ono što sam tražila: novi, svjestan način, u slobodi, do živog Krista.

Rudolf Steiner je zaključio večer s par riječi. Dao mi je svoju ruku i rekao: "Jesam li, zaista, mogao odgovoriti na vaše pitanje? Ako imate još pitanja za mene, pišite mi"! Susrela sam njegov pogled po prvi puta; njegove oči, okružene crnim obrvama i trepavicama, bile su zlatne s toplinom koja je sijala kroz njih. Izgledalo

mi je kao da sam ih oduvijek poznavala; bila sam izvučena iz struje vremena. Ali Rudolf Steiner je nastavio: "Želim vas predstaviti gđici von Sivers; ona je također Ruskinja", i odveo me do dame sa zlatnom kosom.

*

VRIJEME JE ZRELO, LJUDSKA BIČA, JOŠ NISU Odlučeno je, da će moj brat Aljoša studirati poljoprivredu u Leipzigu; ali ja sam očekivana u Moskvi, tako da smo krajem listopada zajedno putovali u Berlin. Naš smještaj bio je blizu kuće u Motzstrasse gdje su živjeli gđica von Sivers i Rudolf Steiner. Također lociran tamo bio je njemački ogranak Teozofskog društva, koji je upravo imao opću skupštinu. Tako smo odmah, susreli gđicu Scholl i gđu von Bredow. Gđica Scholl, vođa ogranka u Kolnu, bila je velika, široka figura s okruglim licem, s običnom ravnom glatkom kosom, sivim iskrenim očima, koje su – kao i njen glas – prenosile osjećaj spokoja i povjerenja. Osim njenog mirnog držanja, mogao se nazrijeti njen kolerički temperament; za mene je bila poput viteza koji je ustao za istinu cijelim svojim bićem, kada ju je jednom prepoznao. Mogla je biti ispunjena pravednim gnjevom protiv neistine. – Kada mislim o gđi von Bredow, koja je umrla mlada, vidim je okruženu nježnim svjetlom, poput bisera koje je nosila oko vrata, "divna duša" je sijala na njen tih, dostojanstven način.

Poruka mojih roditelja čekala me u pansionu: zbog revolucije koja je upravo izbila, nisam se smjela vratiti u Moskvu. Saznali smo da bi nam trebalo biti dopušteno da prisustvujemo predavanjima dr. Steinera, koje je on držao dnevno za mali krug. Tijekom prvih tjedana, učestvovalo je devet ljudi s dodatkom nas; kasnije bilo je dvanaest. Tako smo se našli usred "zodijaka", kako je netko šaleći se nazvao krug koji se okupio u najranijim danima oko Rudolfa Steinera. Među njegovim članovima je bila gđa von Moltke, žena generala, kasnije šefa generalštaba, Helmuth-a von Moltke. Gđa. von Moltke bila je kraljevska figura. Dvije pletenice kose, koje su padale na dvije strane, čineći dijadem oko njene sokolske glave. Njen način je bio rezolutan, nekonvencionalan, gotovo nagao; osjećala se snaga, unutarnje željezo, kako zrači iz njene osobnosti.

Sophie Stinde, kao i njena prijateljica grofica Kalckreuth, također su pripadale "zodijaku". One su vodile ogranak u Münchenu, gdje je vodeća uloga pala na Sophie Stinde. Ona je bila sestra autora dobro poznate novele, *Die Familie Buchholz*, i posjedovala je isti suhi humor kao i njen brat. Njeno slikanje – bila je ozbiljan slikar krajolika – žrtvovala je za duhovno znanstveni rad. Njene svijetlo plave oči gledale su od ispod kapaka koji su bili okrugli kao oni od Fredericka Velikog. Sjajeći kroz sjevernjačku suzdržanost, mogla se osjetiti velika toplina. Ja sama, mnogo toga imam zahvaliti Sophie Stinde. Njena prijateljica, grofica

Kalckreuth, kći istaknutog umjetnika krajolika, bila je dvorska dama u ranije vrijeme. Njena neobična visina, tražila je, kada bi se obraćala ljudima, da se nagne prema njima, i to majčinski, i njen skroman stav je potpuno odgovarao njenoj prijateljskoj prirodi koja je sjajila iz njenih divnih očiju.

Međutim, do Rudolfa Steinera, u središtu kruga, stajala je Marie von Sivers, kasnije žena dr. Steinera. Već sam opisala njenu pojavu. Svaki puta kada bi je vidjela, bila sam ponovno ganuta od njene ljepote. Njene oči zadržale su sjaj sve do njene smrti u poodmakloj dobi. Samo u visokim planinama može se doživjeti takva plava. Okruživao je planinski zrak. Hladnoća i čistoća kristala ujedinjeni su u njoj s vatrenim entuzijazmom. Bila je kraljevska i nepristupačna, premda sebe ni na koji način nije stavljala iznad drugih. Imala je dječju neposrednost i živahan, iskričav humor. Iznad svega, bila je umjetnik. Nakon završetka njenog obrazovanja u Njemačkoj i u Parizu, željela je postati glumica. Međutim, u početku, žrtvovala je njenu umjetnost za teozofski rad, da konačno nađe svoj put, pod vodstvom Rudolfa Steinera, do nove umjetnosti formiranja govora, koji teži izgovorenoj riječi dati njen izvorni, kreativni život.

Nitko nije bio više svjestan Steinerovog značaja od Marie von Sivers. Ipak je stajala na njegovoj strani, nezavisna u prosudbi i spremna preuzeti inicijativu. Iz tog razloga, tada je bila vjerojatno jedina osoba čijoj je prosudbi Steiner pripisao unutarnju valjanost.

Rudolf Steiner je stajao pred pločom; mi smo sjeli u polukrugu oko njega. Smračilo se dok je govorio, i upaljene su lampe. Govorio je o duhovnim stupnjevima u razvoju Zemlje i čovjeka. Često sam se pitala koja sposobnost u nama nam omogućava da uopće slijedimo ove opise, i ona daleka stanja evolucije Zemlje, i oni rani stupnjevi čovjekove svijesti, bili su tako malo poput bilo čega što danas znamo. Morala sam se diviti da još postoje slike, riječi u našem jeziku koje ih mogu opisati. Ipak ti su mi se opisi snažno obraćali. Je li to bilo zbog toga jer je nešto od tih starih svjetova još u nama, i sada je podignuto u svijetlo svijesti kroz izgovorenu riječ, kao nešto što ima veze s nama od početka, dio našeg vlastitog izvornog bića? Sam čovjek, ujedinjen s univerzumom od početka kreacije i sada postupno odvajajući se od nje, zar ne bi trebao biti dešifriran kao hijeroglif u kojem je cijeli svijet potajno skriven? Zar on nije rezultat prošlosti, u kojem, u isto vrijeme, leži sjeme za budućnost? U meni se rodilo da nisam slučajan gost na Zemlji, već suodgovorna, netko tko može postati suradnik u djelu iskupljenja.

Mitovi, u kojima sam živjela od djetinjstva, sada su se otkrili kao živa stvarnost. Ranije stanje svijesti sanjalo je stvarnost u slikama. Za mene je bilo olakšanje misliti da čovjekovo uključenje u materiju, sve dolje do naših mrtvih intelektualnih koncepata – koje sam toliko mrzila, i doživljavala kao zlo i željela pobjeći – da je

taj silazak nužan korak u ljudskom razvoju, bez kojeg čovjek nikada ne bi mogao biti slobodan.

Svaki Rus ima socijalno pitanje prilično pri srcu. Osnova moderne socijalne teorije je klasni rat, nastavak darvinističke borbe za egzistenciju, prema kojoj je čovjek shvaćen samo kao prirodno biće, a ne i kao moralno biće. Međutim, ideje Ruskih socijalista, temeljene su na principu bratstva, uzajamne pomoći. Princ Krapotkin, zaista, vidio je taj princip na djelu u prirodi i opisao ga u svojoj vrijednoj znanstvenoj knjizi, *Uzajamna pomoć u životinjskom carstvu*. Potraga za rješenjem socijalnog pitanja u tom smjeru, Steiner je okarakterizirao kao buduću misiju slavenskih naroda. Kakvu karikaturu toga – kakav izazov – Rusija ima umjesto toga nakon dvanaest godina! Ali dok je Steiner već u to vrijeme govorio o dolazećim katastrofama, o ratu svih protiv svih, o podjeli atoma i destrukciji koja iz toga slijedi, slušala sam bez da shvaćam ono što ima reći – kakve katastrofe se uopće mogu dogoditi u našoj kulturi, tako stabilnoj i tako humanoj?

Mala grupa slušatelja – od koje većina nije bila nadarena na neki poseban način – bili su nepretenciozni ljudi, ali prepoznali su značaj trenutka. Bili su vježbenici na putu meditacije, u vezi čega je svatko primio savjet od Steinera osobno, prema njegovom karakteru i razvoju. "Važni ljudi", predavači i doktori filozofije, došli su kasnije. –

Činjenica da je Rudolf Steiner, taj znanstveni duh, vodio ogranak Teozofskog društva, u početku me otuđivala. Došla sam do shvaćanja da je napravio to jer je u tom krugu našao ljude koji su bili ozbiljni u slijedećem konkretnog duhovnog puta. Želio im je pokazati put koji je bio primjeren za naše vrijeme, put koji je logičan daljnji razvoj prirodno znanstvene metode. Kada je prihvatio vođenje Njemačkog Teozofskog društva, Steiner je dao uvjet da treba raditi potpuno nezavisno i da bude slobodan podučavati znanost duha koja je potjecala od njegovog vlastitog, nezavisnog, duhovnog istraživanja. Iz tog je izvora, a ne iz tradicije, također razvio Kristologiju. Ono što je Steiner iznio bilo je nešto potpuno novo za naše doba. Od tada, mnogo toga što je pisao i o čemu je govorio utjecalo je na našu kulturu – bili ljudi svjesni toga ili ne. Zaista upravo oni koji se osjećaju obvezni suprotstaviti učenjima Rudolfa Steinera, često mu duguju živo razumijevanje upravo onih dogmi koje predstavljaju.

Nakon predavanja, Steiner bi ostao u prostoriji i odgovarao na pitanja. Svaki puta me pitao da li sam mogla pratiti što je rekao. Osim njegove iskrenosti, njegova najveća osobina je bila toplina koja je zračila od njega. Pomoću prijateljstva i humorom uvijek je pokušavao premostiti ambis kojeg smo osjećali između nas i njega. Osim učešća u ovom malom krugu svako poslijepodne, također smo čuli Rudolfa Steinera kako govori u Teozofskom društvu, kojem nismo pripadali.

Također smo posjećivali njegova javna predavanja u *Architektenhaus* i povijesni ciklus koji je dao za radnike u školi Karl Liebknecht.

Na početku novog semestra na sveučilištu, moj brat je morao otići za Leipzig. Od tada je ostao ujedinen sa znanošću duha. Jednog dana Marie von Sivers mi je rekla, "Na našem katu će biti slobodan stan. Ne želiš li ga iznajmiti i raditi pod vodstvom dr. Steinera"? – "Ne, moram ići u Pariz". Kako je u pravu bio hodočasnik, koji mi je, u mom djetinjstvu rekao: "Tražiš sreću na dalekim mjestima, ali tvoja sreća je kraj tebe, i patiš".

*

UČENIK ... Bilo je proljeće i mogla sam napokon ići u Petersburg. Na putu, u München, posjetila sam dvije dame koje su vodile antropozofski rad tamo. Gđica Stinde pitala me namjeravam li posjetiti dr. Steinera u Berlinu. "Ne", odgovorila sam, "moram najprije u Rusiju da razjasnim vlastiti život. U mom sadašnjem stanju uma, nemam prava oduzimati mu vrijeme". Sophie Stinde se zamislila na trenutak. "Ipak, pitati ću te", rekla je, da ideš u Motzstrasse i za mene dr. Steineru uručiš pismo.

Sljedećeg jutra primljena sam od Rudolfa Steinera bez odgode. Nakon što je preletio preko poruke, pitao je kako sam. Morala sam priznati da nije sve baš dobro. "Ne želim te pritiskati", nastavio je, "ali želio bih pomoći kao stariji brat, ako želiš". Pokušala sam opisati nedostatak jasnoće u kojem sam se našla i što me je tako trgalo. Postavio mi je neka pitanja. Posebno je bio zainteresiran saznati što vjerujem da je kulturalna misija Ivanova. (Ivanov je bio istaknuti ruski pjesnik.) Odgovorila sam da može ujediniti duhovnost prirode i drevnog svijeta s kršćanstvom. Također sam rekla o njegovim radovima i njegovoj sposobnosti da probudi kreativnost u onima s kojima dođe u kontakt. Poslije čega je Rudolf Steiner primijetio, "Zadnji puta kad sam te vidio, bila si više kreativna i iznutra bogatija nego si sada". Osjećao je, dakle, da još nisam dovoljno jaka da budem s Ivanovim. Prvo sam trebala naći sebe i uopće ne misliti o njemu neko vrijeme. Sumnjala sam da je to za mene moguće.

Napisao je na komadu papira: "Čovjek može učiniti ono što bi trebao učiniti, a ako kaže, 'ne mogu', znači da to ne želi". Dao mi je još dvije meditacije i objasnio mi kako ih koristiti. Tada me ispitivao o mojim sadašnjim interesima. Promucala sam nešto o Grčkoj, kako je oživljena u raznim kulturama, i o izuzetnoj sklonosti između Rusije i Grčke. Zabilježio je naslove knjiga koje bih trebala pročitati: *Michelangelo* od Hermanna Grimma, Goethe o Winckelmann-u, *Psyche* od Erwin Rohde, *Kultura renesanse* od Jacoba Burckhardt-a. – "On je, zaista, Filistejac, ali to

ne škodi". Steiner je također preporučio vlastiti pamflet, *Goethe, otac nove estetike*. Velika toplina koja je izvirala iz njega utjecala je na mene kao oživljujuća snaga. Nakon tog razgovora, primijetio je mom bratu, koji je tada bio u Berlinu, "Sudbina se može uhvatiti samo za rep kaputa".

Ja sam ostala u Berlinu i okupirala se s preporučenim knjigama. Ali prestati misliti o nekoj temi nije lako. Lav Tolstoj govori o nekoj igri koji su izumili on i njegova braća i sestre: trebalo je ići u kut i ne misliti na bijelog medvjeda.

Odlučila sam ostati u Njemačkoj za sada.

U svibnju ove godine, 1908, moj brat i ja otišli smo u Hamburg gdje je Rudolf Steiner planirao govoriti o Ivanovom evanđelju. Prije nego je vlak napustio stanicu u Berlinu, vidjeli smo ga kroz prozor našeg kupea, dok je prošao s njegovim brzim, iznutra usmjerenim korakom. Vratio se sa dva željeznička službenika i, u prisustvu Marie von Sivers, diktirao nešto u knjigu pritužbi. Kako sam kasnije informirana, jedan od zaposlenika drsko je odgovorio gđici von Sivers. "Kršćanski posvećenik i knjiga pritužbi?" moja istočna duša razmišljala je zapanjeno.

Bilo je mnogo toga u to vrijeme što me zapanjivalo, uključujući ljude koji su formirali krug oko Rudolfa Steinera. Ljudi su mi izgledali sitničavi, žene obične, i u isto vrijeme, sentimentalne. U ranija vremena sigurno je bilo drugačije vrste ljudi koji su slijedili duhovnog glasnika? Da bi to moglo biti baš isto, samo transformirano od našeg neduhovnog doba, nikada mi nije palo na pamet. Također nisam mislila o činjenici da je duhovna elita naših dana još pila sa izvora svijeta prošlosti i stoga još nije spremna biti "prosjacima duha". Za izvanredne osobine ljudi oko mene, u to vrijeme nisam imala razumijevanja, što je lako zamisliti. Nisam znala kako vrednovati njihovu srdačnu energiju, njihov težak rad, njihovu savjest i dobru volju, i njihovu posvećenost samom poslu – osobine na kojima je Rudolf Steiner mogao temeljiti svoj rad.

Predavanja su održavana u maloj, bijeloj dnevnoj sobi doma srednje klase. Rudolf Steiner je stajao za malim stolom ispred zavjesa prozora od zlatne svile. Prve večeri je govorio o prologu Ivanova evanđelja, "U početku bijaše riječ"; radeći to uzeo je naprstak iz buketa što je stajao na stolu pred njim i govorio nekako ovako: baš kao što se ovaj cvijet pojavio iz sjemena, a sjeme je skriveno u cvijetu, tako su se svijet i čovjek pojavili od Riječi; bila je to izvorno nijema riječ, jer čovjek je u početku bio nijem, ali Riječ je bila skrivena u njemu, kao što je u cvijetu, sjeme skriveno. I Riječ je počela odzvanjati iz čovjeka: "Ja jesam".

Nakon predavanja došao je do mene i pitao: "Možeš li to otplesati"? Nisam bila zaprepaštena pitanjem jer sam od djetinjstva osjećala potrebu svako dublje iskustvo izraziti plesom; a da je Rudolf Steiner "sve znao", u to sam bila uvjerenana. Odgovorila sam mu: "Mislim da se može otplesati sve što se osjeća". – "Ali nije osjećaj ono što je krucijalno danas!" Ponovio je tu rečenicu i ostao stajati preda

mnom na trenutak, gledajući me, međutim, kao da je nešto očekivao. Ali nisam ga pitala ništa. – U jesen iste godine, nakon predavanja o ritmovima koji odgovaraju onom u kozmosu i u čovjeku, došao je k meni i rekao: "Ples je ritam koji živi u sebi, pokret, koji ima svoju središnju točku izvan čovjeka. Ritam plesa vodi do samog porijekla svijeta. Plesovi našeg doba su degeneracija drevnih plesova u hramu, pomoću kojih su doživljene najveće tajne univerzuma." Opet, stajao je u iščekivanju preda mnom, i opet ga nisam pitala ništa. U to vrijeme nisam znala da riječi duhovnog učitelja uvijek ukazuju na nešto što je iza njih, bez da narušavaju slobodu učenika. Što je Rudolf Steiner čekao, razumjela sam četiri godine kasnije, kada je, u odgovoru na pitanje učenika, dao osnove za novu umjetnost pokreta. Pitanje mora netko postaviti, tek tada može dati odgovor.

Kroz Vladimira Solovjeva, ono što je živjelo u mojoj duši kao supstanca kršćanstva dana je osnova u misli; kristologija Rudolfa Steinera dovela je tu središnju misteriju u najkonkretnijem obliku u vezu sa svakom fazom evolucije svijeta, sa svakom pojedinom pojavom u povijesti i u prirodi, i u tom svijetlu ujedinila ono što je najdalje u vremenu i prostoru s onim što je najintimnije, najdublje, u nečijem vlastitom biću.

U stanju duše u kojem sam se tada našla, svjesna krivnja i otrgnutost od svih veza s mojom ranijim životom, sve što sam apsorbirala u to vrijeme doživjela sam kao silu koja mi je dala snagu da stojim iznutra uspravno. "Ja jesam" riječi iz evanđelja stvorile su u meni nešto što je zračilo iz središta mog bića i diglo me iznad onoga što je bilo vremensko. Slika žene uhvaćene u preljubu, koja je ostala sama s Kristom – i On je nacrtao s prstom na zemlji posljedice koje će slijediti sudbina iz njenih djela, On, Gospodar sudbine – ta je slika izvršila iscjeljujući utjecaj na mene i dala mi osjećaj nezavisnosti u odnosu na druge ljude, dala mi je hrabrost i samopouzdanje za budućnost.

Na putu od Petersburga u Pariz, Max (Margaritin muž, pjesnik, nap. pr.) skrenuo je u Hamburg da bi me posjetio, i prisustvovao je na nekoliko predavanja. U periodu o kojem se radi, postavio je pitanje koje ga je veoma okupiralo u to vrijeme zbog paradoksa kojeg je sadržavalo. Zar nije Juda, koji, uzevši na sebe krivicu izdaje, prvi napravio Kristovu žrtvu mogućom i, u tom smislu, je stvarni iskupitelj? Rudolf Steiner je odbacio tu ideju; gledao je kao netočnu, nezdravu. Juda nije razumio esenciju onog što je Krist donio u svijet, i očekivao je da će Krist odnijeti pobjedu nad neprijateljima pomoći magijskih moći. Njegovom izdajom, Juda je želio dovesti do zemaljskog trijumfa Krista. Naša materijalistička civilizacija, rekao je Rudolf Steiner, stoji pod znakom Jude. Baš kao što je Juda otišao i objesio se, tako će i naša civilizacija uništiti sebe. –

*

Nikada nisam vidjela toliko ruža kao u Nurnbergu, gdje smo došli u srpnju da čujemo predavanje Rudolfa Steinera o Apokalipsi. Dane su nam sobe na rubu grada. Miris lipa u cvatu i toplog kruha ispunjavali su zrak. Pozlaćeni zabaci kuća uhvatili su svjetlo zalaska Sunca i bili reflektirani u vodi; pelagonije su plamtjele nasuprot tamnih kamenih zidova.

Nakon ulaska u veliku sobu za sastanke u gostionici, "Zum Adler", s dahom starine, svaki od nas je primio ružu sa dugom peteljkom za dobrodošlicu. Vođa Nurnberg-škog ogranka, visoki čovjek s velikim i zračecim očima, dao je kratko obraćanje. Rijetko sam vidjela plemenitiju figuru: široko čelo, fin, nekako zaobljen nos, i brada oko divno formiranih usta. Njegovo pognuto držanje, kao i šupalj, ali dopadljiv glas, ukazivali su na bolest pluća. Njegov kolokvijalni, iskreni govor, njegov humor i njegova nutrina odmah su osvojili moje srce; da, ovaj je čovjek izgledao onako kako zamišljam da učenik duha mora izgledati. To je bio Michael Bauer, s kojim sam kasnije postala blizak prijatelj. Potječe iz seljačke obitelji, odakle dolazi njegov snažan osjećaj za Zemlju, njegova činjeničnost i njegova ljubav za stvari osjetila, koje su mu, ujedinjene s duhovnim iskustvom, dale individualni karakter. Njegov prijatelj, Christian Morgenstern, pisao je o njemu u to vrijeme:

Ti si najnježniji od nježnih,
Jer su u tvom srcu i biću
Građani dva svijeta spareni.

Zapanjujuće zdravlje duše, unatoč fizičkoj bolesti koja se pogoršavala s godinama, učinili su Michaela Bauera primjerom kako duh sebe može učiniti nezavisnim od tijela. Pošto je poznat u širokom krugu preko svoje knjige o Christianu Morgensternu, kroz memoare Friedricha Rittelmeyera o njemu, i biografije Margarete Morgenstern, *Građanin dva svijeta*, ovdje ću samo spomenuti da je ostavio utisak i utjecao na ljude na svojim predavanjima i intimnim razgovorima kroz jednostavan način govora, kroz toplinu njegovih riječi, rođenu iz osobnog iskustva. Sa svojim savjetom, a čak i više, svojim primjerom, pomogao je mnogim ljudima, pogotovo mladim, na njihovom putu. Za Ruse koji su došli u kontakt s antropozofijom, posebno je mogao biti dobar prijatelj od pomoći kroz svoju sposobnost da nježno uđe u prirodu drugog, bez obzira koliko različita od njegove, i kroz njegov nedogmatski, slobodan stav i način i svoje raznovrsne interese.

Ti dani u Nurnbergu, gradu Dürera i njegove "Apokalipse", preplavili su me. U jeziku okultnih slika Otkrivenja Isusa Krista njegovim učenicima, nama je otkrivena sudbina čovječanstva u svojoj neizbježnoj tragediji. Skoro nakon svakog predavanja, Rudolf Steiner se rukovao sa mnom i rekao par riječi.

Kada je govorio o Tolstoju kao predstavniku ideje o bratstvu koja će biti realizirana tek u budućnosti, u Slavenskoj epohi čovjekove kulture, mi Rusi – moj brat i poznanik iz Peterburga – pitali smo da li Dostojevski nosi taj impuls snažnije? Steiner je odgovorio: "Tolstoj ima više 'noseće snage'; impuls koji radi kroz njega je impuls budućnosti. Njegove misli su ograničene, on je često budalast, ali upravo njegove pogreške i slabosti pokazuju da u njemu moramo gledati impuls koji je prerano došao u svijet i, stoga je, još nezreo. S takvim osobnostima, moramo prepoznati njihovu slabost kao sjenu njihove veličine. Mnoge rečenice Tolstoja nose više težine nego cijele knjižnice". O Dostojevskom, Steiner je jednom rekao nešto ovakvo: "On stoji kao pokajnik, u suknu i pepelu, pred Kristom u ime cijelog čovječanstva".

Početak srpnja, bilo je očekivano da Rudolf Steiner govori o Ivanovom evanđelju u Norveškoj, u ljetnoj koloniji Ljan, ne daleko od Christianie (današnji Oslo). Po prvi puta u životu, putovala sam sama u stranu zemlju i osjećala najusamljenije kad sam sišla s vlaka na maloj stanici uvečer prije nego će početi predavanje, i kad nitko nije razumio moje propitivanje o tome kako doći do moje destinacije. Plavooki željeznički službenici i radnici duž ceste izgledali su mi gluhi i nijemi, jer nisu odgovarali ni na koji način kada bi im se obratila. Konačno sam srela Nijemca, koji mi je uzeo kofer iz ruku i odveo me u ljetnu koloniju, koja je ležala visoko u šumi između dva fjorda. Unatoč kasnom večernjem satu, bilo je svijetlo kao dan. Našla sam malu sobu u gostoljubivom domu župnika.

Sljedećeg dana sam lutala ogromnim, drevnim šumama. Grmovi divljih ruža, gusto prekriveni s blijedim ružinim cvjetovima, stajali su pokraj sivih, mahovinom prekrivenih breza i jednostavnih, tamnih borova. Zrak je bio lagan i transparentan kao u visokim planinama. Navečer, otišla sam u školsku baraku. Drveni zidovi, nasuprot kojih tihi, plavooki Norvežani, okićeni granama jele i malim crvenim zastavama. U devet i trideset Sunce je sijalo kroz veliki prozor i osvijetlilo buket divljih ruža koji je stajao na stolu. Vani, mogla se vidjeti srebrna voda fjorda sa mnogim šumovitim otocima, a mala ptica je miješala svoju pjesmu s riječima predavanja.

Po noćnom Suncu, nisam mogla spavati. Lutala sam selom. Svaki cvijet je bio jasno vidljiv, čak i živopisan. Nebo je bilo delikatno srebrno plavo. Oblaci, u kojima je mjesečina i u isto vrijeme crvenilo zalaska i izlaska Sunca svjetlucalo, izgledali su poput duhovne vizije; trezvena stabla izgledala su kao da razmišljaju. Sve je bilo svijetlo i transparentno. Jedva da se osjećala težina vlastitog tijela i lutala bi kao duh među duhovima. Uvijek sam imala osjećaj da bog, čiju snagu sam osjećala da pulsira kroz mene, korača sa mnom kroz ove šume. Oči ljudi, čak i djece, koje sam noću srela duž ovih šumskih staza, bile su svjetlom ispunjene i na oprezu. Dolje na mjesečini, ležali su fjordovi, poput blijedih ružinih latica, srebrni, po rubovima zatamnjena crvena. Tiho, brodice ribara klizile su između crnih otoka.

I, neprimjetno, došao je dan. "Ne bi trebala lutati okolo noću; trebala bi spavati", rekao je dr. Steiner kada sam ga susrela u šumi s gđicom von Sivers.

Jednom prigodom, predavanje se trebalo održati na otoku. Tako se dogodilo da sam prelazila fjord na istom čamcu kao i Rudolf Steiner i gđica von Sivers. Dijete je upravljalo. Primijetila sam da je lice Rudolfa Steinera, na jarkom svjetlu, bilo sasvim drugačije od prirodnih elemenata koji su ga okruživali. Morala sam misliti o ugljenu i dijamantu. Kao kontrast, lice gđice von Sivers, kao u nebeskom cvatu, izgledalo je istkano iz najčišćih elemenata prirode oko nje: zlatna Sunca, plavo neba i vode, delikatnost sjeverne ruže koju je slučajno nosila u ruci; ponovno se nalaze, ujedinjene u ženskoj ljepoti. Uvijek, kada god sam vidjela to dvoje ljudi zajedno, imala sam osjećaj da se potpuno drugačiji svjetovi susreću u ovom dvostrukom suglasju.

U prigodama koje su bile uređene s pozivnicama, u kojima sam često sudjelovala, dr. Steineru su postavljana pitanja. U odgovoru na pitanje o zadatku Židovskog naroda, što me oduvijek okupiralo, govorio je nekako ovako: "Teško je govoriti o temi koja snažno budi osjećaje. Duhovno znanstvene istine ne dopuštaju simpatije i antipatije ako će biti ispravno apsorbirane. Židovi su razvili intelektualno, asocijativno mišljenje. To je čovjeku omogućilo da postane nezavisna osobnost. Isti narod, kroz generacije, pripremio je tijelo koje može biti nositelj Isusa. Krist, koji je postao čovjek, donio je iskupljenje od smrtonosnog odvajanja ljudskog bića od božanskog. Međutim, pošto židovski narod, nije preuzeo taj impuls, sposobnosti koje su razvili postale su usporavajuće snage. To što naginje prošlosti – snaga krvnih veza na jednoj strani, intelektualizam, otvrdnut u sebi, na drugoj – ometa napredak. Ali pod određenim okolnostima, Židovski narod može također djelovati kao kvasac, fermentirani kvasac. Ovo gledište ne vrijedi za pojedinca, jer pojedina duša prilazi kroz razvoj i koristi inkarnaciju kao član pojedinog naroda samo kao nužan korak za svoju vlastitu evoluciju".

Osjećala sam potrebu, još jednom, razgovarati s Rudolfom Steinerom. Mnoštvo pitanja je živjelo u meni. Uglavnom, očekivala sam od Steinera daljnje instrukcije u vezi meditacije. Ali željela sam pričekati s mojim pitanjem, da vidim što mi ima reći.

U dvanaest sam bila u "bijeloj kući" u kojoj je Steiner živio. Izveo me na terasu odakle se mogao vidjeti između borova, fjord obasjan Suncem. "Je li u redu da sjedneš ovdje?" pitao je. "Kako ti se sviđa ovdje"? Rekla sam mu kako sam entuzijastična u vezi prirode koja nas je okruživala. Na što je rekao: "Ovdje, naročito prema večeri, još se mogu vidjeti likovi drevnih bogova; materijalističke ljudske misli i tehnologija nisu ih otjerali"! Tijekom razgovora je komentirao: "Neće ti biti lako sa znanošću duha jer ti ne uzimaš stvari površno. Sada ćeš morati

odlučiti, ili da se makneš ili da potpuno uđeš, tako da, gdje god bila, možeš nešto doprinijeti". Rekla sam da se ne mogu nikako držati dalje, jer to je cijeli moj život.

Pitao me, između drugih stvari, da li skiciram ovdje. Ni na koji način se nisam osjećala potaknuta da crtam od prirode i objasnila mu kako su moje slike lebdjele preda mnom u kristalnim, transparentnim, prožimajućim površinama. Boje bi trebale biti oslobođene objekata, ali ne u besmislenom kaosu, kako se često događa u modernom slikarstvu. Steiner je rekao: "Razumijem te; to je točno". Savjetovao me da radim u mozaiku. Od starih mozaika, razgovor je skrenuo na Ruske ikone, o kojima sam ja, kao i većina u to vrijeme, malo znala. Netko živi s jednom od svetih slika, zatamnjene lakiranjem i obložene zlatnim ili srebrnim ovojem, kao dio religijskog kulta, bez da zamišlja kakav umjetnički rad se krije pod površinom. Samo povremeno ljubitelji i skupljači ikona – kao oni od "Stare vjere" – znali su za njihovu umjetničku vrijednost. To je od umjetnika otkriveno tek nešto godina kasnije, posebno tijekom revolucije kada su duboko poštovane čudesne svete slike našle svoj put iz crkava u izložbene galerije, nakon što je zlatni metalni prekrivač bio uklonjen i originalna slika oslobođena od tamne glazure laka, i nakon što su slike koje su nacrtane preko njih bile uklonjene. Steiner je rekao: "Ako bi netko proučavao *Podlennik* – riječ je izgovorio s malo poteškoće – došao bi do pravih imaginacija, jer te kompozicije i boje su temeljene na stvarnostima koje su viđene i doživljene". (*Podlennik* je pripremna studija za kompoziciju pojedinačnih ikona s naznakama boje.)

U to vrijeme pitala sam se da li bi vidovitost mogla štetiti nečijoj umjetnosti. "Zar netko nema težnju da umjetnički stvara", rekla sam, "jer se ima nesvjestan osjećaj za stvarnost i želi mu dati formu, učiniti to opazivo osjetilima? I, osim toga, ono što dolazi iz svijesti nije više umjetničko". Rudolf Steiner mi je tada pokušao razjasniti da dok god znanost duha zahvaća samo površni dio svijesti, intelekt, sigurno ne možeš biti umjetnički kreativna. Ali ne bi trebalo dopustiti da ostane na tome. Kada si stvaralački aktivna, trebala bi uroniti u određeno raspoloženje. "Ja također", rekao je Steiner, "kada moram održati posebno predavanje, ne odlučujem unaprijed što ću reći, već uronim u određeno raspoloženje, iz kojeg onda govorim".

Nisu sva moja pitanja izražena, ali kada pogledam moj papir kod kuće, na kojem je dr. Steiner skicirao i napisao izvjesne stvari, otkrila sam da su sva različita pitanja koja sam ga još željela pitati bila odgovorena jednim potezom, kao da je prodro u njihov izvor unutar mene....

*

FINALE ... Kada se osvrnem na moj boravak u Parizu, moram se nasmijati na biće koje sam tada bila. S jedne strane, bila sam ispunjena veličinom istina koje sam primila, i sebe smatrala, u svoj naivnosti, kao njihovog glasnika – s druge strane, uživala sam potpuno u magiji Pariza. Bilo je proljeće i sve u cvatu. Bila sam strastveno zainteresirana za modu, koja je u to vrijeme odzvanjala carskim periodom, i istegnula sam vrat da bih promotrila elegantne dane dok su prolazile. Još danas, vidim šešir i proziran biserima vezen šal, koji sam tada nosila. Ljubav za životom mlade osobe, koji je bio zapriječen, izbio je naprijed ...

"Dakle, sada izgledaš kao 'Greuze'", Marie von Sivers me zadirkivala – kada sam se pojavila za kavu u njenoj sobi u Kassel-u i kad je pogledala moju čudnu odjeću. Rudolf Steiner, koji nam se pridružio, nije me zadirkivao – suprotno njegovom običaju. Ovom prilikom, imala sam osjećaj da nam je došao iz ogromne udaljenosti. Crne zjenice njegovih očiju izgledale su kao da ispunjavaju cijelu šarenicu. Njegov glas, također, izgledao je nepoznato, dok je zahvaljivao Marie von Sivers za šolju kave koju mu je uručila. Ni u kojem drugom trenutku, nikada ga nisam doživjela ovako. Također nas je uskoro napustio bez da je pitao ili rekao nešto, što inače nije bio njegov običaj. U drugim prigodama u svakodnevnom životu potpuno bi ušao u život oko njega.

Došla sam u Kassel da bi čula Steinerovo predavanje o Ivanovu evanđelju u odnosu prema drugim evanđeljima. Između posjeta Kassel-u i ljetne konferencije u München-u, željela sam uzeti tečaj sa slikarom, koji je bio posebno preporučen, za razne tehnike slikanja, osnove, priprema boja i takve stvari. Prije početka tečaja, imala sam razgovor s Rudolfom Steinerom. Danas se sramim bestidnosti mojih pitanja.

"Ne mogu razumjeti zašto predstavljate najveće tajne, na primjer, o hijerarhijama, ljudima koji poslije čavrljaju na kavi o tome. Zar nije nešto izgubljeno u duhovnom svijetu kada se to dogodi"? U Ruskoj crkvi imena hijerarhija se izgovaraju jednom u godini u posebnoj službi, i u tom trenutku svi su na koljenima i sagnute glave. Rudolf Steiner je odgovorio s velikom ozbiljnošću nešto ovako: Tek u sljedećoj kulturalnoj epohi, vidjeti će se ono do čega je došlo u duši od istine koju sada primaju. Okultist mora krenuti raditi na isti način kao što to čini priroda. Priroda je rasipna. Iz milijuna jaja haringe samo njih nekoliko postaju ribe – sve ostalo je izgubljeno; to je misterija. I ako samo pola čovjeka primi ono što moram dati, ja ću ispuniti svoju misiju". I ponovio je: "Samo pola čovjeka". Bila sam potresena izrazom bola s kojim je izgovorio te riječi.

Zatim sam pitala zašto se morala drama Eduarda Schure igrati u München-u. "Izgleda mi neartistička, kao loša reprodukcija". "Drago mi je što ti je neartistička; i meni je. Ali nisam mogao dozvoliti da se igraju naturalističke drame Gerharda Hauptmann-a!" Smatrao je Hauptmann-a za vrlo nadarenog dramaturga, "...ali ova

drama nije ono što ljudi trebaju u sadašnjoj situaciji". "Može li se onda igrati Eshila i Sofokla?" "poučila" sam Rudolfa Steinera. "S ovim glumcima? O ne! Previše imam poštovanja za te velike duhove da se usudim pokušati to s osobama koje su mi dostupne. Vidiš", nastavio je, "ti si kontemplativne prirode, ali ja moram biti aktivan. I moram raditi s materijalom koji mi je pri ruci." Pogledao me je: "Jesi li nezadovoljna"? (Ist es Ihnen unsympatisch?) – "Da", priznala sam, i promislila zapanjeno: možda nam je dao i u drugim sferama samo to što trebamo, a ne apsolutno!

Kišilo je, dok sam hodala ulicama, i kiša se miješala s mojim suzama. Zašto sam bila toliko šokirana? – Je li Rudolf Steiner ikada zahtijevao vjeru u autoritet. Zar istine koje je dao nisu uvjerljive samo po sebi i plodonosne?

Većina nas teži prihvatiti kao točnu samo jednu prosudbu o objektu. Odmah osuđujemo nekog da proturječi sebi ako, u određenoj situaciji, predstavlja drugačije gledište, u očiglednom proturječju, o istom objektu. "Trebalo bi razmotriti nešto sa barem dvanaest stajališta da bi to znali u stvarnosti", jednom je Rudolf Steiner napomenuo s riječima koje su se svodile na to. Kako je on morao patiti, kada, umjesto da se njegove riječi uzmu kao pomoć na putu vlastitog doživljaja stvarnosti, netko ih prikuca dolje i učini dogmom, iz njih napravi shemu. Posebno je destruktivno kada netko uzme riječi koje je on rekao prije desetljeća o određenoj situaciji ili osobnosti, i koristi ih kao oružje u borbi mišljenja. Tlo je podrhtavalo ispod mojih nogu kada je, tako mi je izgledalo, proturječio sebi o Eduard Schure-u kojeg je visoko hvalio prije samo kratkog vremena.

Moja potreba za čvrstim dogmama učinila me nesigurnom. Željela sam imati "konačnu istinu" odmah.

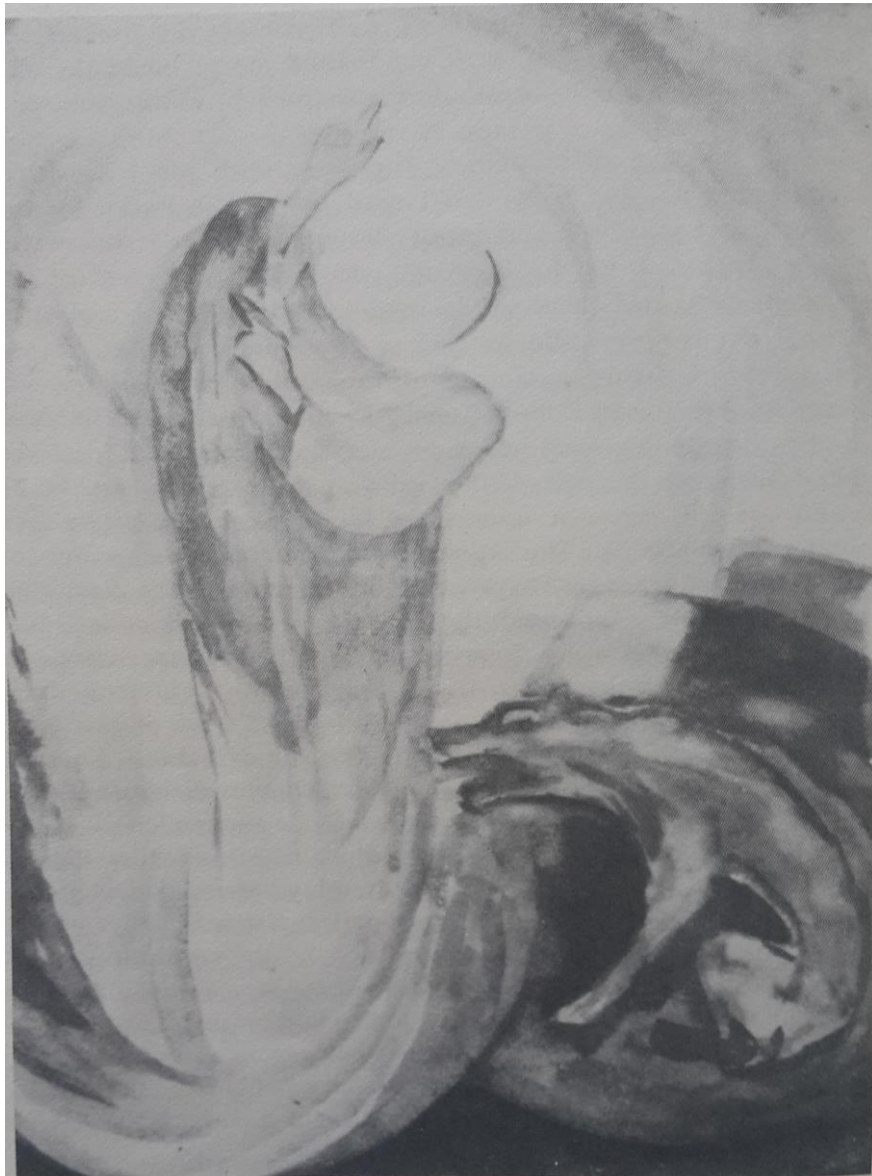
Prosuđivala sam samo s estetskog stajališta, i nisam prepoznala da može također postojati i pedagoško gledište...

U noćnom vlaku od Kassela do Berlina, još jednom sam susrela Steinera i Marie von Sivers. Pozvali su me da provedem dan, dok moj vlak ne krene za Rusiju, sa njima u Motzstrasse u Berlinu.

Ponijela sam revolucionarnu literaturu sa mnom iz Pariza, koju još nisam pročitala, i iskoristila sam dan u Berlinu za tu svrhu, jer mi nije, naravno, dopušteno to prenijeti preko granice. Uključeno u literaturu bilo je posljednje pismo terorista koji su osuđeni na smrt, na primjer, pismo Koljajeva, ubojice Velikog vojvode Sergeja. Među knjigama, našla sam sliku dobro poznatog agitatora i terorista, Aseva, koju je Rudolf Steiner gledao s velikim interesom tijekom večernjeg obroka kojeg smo jeli zajedno; zaista, pitao me može li je zadržati. "Što misliš o ovome čovjeku?" pitao me. "Ne mogu ga razumjeti", priznala sam, "on je za svih zagonetka. Revolucionari su ga obožavali zbog njegove bezgranične hrabrosti. Pripremao je ubojstva s velikom vještinom i kasnije bi

prokazao konspiratore policiji. Ali kad su njegovi prijatelji obješeni, plakao je. U drugim slučajevima, dopuštao je da se ubojstva dogode. Već dugo vremena, nema sumnje u njegovu dvostruku ulogu". – "Pogledaj to lice, to čelo", kazao je Rudolf Steiner, "on ne može misliti. Pogledaj donji dio njegova lica; pokazuje nekontroliranu, bikovsku snagu djelovanja, bez snage volje. Prisiljen je izvršavati, bez oklijevanja, djela koja drugi želi. Zato on izgleda tako hrabar. Ali on samo provodi ono što policija zahtijeva, ili što revolucionari žele, a bio je izvoran kada je plakao nad egzekucijom revolucionara". Nakon nekog vremena, Rudolf Steiner me pitao, preko stola "Možeš li voljeti nekoga, iza koga stoji volja drugog; netko tko može izgledati snažan u očima drugih, ali iza koga će uvijek stajati drugi?" ... Bila sam uzdrmana, ali sam promucala, "Da, vjerujem da bih". Što je želio reći s time? Na koga je mislio?

"Samo se vrati dobra i jaka", rekao je dok smo odlazili...

Uspomene na Rudolfa Steinera

Originalna skica u boji Margarite Vološin
(Dana od nje Karlu Ege tijekom ranih godina Waldorfske škole)

Razgovori slikara s Rudolfom Steinerom

Margarita Vološin

U travnju 1914, po prvi puta sam vidjela zgradu u Dornachu, oko večeri. Dvije kupole još nisu bile prekrivene, već samo obložene sa svježim drvom, i zračile su zlatno svjetlo kroz stabla trešanja u cvatu. Radni dan je završio; radnici sa Zgrade prolazili su prema meni dolje s brda. Na vratima terena grupa mladih umjetnika u svijetlim radnim bluzama pozdravila me. Radosno svjetlo u njihovim očima privuklo je moju pažnju.

Znala sam što se namjerava s Zgradom. Kao sjeme Sunca usađeno je u zemaljsku sferu "da bi i Zemlja također mogla ponekad postati kao Sunce". "Uskoro", mislila sam, "vidjeti ću forme koje, u materijalnoj supstanci, manifestiraju snage Riječi kroz koje je svijet stvoren. Ali jesam li ja sama sposobna iznutra doživjeti te forme izravno? – Volim li još previše ostatke i savršenstvo antike? – Hoće li moja duša moći vibrirati s novim? – Takvu stvar ne može se forsirati".

Međutim, moje strahovanje je nestalo, kada sam uhvatila pogled Zgrade još pune skela, kada sam promatrala moćne forme pojedinih arhitrava, stupova, kapitela i osnova. Ove skulpturalne forme u drvu, koje su stajale kao stijene u ulaznoj sali Zgrade, i u susjednim prostorima, za mene su bile nešto sasvim novo, a ipak poznatog porijekla.

Ravnine poput kristala oblikovale su organske forme. Jedna forma je potjecala iz druge i vodila u sljedeću. Jedna forma je posvjedočila drugoj, završavajući je i usavršavajući je. Trostruki prozori činili su jedinstvo. Stepence stepeništa, šireći se kao vodeni krugovi, javljale su se pred nekim kao da pozivaju. To je kao da u mnogostrukim gestama biće otkriva svoju ljubav, Ljubav koja obuhvaća sve i prodire u sve u živoj metamorfozi. Ovdje je duša disala slobodom.

Sljedećeg jutra, čak i iz daleka, čula sam udaranje stotina čekića i maljeva. "Nastaje", bio je sretan osjećaj. I može li biti veće sreće nego sudjelovati u izviranju djela koje Bog želi? Zar nije doživljaj samog Raja sudjelovanje u Božjoj kreaciji, u kojoj su kozmičko tijelo i ljudsko tijelo još uvijek jedno? Vjerujem da će se, umjetnici kojima je u tim mjesecima u Dornachu bilo dopušteno da sudjeluju u radu, složiti sa mnom da je čista ekstaza koja nas je ispunjavala u to vrijeme bila slična rajskom doživljaju. I ako se kasnije raspoloženje promijenilo, to je zato jer je svatko od nas donio, mrtve misli, iluzorna osjećanja i nedostatak hrabrosti. Osim

toga, u samom svijetu, destruktivne sile otpustile su bijes Svjetskog rata, i rad u Dornachu morao se nastaviti pod tragičnim znakom.

Kada sam došla do *Zgrade* prvog jutra, dani su mi, kao i svim umjetnicima, dlijeto i čekić. Dodijeljen mi je kapitel i pokazano kako ću rezbariti.

Uskoro sam čula da su čekići oko mene utihnuli. Dr. Steiner je ušao u salu. Izgledao mi je mlađi i svježiji nego kada sam ga prije vidjela na predavanjima i konzultacijama. U Dornachu, na račun blata na tlu Goetheanuma, nosili smo visoke čizme, što je podsjećalo na vrijeme Goethea. Rečeno mi je da je prethodnog dana on sam počeo rezbariti. Popeo se na kutiju ispred kapitela i počeo rezbariti. Stajali smo iza njega. Mogla sam vidjeti njegov profil i njegove ruke. Dugo vremena dubio je u tišini. Njegovo lice je bilo koncentrirao i sretno kao da je iznutra slušao nešto divno. To je bilo kao dijalog s drvom. Oprezno i oklijevajući oduzimao je slojeve drva, kao da je točno vidio granice forme skrivene u njemu, i kao da ga je samo želio osloboditi viška materijala. Tada je rekao nešto ovako:

"Kod skulpture, treba osjetiti ravnine, treba biti svjestan ravnina u prostoru, baš kao što biljke u svom rastu slijede smjer ravnina u prostoru. Kod skulpture rubovi moraju postojati samo kao rezultat, kao granice; ne smiju se prethodno odrediti. Mora se biti radoznao u vezi rubova, to dosta pomaže".

Kada sam nakon toga pozdravila dr. Steinera, pitao je kako sam zadovoljna ovim formama.

Svaki puta kada je dr. Steiner pozdravio nekog od nas, i susreli smo njegov afirmativni pogled, to je bilo kao da je taj trenutak naslućen iz budućnosti. Imali smo osjećaj: – onaj koga je dr. Steiner tamo pozdravio, kome je dopušteno da ga pozdravi, još u stvari nije potpuno prisutan. Ali svatko je od nas odgovorio sa svečanim obećanjem da će jednog dana biti prisutan s cijelim bićem. Taj pogled, u kojem je živjela najveća pobjeda, u isto vrijeme je govorio o dubokoj ozbiljnosti svjetske tragedije, svjetske katastrofe. To je bilo kao da je tama križa svjetlucala kroz taj lik, koji je izgledao istkan iz svijetla. Znali smo da je čudesan život prošao kroz smrt. Ljubav koja se susreće u tom pogledu bila je slična smrti. Svaki puta bili smo istržani iz vremena – iz toga razloga morali smo biti snažni i objektivni, da bi mogli odgovoriti objektivno – i u toj prigodi to nisam mogla. Moj odgovor je bio nespretn, previše suzdržan, tako da nikako nije mogao izvući iz njega koliko sam mnogo već voljela te forme. Tako da je rekao, "Uskoro će ti se svidjeti. Želim da naučiš i shvatiš ovu *Zgradu* s njenom jednom osi simetrije. Ovdje je po prvi puta pokušana zgrada s jednom osi simetrije".

Sljedeći puta kada je dr. Steiner napravio ispravke na jednom od arhitrava, rekao je da je forma na kojoj se radilo bila previše napuhana, imala je previše stomaka. Forme *Zgrade*, želio je reći, nisu uzete od prirode, premda će mnogi u njima tražiti sličnosti s prirodnim formama. Međutim, prava umjetnost, nema ništa s imitiranjem

prirode. U prirodi umjetnik može naučiti zakone s kojima stvara forme, ali ne smije ostati na stupnju početnika; mora izvlačiti od izvora iz kojeg sama priroda stvara. "Naturalizam je neartističan", rekao je, i odjednom se okrenuvši meni rekao, "Zar to ne vjeruješ". "O da", odgovorila sam, zatim se poslije upitala, u stvari, da li sam završila s materijalizmom kao što sam mislila da jesam. Naturalizam me svakako nije zadovoljavao, još manje teozofske simboličke slike, njene izmišljotine mozga, ili njihove nestvarne kreacije. Kubizam, koji je tretirao živo kao mrtvo, izgledao mi je demonski, futurizam *ad libitum*. Voljela sam drevne mozaike i Ruske ikone, ali nisam znala koji jezik je duhu sada prisutnom trebao. Tako sam došla u Dornach puna očekivanja.

U malom voštanom modelu velike kupole, dr. Steiner je crtao krivulje u bojama. Neki slikari su već primili, od njega, njegove skice za veliku kupolu i radili su u velikoj prostoriji kao studiju u *Zgradi*. Ja bih trebala oslikati malu kupolu, kako sam saznala.

"Moraš imati strpljenja", dr. Steiner mi je rekao nekoliko puta, "i raditi s dljetom malo dulje. Ja također moram čekati dok ne nađem način".

U našem neduhovnom dobu svatko misli da su pamet i talent dovoljni da se bilo kada proizvede umjetničko djelo. Ali svatko tko će proizvesti nešto stvarno efektivno u vanjskom svijetu, računa s zakonima duhovnog svijeta. Baš kao što plod treba određeno vrijeme da sazri, tako i duša koja je postavila svoje pitanje duhovnom svijetu također treba vrijeme u kojem će primiti odgovore. Pitati pitanje duhovni svijet i pobožno čekati odgovor, kao da se čeka milost, ne znači biti pasivna. U Dornachu, dnevno smo mogli vidjeti s kakvom je energijom i ustrajnosti tražio različite, nove, metode, pokušavajući stalno iznova. prevladavajući velike prepreke.

U ranim danima, jednom sam posjetila studio slikara koje je radio na svojoj studiji za oslikavanje velike kupole. Dr. Steiner je došao k njemu i govorili su o mnogim stvarima u vezi s biljnim bojama, s kojima bi se slikanje trebalo napraviti, i koje su napravljene u skladu s njegovim uputama. Te boje su napravile sasvim drugačiji učinak od mineralnih boja. One su svijetle i stvaraju eterski prostor. Koliko se sada mogu sjetiti, govorili su o osnovi i o slikarskom mediju; vosak, celuloza, razne supstance od smole trebali su zaštititi fini biljni pigment i održati ga živim, kao u cvijetu biljke. Stajala sam blizu i, bez da sam uzimala učešća u raspravi, moje misli su bile u povijesnom trenutku kojeg smo doživljavali, kada posvećenik oplođuje sa svojim znanjem razne oblasti života, sve do tehničkih detalja. "Zašto stojiš odvojeno tako pobožno, ne govoreći ništa?" dr. Steiner me pitao šaleći se. "Razumijem premalo o organskoj kemiji", rekla sam sramežljivo. Da sam u to vrijeme samo razumjela savjet: imaj interesa, radi, proučavaj, pokušaj.

Sa stavom pasivne posvećenosti i *ignorabimus*, on sigurno ne bi mogao započeti bilo što od svog rada u kulturi.

S izbijanjem rata, slikar kojeg sam posjetila morao se vratiti u Njemačku, i ja sam primila zadatak izrade jedne od skica danih njemu. (Međutim, on sam, mogao je ponovno preuzeti rad, kasnije.) To je bila skica i za plavo oko i za crveno uho.

Na toj slici, moglo se naučiti kako je zakon inverzije, na koji je dr. Steiner stalno upućivao, također izvršen od njega u boji. Mi vidimo na jednoj strani, plavu u sredini, koja, kroz kromatske nijanse, postaje crvena na periferiji; s druge strane, crvena u sredini, prolazi kroz transformaciju od jedne nijanse do druge, do plave na obodu. Iz kontrasta, iz konflikta između hladnog i toplog, javlja se sila kompozicije. U to vrijeme bila sam sasvim nesvjesna o značenju ovog slikarskog jezika. Pitala sam o objektivnom sadržaju, kakva bića su predstavljena ovdje, koje hijerarhije? "Ona su misli druge hijerarhije", bio je odgovor. Pitala sam može li se povećati broj ovih formi, sedam na svakoj strani, kroz ponavljanja u sjeni, da bi se mogle ujediniti s pozadinom.

"Možeš to lako napraviti", odgovorio je dr. Steiner, "jer eterski svijet je poput zrcala; tamo se, jedno biće može pojaviti kao mnoštvo".

Pitala sam kako bi trebala slikati. "Želim da ostaneš sasvim slobodna", odgovorio je. Govoreći o posebnoj maloj studiji, dr. Steiner je rekao da bi želio da bude provedena na kupoli, jer tamo, prostor i forme su reproducirane čisto kroz boju. "Živo je, a ne rigidno". Mene je zanimalo hoće li chiaroscuro, sjene, imati mjesta u slikarstvu kojem težimo. Njegov odgovor je bio, "Tamu ne bi trebalo koristiti za sjene da bi se reproducirala skulpturalna forma, već samo da se prenese psihički utisak; na primjer, mogla bi se koristiti za nešto što u osjećajima proizvodi učinak izvora ili nečeg dubokog.

"Kako je u tom smislu s portretiranjem", pitala sam, "pošto portretiranje toliko mnogo zavisi o formi"? "Portretiranje", odgovorio je, "stoji sasvim na granici slikarstva – to je ahrimanska umjetnost".

Na jesen, umjetnici su primili svoje skice za malu kupolu. Dr. Steiner mi je donio mali list papira. Egipatski svećenik je sjedio na plavom, kristalnom sjedištu unutar formacije koja se sastojala od dva prozirna, zakačena trokuta, jedan ružičasto ljubičasti, i drugi plavo ljubičasti. Iznad njega, ružičasto obojani anđeo, zasjenjen vatrenim arhanđelom. Na jednoj strani malog crno bijelog, na isto je ukazano s obojanim krejonom. Kada sam izmjerila veličinu likova kakve je trebalo reproducirati na kupoli, našla sam da se krila mog anđela i raširene ruke mog arhanđela protežu daleko u susjedni teritorij. Moje predviđanje sam prenijela dr. Steineru. "To nije važno", rekao je. "U duhovnom svijetu stvari ne stoje jedna do druge; one prodiru jedna u drugu. U slikarstvu se također forme mogu prožimati, boje bi trebale biti transparentne, trebaju imati dubinu".

Pet ili šest nas komponiralo je naše individualne skice u cjelinu, u mali model kupole. Osim toga, svatko je radio u svom ateljeu na formama svoje kompozicije u predviđenoj veličini. Slikali smo s biljnim bojama na drvenim pločama, koje su bile odgovarajuće premazane. Dr. Steiner dao je mnogo važnosti bijeloj svijetloj podlozi koja bi trebala djelovati kao izvor svjetla, i prozirnrom slikarskom mediju. Boje ne bi trebale biti postavljene odjednom debelo. Moraju dobiti snagu kroz mnoge slojeve, jedan na drugom. To daje dubinu i sjaj. Za nekog tko je prethodno slikao samo u ulju s neprozirnim bojama, ova tehnika je značila veliki preokret.

"Slikarstvo ne treba dati učinak ravnine, mora stvoriti prostor, da bi zidovi bili anulirani", rekao je dr. Steiner.

Jednom prigodom, očito da me ohrabri, dr. Steiner je pohvalio mog Egipćanina koji je, nad veličinom života, sjedio na svom prijestolju. Zatim sam ga upitala što mu je to dobro u vezi njega. Pokazao mi je mjesto oko usta koje je bilo naslikano, poput mozaika, u nedvosmisleno prozirnrom ravninama smještenim jedna do druge i preklapajući se. "Treba nastati iz unutarnje geste boja".

"Linija ili potez u slikarstvu je laž", rekao je dr. Steiner. O liniji je govorio kao o nečem mrtvom, kao o apstrakciji. Mislim da sam ga čula da kaže, premda ne mogu točno ponoviti, da za umrle koji percipiraju sliku, linija djeluje kao prepreka.

Mala kupola je počivala na dvanaest stupova. Pred svakim stupom stalo je veliko sjedište ili prijestolje. Na svakoj strani bilo je šest različitih prijestolja, izrezbarenih u drvu u geometrijskim formama. Iznad u kupoli, iznad svakog stupa, u fori koja nalikuje prijestolju, trebalo je nacrtati sliku koja je trebala biti zasjenjena od genija.

Prema zapadu, do egipatske kompozicije, koja se podudara s četvrtim stupom, žuta Atena kroti zmiju. Iznad nje je Apolo s lirom, iznad kojega lebdi takav genij. Dalje na zapad, na crvenoj podlozi je Skeleton a iznad njega plavi Faust. Faust je držao knjigu, u kojoj je mala riječ "Ja" proizvela izniman efekt kao što je jedina stvar napisana u njoj. Anđeo je vodio prema djetetu Faustu, koji je napredovao prema njemu iz kuta gdje se mala kupola, iznad pozornice, i velika kupola auditorija susreću.

Istočno, od egipatske figure na drugoj strani, mogle su se vidjeti dvije forme krilatih divova okrenute jedna prema drugoj, crveni Lucifer i tamni Ahriman. (Ahrimanova boja trebala bi imati učinak roga, rekao je dr. Steiner.) Između njih posvećenik podiže gore svjetlo dijete. Još dalje prema istoku bio je Slaven, on sam svjetlo ružičast, s duplikatom, ili tamnim dvojnikom, koji je sebe odvojio od njega kao sjenom. Slaven je zurio gore prema viziji ružina križa. (Pošto sam ja trebala crtati ovog Slavena, dr. Steiner mi je rekao: "Ne bi ga trebala crtati kao uznemirenog i sentimentalnog, već radosnog zbog budućnosti i snažnog.") U otvorenom prostoru iznad Ahrimana i plavog genija, iznad Slavena, trebao se vidjeti izvanredan konj s crvenim krilima, s mnogo nogu i ljudskim licem. Kao

središnji motiv, na istoku, predstavljena je velika, svijetlom ispunjena forma Krista. S lijevom rukom pokazivao je gore, a iz njegova srca, kao crveni plamen, iskupljeni Lucifer diže se visoko u zeleno istočno nebo. Desna ruka, pokazujući prema dolje, emitirala je silu koja je sputala Ahrimana na Zemlju kao s lancima. U pozadini bi se trebala vidjeti tri križa.

To je bio dodijeljeni nam zadatak. Konačno, nakon dugih mjeseci rada na modelu kupole, kada su naše forme stajale mirno jedna do druge u "divnoj harmoniji", bez da se međusobno bore, ali također i bez da pomažu jedna drugoj, dr. Steiner je naslikao ondje velike obojane krivulje koje će ih ujediniti. Iz malog ljubičastog vala na zapadu došla je svijetlo crvena; i odvajajući se od toga bila je narančasta i žuta, koje, na istoku, prelaze u zeleno istočnog neba središnje kompozicije.

Topao impresivan je bio učinak tih boja; impresivan kao cijela skulptura male kupole. Te boje zahtijevale su također da naše slikanje bude prožeto žarom života, aktivnošću i pokretom.

Ali i više od težine našeg slikarstva, rigidnost naših misli, prošlost vezana za nas, ometala nas je unoseći našu nesposobnost u forme koje su se dizale iz žive struje. Sve u čemu smo mogli učestvovati, dinamičke forme *Zgrade*, koje su bile svuda oko nas, predavanja od dr. Steinera, koja su se također bavila slikarstvom, svijet kreativne boje, u nama su mogli oživjeti tek tijekom vremena. Međutim, u to vrijeme, još nismo imali dobrog osnova za propitivanje dr. Steinera o problemima u slikarstvu. I za odjenuti u koncepte koji učinci boja bi proturječili njegovoj oblasti umjetnosti. Stoga nam je vrlo malo rekao o našem radu, u osobnom razgovoru.

Ja sam bila sumnjičava u vezi naših postignuća. "Djelo dolazi radom", rekao je utješno. Upitao je jednog od nas da li smo zaista iznutra apsorbirani u našem slikarstvu, da li dosta mislimo o tome.

Naravno da sam dosta razmišljala o tome, ali na krivi način. "Kako mogu naslikati anđela ili arkandžela, kada ni jednog nisam vidjela?" mislila sam. "Ja ne znam kako izgledaju". Željela sam pred sobom imati čistu viziju, koju bi onda mogla crtati. To je bio transfer naturalizma u drugu oblast. Željela sam se suočiti s duhovnim svijetom sa istim pasivnim stavom koji materijalistički slikar održava prema prirodi. Nisam bila svjesna da bića hijerarhija, koja su aktivna iznutra i oko nas, mogu sebe otkriti upravo kroz intuitivnu aktivnost slikanja.

Raditi iz snenih, vizionarskih stanja zatamnjene svijesti nije put do novog slikarstva, već radije svjesnost u osjećajima i volji. "Ako bi bili u stanju dovesti vaše srce do zastoja, ubrzo biste vidjeli što je u vama", dr. Steiner je rekao jednom od slikara. Srce osobe, koje više ne doživljava tugu ni radost kao vlastito zadovoljstvo, već zna da je osjećaj glasnik duhovnih činjenica, postaje organ za novu umjetnost slikarstva. Kada svijetlo dnevne svijesti prodre u tamu svijeta volje,

kroz esencijalni doživljaj boje u vlastitoj duši, također iznutra doživljava boje vanjske prirode. Tama obasjana plavom, svijetlo ublaženo crvenom, objavljuje mu u oblasti prirode "porijeklo stvari, djela bogova". "Umjetnost je slična smrti", dr. Steiner je rekao jednom prilikom. "Poput smrti, uklanja mayu i otkriva "biće". Oslobođeno težine evoluiranog svijeta u oblast evoluiranog života, boja iskupljuje mrtvi svijet kroz umjetnost slikarstva. Pomičući stvari iz njihove egzistencije u tri dimenzionalnom prostoru u sferu ravnina, slikarstvo ih plasira u novu egzistenciju u novom prostoru. U tom prostoru unutarnje ljudsko biće izražava sebe kao vanjsko. Međutim, vanjski svijet, postaje produhovljen, postaje unutarnje iskustvo. Vrijeme postaje prostor. Duhovno svijetlo Lucifera i teška tama Ahrimana postaju boje u Kristu.

"Boja je osveta bogova protiv Lucifera", dr. Steiner mi je rekao jednom prilikom, tijekom razgovora o mom radu s obzirom na moć iscjeljenja slikarstva. Tek kasnije mi je značenje tih riječi postalo shvatljivo. Svjetlonoša, koji zaključava svoje svijetlo u sjaju strasti, u bogatstvu nijansi osjećaja, unutar individualnog doživljaja ljudskog srca, pročišćen je kroz objektivni doživljaj boje i ponuđen svijetu. Tako kada, iz kozmičkog prostora, Krist-duh uđe u srce, tada, doveden do predaha, Duh odvojenosti (Lucifer) oslobođen je svog utamničenja u svijetu i postaje čisti Duh sveti. Tako boje mogu imati iscjeljujući i ljekovit učinak. (Iz toga je razloga da luciferički ljudi često imaju antipatiju za snažne boje.)

Jednom prilikom, netko je prenio dr. Steineru razgovor koji sam imala s Ruskim pastirrom. Kada je taj pastir čuo da sam slikala, rekao je: "Razumijem vrlo malo, i mogu naći par riječi, ali riječi koje su mi došle ja ću ti reći. Krist želi dati svoju sliku. Krist je došao da bi dao svoju sliku, a ne uzeo. Samo za Turke i Tatare je oprostivo da to ne znaju. Ali mi kršćani to moramo znati da je, pošto je živio na Zemlji, sve, kamen, oblak, cvijet Njegova slika. A kada je Luka evanđelista naslikao Dijete s Majkom, Dijete je to željelo tako. I žena je samo raširila rubac, jednostavan komad platna, ali On je dao svoju sliku. Tako moraš raširiti svoju dušu i moliti da Bog prepozna Njegovu sliku na tvojoj slici, da bi se tvoj rad mogao ubrojiti među njegova djela."

Nakon više tjedana, kada sam mogla govoriti s dr. Steinerom, rekao mi je: "Kada ti je čovjek govorio o Veronici, odgovorio ti je iz srca. (Dr. Steiner je nacrtao strijelu koja je kretala iz točke.) Ja sam ti, međutim, odgovorio iz kozmosa. (Nacrtao je strijele koje su iz periferije upućivale na točku.) A ti stojiš u sredini i još ne možeš ujediniti dva odgovora." Poslije čega me je uputio da budem aktivnija u vlastitom radu.

"Ako pravi doživljaj boje nije kultiviran u našem dobu, i mehanicističke teorije o prirodi boja nastave živjeti u čovječanstvu, u svijet će doći djeca koja više ne posjeduju organ za percepciju boje. Život se manifestira kroz boju. Ali

čovječanstvo više neće biti sposobno vidjeti duhove elementala kako tkaju u prirodi. Svijet će biti siv", rekao je dr. Steiner.

Jednom sam mu se požalila da me intelekt ometa u slikarstvu. Odgovorio je: "Intelekt nema ništa sa slikarstvom. Kada moram održati predavanje, također unaprijed ne znam što ću reći. Jedino se čvrsto držim raspoloženja iz kojega ću govoriti". Drugi puta je rekao: "U oku postoji snaga kozmičkog mišljenja, koja nije umanjena od ljudskog mišljenja. Slikarstvo treba manifestirati to kozmičko mišljenje".

Nakon posjeta izložbi moderne umjetnosti, dr. Steiner je rekao, "Besciljno slikarstvo je protest protiv naturalizma, ali je samo po sebi apsurdno. Ako se stvarno prodre u svijet boje, nailazi se na 'biće'. Ne trebamo lava tražiti najprije u fizičkom svijetu; nalazimo njegov arhetip u svijetu u kojem dominira boja". Kakvo je drugačije značenje dr. Steiner pridao riječima, "slikanje iz boje", od toliko drugih koji proizvode slučajne figure dok se, također, igraju s bojom, (kao da proriču iz zrna kave) i te slike nazivaju – često prosječne, često rezultirajući iz fizioloških iskustava vlastitog tijela – "slikanje iz boje"! Slikanje iz boje zahtijeva najveću moguću svjesnost, najveću snagu volje i najveću koncentraciju, i o tome dr. Steiner kaže, "Zahtijeva od nas drugo stanje svijesti, drugu snagu ega nego onu koju posjedujemo danas – a iznad svega, veliku tehničku vještinu". Kada je dr. Steiner sam oslikao malu kupolu, rečeno je da je napomenuo da bi trebao trideset godina raditi u slikarstvu da bi je mogao naslikati kako treba.

Ja sama nikada nisam vidjela završene slike male kupole. Godine 1917, vratila sam se u Rusiju s namjerom da se, nakon par mjeseci, kada drugi budu završili sa svojim radom, vratim i, zajedno s ostalima, harmonično uravnotežim cjelinu. Godinu prije mog odlaska, kada se jedan od Ruskih prijatelja vratio u Rusiju, dr. Steiner mi je rekao, "U Rusiji neće biti moguće raditi. Tamo će se samo moći doživjeti kaos i Kamaloka". Zaboravila sam ove riječi i sjetila se tek kasnije kada sam zapravo doživjela kaos, taj pakao i nemogućnost rada tamo. Šest godina mogla sam tamo proučavati demonski kubizam koji je prijetio živim kao i umrlima, ne samo na platnu nego u samom životu. Tamo se mogao vidjeti smjer kojem materijalistička koncepcija svijeta teži, zajedno s logičkim posljedicama. Više se nije mogla tražiti potpora u duhovnosti drevne kulture; duhovno se samo mogao podignuti pogled prema čovjekovoj Zgradi u Dornachu u organskim formama u kojima je bio izražen čovjekov socijalni ideal.

Kada mi je nakon šest godina konačno dopušteno da otiđem, na dan kada sam primila moju vizu za put u Švicarsku, Goetheanum je bio spaljen. Dan poslije sam bila u Dornachu. Tako nikada nisam vidjela prvu *Zgradu* završenu.

Reprodukcije koje su napravljene o slikama male kupole daju neku ideju o životu i snažnom pokretu koji je bio u njima prisutan; ideja o ogromnim

udaljenostima i prostoru koji je otvoren kroz boje; o kaosu, u divnom Grčkom smislu riječi, o nastajanju i postajanju. Ove forme nisu divne kroz laskavu lucifersku ljepotu, već kroz najozbiljnije istine, kroz živu gestu duha, kroz snažne, slobodne osobine.

Kada sam u *Schreinerei* (privremeni auditorij) vidjela postere za izvedbu euritmije, nacrtane od dr. Steinera, ili izvršene od gđice Geck po njegovim skicama, postala sam prilično svjesna da ovdje imamo posla s potpuno drugačijom vrstom slikarstva od bilo čega što je postojalo u ljudskoj kulturi sve do u sadašnje vrijeme. Sve što je imalo veze sa zemaljskim trodimenzionalnim prostorom, s perspektivom, sa skulpturalnim osobinama Istoka, ovdje je bilo ostavljeno po strani. Učinak boje stvara novi prostor. Udiše se lakši zrak kada se gledaju te slike, koje nemaju veze sa slikama sjećanja, s onim što je stvoreno, i koje, premda u cijelosti na Zemlji, ostaju vjerne svojoj najvišoj suštini.

Kada sam, nakon dugo vremena, godine 1923, imala privilegiju da vidim Krist statuu izrezbarenu od dr. Steinera, gdje je stala u ateljeu, osjećala sam, "To je sama vječnost što korača kroz vrijeme – to je Biće koje sve uzima na Sebe". Ne samo iskrenost i snaga, već i tuga će se vidjeti na tom licu. Pitala sam dr. Steinera da li će i linije bola također biti izražene na središnjoj figuri na maloj kupoli. "Bol? Samo sam želio portretirati ljubav", odgovorio je. "Ovu figuru ne bi trebalo uzeti dogmatski. Ja to jednostavno vidim na taj način".

Zadnje riječi koje sam čula od dr. Steinera bile su ove: "Krista treba tražiti u svim oblastima u našem dobu, čak i u slikarstvu".

Rudolf Steiner dao nam je put u novo kršćansko slikarstvo. Kao i liječnici, učitelji, glumci i drugi radnici na raznim poljima umjetnosti i znanosti, slikari su također primili od njega baštinu, zadatak. Nije samo u oblasti umjetnosti ljudsko biće oplodeno sa sveobuhvatnim, kozmičkim konceptima antropozofije, već također i kroz posebne instrukcije slikarima. Već kroz tehniku korištenja velova boje, slikar drži ravnotežu između tamnog, teškog Ahrimana i nestalnog Lucifera; i kroz snagu u boji, kreira konkretne, ali ne još ukočene, forme. Tako sam ručni rad ponovno postaje posvećen.

Onaj tko, kroz duži period kulture duše, više ne razmatra kao dogmatsko već kao doživljaj, ono što je Rudolf Steiner rekao u svojim predavanjima o boji i svjetlu i bojama slike, vidjeti će u tome prijelaz od svjetline do slike i od slike do svjetline, svećenički, iskupljujući čin za Zemlju – metamorfozu.